

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Goda Baranauskaitė-Dangovienė

Literatūros antropologijos ir kultūros studijų programa

**Miestas šiuolaikinėje paauglių literatūroje:
Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“ ir
Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“**

Magistro darbas

Darbo vadovė dr. Jurgita Raškevičiūtė-Andriukonienė

Ginti leidžiama _____

2020 m. birželio __ d.

Vilnius, 2020

Goda Baranauskaitė-Dangovienė, *Miestas šiuolaikinėje paauglių literatūroje: Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“* (The City in Contemporary Young Adult Literature: Unė Kaunaitė’s “Goodbye, Tomorrow” and Akvilina Cicėnaitė’s “The Republic of New York”). Magistro darbas, vadovė dr. Jurgita Raškevičiūtė-Andriukonienė, Vilniaus universitetas, Lietuvių literatūros katedra, 2020, 94 p.

Raktiniai žodžiai: paauglių literatūra, miesto studijos, miesto romanas, Vilnius, atminties studijos, kultūrinė atmintis, erdvėlaikis, tapatybė.

Anotacija. Šiame magistro darbe tyrinėjamas miesto vaizdinys dviejuose šiuolaikinės lietuvių paauglių literatūros kūriniuose – Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“ (2011) ir Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“ (2015). Darbo tikslas – išanalizuoti miesto vaidmenį ir raišką pasirinktuose šaltiniuose. Metodologinėmis priemonėmis pasirinktos atminties studijos ir Michailo Bakhtino sukurta „erdvėlaikio“ sąvoka. Darbe analizuojami kiekvieno kūrinio miesto erdvėlaikiai, jų reikšmė protagonistų tapatybės formavimuisi, santykis tarp individo, kartų ir miesto istorinės-kultūrinės atminties atžvilgiu. Tyrimu atskleista, kad tarp miesto ir paauglio esti nedalomas ryšys, miestas kūriniuose pasirodo kaip atminties erdvė, jis yra neatsiejamas nuo šiuolaikinio paauglio tapatybės formavimosi. Tyrimas aktualus kaip pirmasis toks darbas lietuvių paauglių literatūros tyrimų diskurse. Darbas gali būti naudingas literatūrologams, mokytojams, bibliotekininkams, miesto antropologams.

Key words: young adult literature, urban studies, city novel, Vilnius, memory studies, cultural memory, chronotope, identity.

Annotation. This master thesis studies the image of the city in two Lithuanian contemporary young adult novels – Unė Kaunaitė’s “Goodbye, Tomorrow” (2011) and Akvilina Cicėnaitė’s “The Republic of New York” (2015). The goal of this work is to analyze the role and expression of the city in chosen literary sources. Memory studies and Mikhail Bakhtin’s chronotope concept were chosen as the methodological approaches for this thesis. This work analyzes chronotopes of the city in each novel, their significance to protagonists’ identity formation, relationships between individuals, generations and the city in respect of historical-cultural memory. This research reveals an indivisible relationship between the city

and a young adult. The city manifests itself as a memory space and becomes an inseparable constituent of contemporary young adult's identity. Relevance of this study is proven by the fact that this is the first work of such type in the discourse of Lithuanian young adult literature research. The thesis should be of value to literary critics, teachers, librarians, urban anthropologists.

Santrauka

Šiame magistro darbe analizuojamas miesto vaizdinys šiuolaikinėje paauglių literatūroje. Nuspręsta tyrinėti tik realistinės prozos lauką. Šaltiniais pasirinkti Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“ motyvuojant, kad juose miestas atlieka itin ryškų vaidmenį. Pastebėta, kad daugiausia lietuvių paauglių literatūros autorių dėmesio skiriama Vilniui, retai – Kaunui.

Teorinėje darbo dalyje pristatomas miesto literatūros analizei reikšmingas miesto kaip reiškinių ir kaip tyrimų objekto kontekstas: trumpai aptariama miesto fenomeno raida, vaizdavimo literatūroje ištakos, reikšmingiausios miesto teoretikų ir literatūrologų įžvalgos. Svarstoma terminų, pasitelkiamų apibrėžti šį požanrį, problematika ir vartojimas.

Darbe iškeltas tikslas išanalizuoti miesto vaidmenį ir raišką pasirinktuose šaltiniuose. Taikomos šios metodologinės priegijos: atminties studijos ir Michailo Bakhtino sukurta „erdvėlaikio“ sąvoka. Darbe susitelkiama į erdvės, laiko ir protagonisto bei miesto tapatybės paradigmas ir jų santykių istorinės-kultūrinės atminties fone. Teorinis šių sąvokų pagrindas, kuriuo remiamasi analizuojant kūrinius, taip pat aptariamas teorinėje darbo dalyje.

Darbe keliami uždaviniai išanalizuoti kiekvieno kūrinio miesto erdvėlaikius, parodyti jų reikšmę protagonistų tapatybės formavimuisi, atskleisti kūriniuose kuriamą santykį tarp individo, kartų ir miesto istorinės-kultūrinės atminties atžvilgiu. Abu kūriniai analizuojami susitelkiant į juose skirtingai vystomą protagonistės tapatybės problematiką, miesto topografiją, istorinį erdvėlaikį. U. Kaunaitės romano analizėje išryškinami ir svarstomi vaikščiojimo po Vilnių motyvas, miesto architektūrinės tapatybės naikinimo ir išsaugojimo klausimai. Nagrinėjant A. Cicėnaitės kūrinį aptariamas jo autobiografiškumas ir reikšmė romano naratyvui, interpretuojama kūrinyje svarbi respublikos samprata.

Tyrimu atskleista, kad miestas kūriniuose pasirodo kaip atminties erdvė, jungianti praeitį su dabartimi, ir yra neatsiejamas nuo šiuolaikinio paauglio tapatybės formavimosi. Miestas (per)kuria, formuoja ir steigia paauglio identitetą, jį ir riboja, ir įgalina veikti. Paauglys miestą suvokia ir reflektuoja kaip savo tapatybės dalį, savęs paiešką ir atradimo erdvę. Neabejotina, kad miestą ir paauglį sieja nedalomas ryšys, nors analizuojamuose kūriniuose jis atsiskleidžia skirtingai: U. Kaunaitės romane jis – darnus, A. Cicėnaitės – komplikuoatas.

Romanuose susiformuoja skirtingi miestų paveikslai, tačiau pastebėta, kad juos jungia (ne)laisvės, kelionės, sapno erdvėlaikiai, taip pat panoraminis miesto vaizdas. Vilniaus tapatybės dalis kūriniuose esti tiek senasis miestas ir jo architektūra, tiek miegamieji rajonai, tačiau kaip „tikrasis“ Vilnius suvokiama būtent senoji jo dalis. Kaip

neatsiejama Vilniaus dalis kūrinuose aktualizuojama ir sovietmečio atmintis, tampanti esminga A. Cicėnaitės romane. Taip pat kaip fundamentalūs miesto atminčiai išskiriami Sausio 13-osios ir Kovo 11-osios istoriniai įvykiai. Apskritai pastebėta, kad paauglys miestą mato ir kaip idealizuotą, nedekonstruojančią erdvę. Toks miestas „Sudie, rytojau“ esti gimtasis Vilnius, o romane „Niujorko respublika“ – Niujorkas.

Darbe teigiama, kad abu kūriniai gali būti vadinami „miesto romanais“ dėl neatskiriama miesto ir protagonisčių ryšio. Galima tvirtinti, kad formuojasi naujas lietuvių paauglių literatūros, kurioje itin svarbus miesto vaidmuo, diskursas. Šis tyrimas aktualus kaip pirmasis išsamus darbas, analizuojantis ir aktualinantis miesto fenomeną lietuvių paauglių literatūroje. Darbas gali tapti pagrindu siekiant ištirti platesnį lietuvių paauglių kūrinių, kuriuose svarbus miesto vaidmuo, lauką. Darbas gali būti aktualus ir naudingas vaikų ir paauglių literatūros tyrėjams, mokytojams, bibliotekininkams, miesto antropologams.

Turinys

Įvadas.....	7
Miestas kaip reiškinys ir tyrimų objektas	15
Sąvokos „miesto (arba urbanistinis) romanas“ problematika.....	21
Atminties kultūros samprata kaip analizės prieiga	24
Erdvės ir laiko reikšmė darbe	29
Kultūrinės ir individo tapatybės santykis	32
Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“	35
Kūrinio problematika: (ne)tobula tapatybė.....	36
Romano topografija ir istorinis erdvėlaikis.....	38
Kūrinio sandara: kintanti tapatybė	44
Vaikščiojimas po Vilnių	50
(Pra)rastas Vilnius.....	55
Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“	59
Sovietmečio sukonstruotos tapatybės	59
Romano autobiografiškumas	64
Istorinės (ne)laisvės erdvėlaikis.....	67
Romano topografija	71
Laisvės ir respublikos samprata	75
Niujorkas ir Vilnius kaip sapnas	79
Išvados	82
Bibliografija.....	86

Įvadas

Miestas – neatsiejama istorijos ir šiuolaikinės visuomenės dalis. Jis, kaip yra rašęs garsusis miesto istorikas ir teoretikas Lewisas Mumfordas – maksimalios bendruomenės galios ir kultūros koncentracijos taškas, integruotų socialinių santykių forma ir simbolis, tai vieta, kurioje žmogaus patyrimas transformuojasi į regimus ženklus, elgsenos būdus ir tvarkos sistemas. Tai laiko kūriniai, kuriuose žmogaus gyvenimas įgauna tam tikrą apčiuopiamą formą¹. Per amžius požiūris į miestą keitėsi nuo optimistinio, entuziastingo iki beviltiško, neteikiančio jokios vilties. Miestas tapo žmogaus stiprybės ir intelekto arba kaip tik – kvailumo – matu². Vis dėlto aišku tai, kad miestas turėtų būti suvokiamas ir interpretuojamas ne kaip abstrakti erdvė, bet kaip daugiasluoksnė, įvairių prasmų ir reikšmių kupina, jas įsikūnijusi ir sauganti bei skleidžianti vieta.

Nuo seniausių laikų miestas jaudino ir skatino apie jį mąstyti įvairiausių krypčių tyrėjus ir, žinoma, rašytojus. Literatūroje miestas skleidžiasi tiek tiesioginėmis, tiek metaforinėmis implikacijomis, rodosi kaip modernizacijos, postmodernizacijos arba atvirkščiai – romantikos ir nostalgijos vieta, kaip ateities technologijų ir vartojimo kultūros terpė, kaip erdvė komplikuojanti žmogaus ir gamtos ryšius ir t. t.³ Miestas vis dažniau pasirodo ir lietuvių vaikų ir paauglių literatūroje – savitai, kaip ir kiekviename diskurse ir atskirame kūrinyje, jis atsiskleidžia ir joje. Šiame darbe, analizuojant pasirinktus kūrinius, ir bandoma ieškoti to savitumo.

Tyrimo objektas. Šiame darbe tyrinėjamas miesto vaizdinys šiuolaikinėje lietuvių paauglių literatūroje, o pasirinkti šaltiniai – Unės Kaunaitės romanai „Sudie, rytojau“ (2011) ir Akvilinos Cicėnaitės romanai „Niujorko respublika“ (2015).

Abu kūriniai yra realistiniai romanai ir iš dalies gali būti priskirtini „mergaičių literatūrai“. Nors toks skirstymas gana stereotipiškas, sąlyginis ir pastaruoju metu besiniveliuojantis, vis dėlto vaikų ir paauglių literatūroje egzistuoja daugiau mergaitėms arba kaip tik – berniukams, skirtų knygų samprata. Vaikų literatūros specialistai neatsisako terminų „berniukų (vaikinių) literatūra“ ar „mergaičių (merginų) literatūra“. Pastarojoje paprastai protagonisto vaidmenį ir atlieka merginos, o veiksmas plėtojasi protagonistės viduje, išorinių įvykių prasme kūrinys yra daugiau statiškas⁴, tai ir matome abiejuose romanuose. Išsamiau kiekvienas jų pristatomas darbo tyrimo dalyje.

¹ Lewis Mumford, *The Culture of Cities*, New York: Harcourt, Brace and Co., 1938, p. 292.

² Diane Wolfe Levy, „City Signs: Toward a Definition of Urban Literature“, *Modern Fiction Studies*, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1978, Nr. 24 (1), p. 66.

³ Naomi Hamer, „The City as a Liminal Site in Children’s Literature: Enchanted Realism with an Urban Twist“, *The Looking Glass: New Perspectives on Children’s Literature*, Toronto: Toronto Centre for the Study of Children’s Literature, 2003, Nr. 7 (1), p. 4.

⁴ Maria Nikolajeva, *Children’s Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic*, London: Routledge, 2017, p. 126.

Labai svarbu pabrėžti, kad nors abiejuose analizuoti pasirinktuose kūriniuose vaizduojamas Vilnius, darbo pavadinime neįvardytas šis konkretus miestas norint atkreipti dėmesį, kad, išskyrus kelias nežymias išimtis (pavyzdžiui, Rebekos Unos „Šeštadienį, aštuntą valandą“ (2017), kuriame vaizduojamas Kaunas neatlieka itin svarbaus vaidmens – daugiau pasirodo kaip fonas, pagrįstas topologinių aspektų įvardijimu), kol kas visa lietuvių paauglių miesto literatūra yra iš esmės susijusi su Vilniumi. Nuostabos tai nekelia, panaši situacija ir suaugusiųjų literatūroje (nors vis dėlto čia Kaunas atlieka gerokai svarbesnį vaidmenį nei kol kas paauglių literatūroje), o apskritai tai gali būti sietina su visos tautos kultūrine ir istorine sąmone: literatūrologė Giedrė Šmitienė pastebi, kad „[m]iestu pripažįstame Vilnių, su išlygomis – Kauną, kaip dar nepamirštą buvusią sostinę. Kitus daugiau ar mažiau siejame su provincialumu“⁵.

Darbe analizuojamos knygos, žinoma, nereprezentuoja viso paauglių literatūros, kurioje svarbus miesto vaidmuo, diskurso, tačiau pasirinktos manant, kad jos giliausiai žvelgia – analizuoja, reprezentuoja, kvestionuoja – į miestą kaip į reiškini. Kadangi tema apima tik vieną žanrą – realistinę prozą – neištrauktas Kristinos Gudonytės kūrinys „Jie grįžta per pilnatį“ (2015), kuris, drįstu teigti, savo menine verte paauglių miesto literatūros diskurse nenusileidžia analizuojamiems kūriniams. Be minėtos Rebekos Unos, apskritai miestas daugiau ar mažiau svarbus ir kitų lietuvių autorių kūryboje. Ilonos Ežerinytės kūryboje („Sutikti eidą“, 2016; „Verksnių klubas“, 2017) miestas esti daugiau numanomas – atidesnis skaitytojas atpažįsta tam tikras Vilniaus vietas iš paminėtų jų skiriamųjų bruožų. Vilnius pasirodo ir Vilės Vėl kūryboje („Pereik tiltą, kvaily“, 2017), aktualizuojančioje mokyklos aplinkoje kylančias etines ir socialines problemas. Naujausiame ir pirmame Kotrynos Zylės romane paaugliams „Sukeistas“ (2019), kaip ir analizuoti pasirinktuose kūriniuose, sutinkamas Užupio rajonas, jis čia svarbus dėl su kūrinio siužetu tampriai susijusios Vilniaus dailės akademijos. Vilnius kaip veikėjas ryškiai pasirodo Justino Žilinsko kūryboje („Vilnius mano Vilnius“, 2015), tačiau daugiausia jis susijęs su pažintine funkcija, be to, pats tekstas kokybine prasme gana smarkiai nusileidžia kitiems šio lauko kūriniams. Galima teigti, kad pasirinkti nagrinėti kūriniai ir bendras šio diskurso laukas dar tik pradeda formuoti lietuvių paauglių miesto literatūros tradiciją.

Temos problemiškas ir aktualumas. XX a. miestas tampa vis dažniau autorių pasitelkiamu objektu vaikų ir paauglių literatūroje. Daugelyje klasikinių vaikų literatūros kūrinių ryški tendencija vaizduoti protagonistą ištrūkimą iš miesto, norint patirti alternatyvų pasaulį – tiek realų, tiek fantastinį. Tačiau su modernizmo tradicija pamažu

⁵ Giedrė Šmitienė, „Savas miestas: asmens savasties aspektas. Utena Alfonso Nykos-Niliūno kūryboje“, *Literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, Nr. 48 (1), p. 70.

įsigali ir kitokia miesto samprata – jis imamas vaizduoti kaip magiška vieta⁶. Ši tendencija pamažu išstumia tradicinius miestelių namų ar sodų vaizdinius, labai ilgą laiką karaliavusius vaikų literatūroje.

Miesto samprata lietuvių paauglių literatūros kontekste puikiai atsiskleidžia per opoziciją su suaugusiųjų literatūra. Pastarojoje miestas nuo pat pradžių buvo suvokiamas per santykį su kaimu. Apie tokios situacijos priežastis daug yra svarstęs filosofas Leonidas Donskis, straipsnyje „Miesto likimas komunistinėje ir postkomunistinėje Lietuvoje“ išskyręs tokias priežastis kaip vėlyvą miestų kilimą ir vėlyvą sociokultūrinę miestų emancipaciją:

Miestas, kaip laisvės ir įvairovės vieta, Lietuvoje „atrandamas“ išties vėlai. Todėl ir kyla dramatiškoji kaimo ir miesto įtampa, persmelkianti kone visą XX amžiaus lietuvių literatūrą ir apskritai modernųjį lietuvišką diskursą bei sąmonės manifestacijas: kaimiška proza, antiurbanistinės nuotaikos [...], senojo patriarchalinio lietuviškojo kaimo nostalgija.⁷

Anot L. Donskio, modernusis antiurbanizmas yra nepaneigiamas XX a. lietuvių kultūros, ypač – literatūros, diskurso dėmuo. Nors, kaip jis teigia, yra ir išimčių – Henriko Radausko, Algimanto Mackaus, Tomo Venclovos poezija. Šias išimtis L. Donskis sieja ir su egzilio patirtimi. Tačiau prozoje tokių pavyzdžių rasti sunkiau – ryškus miesto romanistas, filosofo akimis, jau tik R. Gavelis⁸. Nors kultūrinė kaimo ir miesto diferenciacija ne visada įvardijama tiesiogiai, miestas nuo pat lietuviškos prozos užuomazgų buvo suvokiamas kaip kita, nepažįstama ir dažnai negatyvi erdvė, o miestas kaip unikali erdvė randasi tik XX a. pabaigoje.

Taigi miestas lietuvių paauglių literatūroje savo pirminėse vaizdavimo pozicijose pasirodo visai kitaip nei suaugusiųjų – čia miestas nebuvo ir nėra tendencingai suvokiamas per opoziciją. Pastaruoju metu šiame diskurse randasi kūrinų, kuriuose formuojasi aiški miesto tradicija: joje nėra atskirties tarp miesto ir kaimo, neiškeliami kaimo prieš miestą „privalumai“, čia – tik miestas. Taigi šiuolaikinis paauglys literatūroje – visiškai miestietis. Šioje vietoje labai svarbu dar kartą išryškinti, kad darbe analizuojama būtent paauglių literatūra – vis dėlto ji skiriasi nuo suaugusiųjų literatūros.

„Paauglių literatūra“ įvardijama ir imama vartoti kaip sąvoka tik maždaug XX a. 7-ajame dešimtmetyje (sietina su Susanos Eloise Hinton kūrinio „Atskirtieji“ (angl. *The*

⁶ Naomi Hamer, „The City as a Liminal Site in Children’s Literature: Enchanted Realism with an Urban Twist“, *The Looking Glass: New Perspectives on Children’s Literature*, Toronto: Toronto Centre for the Study of Children’s Literature, 2003, Nr. 7 (1), p. 4.

⁷ Leonidas Donskis, „Miesto likimas komunistinėje ir postkomunistinėje Lietuvoje“, Saulius Žukas, *Baltos lankos*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, Nr. 5, p. 163.

⁸ Leonidas Donskis, *Tarp vaizduotės ir realybės: ideologija ir utopija nūdienos civilizacijos teorijoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 161.

Outsiders (1967) pasirodymu).⁹ Suvokta, kad terminas „vaikų literatūra“ nepajėgus apimti tokios plačios amžiaus grupės. Vis dėlto iki šiol daugelis tyrėjų bando apibrėžti, kas iš tikrųjų yra paauglių literatūra, kur ji prasideda ir kur jau baigiasi. Dažniausiai sutariama, kad paauglių literatūra vadintina ta literatūra, kuri specialiai buvo rašyta paaugliui (nors dažnas atvejis, kad kai kurie suaugusiųjų literatūros kūriniai yra taip skaitomi paauglių, jog neretai yra priskiriami paauglių literatūrai), taip pat esti nuomonių, kad reikia laikytis kategorizavimo amžiaus pagrindu (dažniausiai įvardijamas 12–18 metų intervalas)¹⁰ arba, pavyzdžiui, kad paauglių literatūra yra apskritai bet kas, ką paaugliai apsiima noriai skaityti¹¹.

Atkreiptinas dėmesys, kad iš anglų kalbos šis terminas pažodžiui būtų verstinas „jaunų suaugusiųjų literatūra“ – jame implikuojamas tapsmas suaugusiuoju. Tad paauglių literatūros temos ir problemos gerokai artimesnės suaugusiųjų nei vaikų literatūrai. Literatūrologė Patricia J. Campbell rašo, kad pagrindinė daugelio paauglių literatūros kūrinių tema ir yra tapsmas suaugusiuoju, nuolatinis užklausias, kas aš esu ir ką ketinu tai išsiaiškines daryti, bei ieškojimas atsakymų į šiuos klausimus, kol galiausiai protagonistui pavyksta identifikuoti savo kaip suaugusio žmogaus tapatybę¹². Tai, kokios temos ir problemos plėtojamos paauglių literatūroje, žinoma, yra neatsietina nuo šiai amžiaus grupei būdingų biologinių, socialinių, kultūrinių kontekstų. Svarbu pabrėžti, kad nors paauglių literatūra bendrame literatūros diskurse išsiskiria, vis dėlto bet kokį literatūros tekstą – ar jis būtų vaikų, paauglių ar suaugusiųjų, galima analizuoti pasitelkus tuos pačius metodus – pavyzdžiui, kultūros atminties studijas ar Michailo Bakhtino „chronotopo“ sąvoką, kurios tampa pagrindu šiame darbe.

Tiesa, lietuvių paauglių literatūroje pateikiama miesto samprata, nors ir turi panašumų, bet dažnai skiriasi nuo kitų, ypač didžiųjų šalių, kurių miestai gerokai didesni nei Lietuvos, paauglių literatūros. Pavyzdžiui, šiuolaikinėje amerikiečių vaikų ir paauglių miesto literatūroje kūrinio siužetas plėtojamas (post)moderniam miestui būdingose erdvėse: metro stotyse, viešbučiuose, prekybos centruose¹³. Minėtos erdvės dažnai esti pereinamos – t. y. sutelkiančios labai daug žmonių trumpam laikui. Tai, žinoma, demonstruoja milžinišką

⁹ Crag Hill, *The Critical Merits of Young Adult Literature: Coming of Age*, New York: Routledge, 2016, p. 1.

¹⁰ Chris Crowe, „Young Adult Literature: What Is Young Adult Literature?“, *The English Journal*, Urbana: National Council of Teachers of English, 1998, Nr. 88 (1), p. 120–122.

¹¹ Alleen Pace Nilsen, James Blasingame, Kenneth L. Donelson, Don L. F. Nilsen, *Literature for Today's Young Adults*, Boston: Pearson, 2014, p. 6.

¹² Patricia Campbell, *Campbell's scoop: reflections on young adult literature*, Lanham: Scarecrow Press, 2010, p. 70.

¹³ Naomi Hamer, „The City as a Liminal Site in Children's Literature: Enchanted Realism with an Urban Twist“, *The Looking Glass: New Perspectives on Children's Literature*, Toronto: Toronto Centre for the Study of Children's Literature, 2003, Nr. 7 (1), p. 5.

Vilniaus ir, pavyzdžiui, Niujorko kaip miesto sampratų skirtumą, kuris natūraliai nulemtas dydžio ir istorinių aplinkybių. Vis dėlto negalime teigti, kad šios įvardytos ir kitos panašios erdvės yra svetimos vilniečiui paaugliui, tačiau iki šiol pasirodžiusiuose lietuvių autorių tekstuose, kuriuose daugiau ar mažiau matome miestą, jie vietos neatranda. Bene visuose jų svarbi (jei išvis svarbi) senoji ar sovietinio laikotarpio miesto architektūra. Tai leidžia daryti išvadą, kad mus vis dar domina mūsų šalies ir Vilniaus (ar mažesnių miestelių) istorija – kultūrinė atmintis vis dar yra probleminis laukas.

Klausimo tyrinėjimo istorija. Lietuvių vaikų ir paauglių literatūros tyrinėjimų kontekste išsamių mokslinių darbų, sukoncentruotų į miesto literatūros tyrimą, paskelbta nėra. Iki šiol iš visų svarbiausių, ko gero, galima būtų laikyti 2011 m. išleistame mokslinių straipsnių rinkinyje „Literatūrinė Kauno regiono savimonė“ pasirodžiusį literatūrologės Astos Gustaitienės straipsnį „Kaunas kauniečių rašytojų kūrinuose vaikams“, kuriame gana lakoniškai analizuojami devynių autorių kūriniai vaikams, nepasitelkiant jokio miesto tyrimų pagrindo ar su juo susijusių mokslinių prieigų. Reiškinio refleksija neatitinka paties reiškinių raidos intensyvumo, jo svarbos visame vaikų literatūros kontekste. Miesto vaizdavimo tendencija vaikų ir paauglių literatūroje mažoje lietuvių leidybos rinkoje jau dabar užima gana reikšmingą lauką, reikalaujantį literatūrologų dėmesio. Formuojasi naujas diskursas, atveriantis naujas poetikos, paauglio mąstymo perspektyvas, kurios prašosi būti apmąstytos. Taigi šis darbas aktualus kaip pirmasis sistemingas bandymas analizuoti du reikšmingus paauglių realistinės miesto literatūros kūrinius, stengiantis išryškinti šio reiškinių unikalumą, probleminius aspektus, keliamus klausimus.

Sunku įvertinti situaciją pasaulinėje vaikų ir paauglių literatūros tyrimų plotmėje. Žinoma, nereikėtų abejoti, kad šalyse, turinčiose susiformavusią miesto vaikų ir paauglių literatūros ir kritikos tradiciją, didesnių ar mažesnių tyrimų, straipsnių nuolat atsiranda (prieinamais jų remiamasi ir darbe). Deja, daugelis jų lietuvių vaikų ir paauglių literatūros tyrėjams lieka nežinomi dėl riboto prieinamumo, nesusiklosčiusio bendradarbiavimo su universitetais, kuriuose tyrinėjama ši disciplina – Lietuvoje vaikų ir paauglių literatūros tyrimų sritis gana uždara ir menkai plėtojama. Vis dėlto kai kurios pasaulio vaikų literatūros tyrėjų pavardės ryškios ir matomos plačiai, jų tyrimai aktualūs ir atliepia pasaulio tendencijas. Išskirtinos galėtų būti anglų literatūrologė Jane Suzanne Carrol ir švedų tyrėja Maria Nikolajeva. Jų išvalgos reikšmingos šio darbo analizei.

Rašant darbą ir ieškant medžiagos pastebėta, kad kaip vienas reikšmingiausių leidinių, kuriame gilinamasi vien tik į miestą vaikų ir paauglių literatūroje, minimas tiriamųjų straipsnių rinkinys „Vaikų literatūra ir Niujorkas“ (angl. *Children's Literature and*

New York City, 2014), sudarytas dviejų anglų literatūrologų Pádraico Whyte'o ir Keitho O'Sullivan. Jame, analizuojant tokių garsių rašytojų kaip Maurice'o Sendako, Shauno Tano ir kt. kūrybą, skirtingų vaikų literatūros tyrėjų susitelkiama į miesto (konkrečiai – Niujorko) raišką įvairiais pjūviais. Tai rinkinys, leidžiantis pamatyti tam tikras pasaulines vaikų ir paauglių literatūros tyrimo tendencijas, pamąstyti, kuo jos gali būti aktualios ir kaip pritaikomos lietuvių vaikų ir paauglių literatūros tyrimuose. Šiuo leidiniu bus remiamasi ir šiame tyrime.

Lietuvių¹⁴ suaugusiųjų literatūros kritikos, apimančios miesto vaizdavimą literatūroje, situacija skiriasi nuo paauglių. Miesto literatūros diskursui čia skiriama daugiau dėmesio, nors dar 2006 m. miestui lietuvių literatūrai aptarti skirtame Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros leidžiamame leidinyje „Literatūra“ literatūrologas Giedrius Viliūnas rašė: „Šis ‚Literatūros‘ sąsiuvinis skiriamas miestui lietuvių literatūroje – temai, prieš kurį laiką sulaukusiai daugiau literatūros ir kultūros tyrėjų dėmesio (trys ‚Miestelėnų‘ almanachai), tačiau į nuolatinę tyrimų kryptį dar nesusiklosčiusiai.“¹⁵ Pastebėtina, kad dar 2010 m. pasirodžiusiame leidinyje „Urbanistinių studijų enciklopedija“ (angl. *Encyclopedia of Urban Studies*) Bartas Eeckhoutas ir Bartas Keunenas rašė, jog ir pasauliniu mastu nėra pakankamai skiriama dėmesio (tiesa – šiuolaikinės) miesto literatūros tyrimams ir gilesnėms studijoms tarpdisciplininiu požiūriu, jie nėra pakankamai koncentruoti¹⁶.

Nuosekli kryptis, ko gero, vis dar nesusiklosčiusi. Nemažai miesto literatūroje tyrimų, straipsnių ar recenzijų savaimė padiktuoti pačių kūrinių (pavyzdžiui, Jūratės Čerškutės disertacija „Dekonstrukcija Ričardo Gavelio prozoje“ (2014), nesiekiant atidžiai gilintis į paties miesto studijas. Vis dėlto galima pastebėti tam tikrą dėmesio miesto fenomenui suintensyvėjimą akademiniam pasaulyje ir lietuvių literatūros kritikoje. Minėtame „Literatūros“ (48) leidinyje apie Vilniaus literatūrinio modernizmo apraiškas XIX–XX a. sandūroje rašęs literatūrologas Mindaugas Kvietkauskas Vilniaus universiteto literatūros magistrantams ėmė dėstyti kursą „Miesto diskursai: sociumas ir kultūra“. 2014 m. pasirodė Viktorijos Šeinos-Vasiliauskienės monografija „Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje“. Visai neseniai, 2017 m., buvo parašyta disertacija, taip pat skirta Kauno literatūrai (Justina Petrulionytė), į ją ne kartą atsižvelgiama ir šiame darbe. Įdomus, pasaulinių tendencijų įkvėptas ir demonstruojantis tarpdisciplininį požiūrį į miestą literatūroje aktualizuojantis 2011–2015 m. Vilniaus universiteto Filologijos fakultete

¹⁴ Reikšmingi miesto tyrimai ne lietuvių literatūroje apžvelgiami teorinėje darbo dalyje.

¹⁵ Giedrius Viliūnas, „Pratarmė“, *Literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, Nr. 48 (1), p. 7.

¹⁶ Bart Eeckhout, Bart Keunen „Urban Novel“, in: *Encyclopedia of Urban Studies*, Ray Hutchison, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2011, p. 900.

vykdytas projektas „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapiai“¹⁷, kurio metu sudaryti kai kurių lietuvių miesto literatūros žemėlapiai, leidžiantys atskleisti dar kitas kūrinių erdvės analizės galimybes.

Aišku tai, kad tiek Lietuvoje, tiek ir pasaulyje miesto fenomenas literatūroje daugiau tyrinėjamas mokslininkų, dirbančių su suaugusiųjų literatūra, taigi jų tyrimais neišvengiamai bus remiamasi ir šiame darbe. Kaip jau minėta, daugelis miesto raiškos aspektų tiek suaugusiųjų, tiek vaikų ir paauglių literatūros yra bendri arba bent jau panašūs.

Darbo tikslas – išanalizuoti miesto vaidmenį ir raišką pasirinktuose šaltiniuose.

Darbo metodai. Darbe koncentruojamasi į *erdvės*, *laiko* ir protagonisto bei miesto *tapatybės* (tiek kolektyvinės, tiek individualios) paradigmas ir jų santykį *istorinės-kultūrinės atminties* fone analizuojant pasirinktą literatūrą, kuri, žinoma, kaip teigia pati kultūrinės atminties teorija, taip pat yra viena iš atminties formų. Tokie koncentravimosi į kūrinius aspektai pasirinkti aktualizuojant istoriko Mikalojaus Vorobjovo mintį, kad kūriniuose pasirodančiame Vilniuje „pilniau ir ryškiau, negu bet kuriame kitame Lietuvos mieste, atsispindėjo mūsų istorinė praeitis. Vilnius – [...] tai mūsų autobiografija, išdėstyta meno paminklų kalba“¹⁸. Kultūrologas Janas Assmannas, kurio plėtota atminties samprata daugiausiai ir bus remiamasi, teigia: „Visais savo aspektais, žmogaus atmintis yra iš esmės susijusi su laiku ir tapatybe“¹⁹, o intencija tyrinėti miesto reprezentacijas neišvengiamai pasiūlo ir erdvės kategoriją. Laikantis požiūrio, kad erdvė ir laikas neatsietinai svarbūs kūrinių kontekste, pasitelkiama Michailo Bakhtino „*erdvėlaikio*“ sąvoka ir jos samprata. Siekiant atskleisti aprašytas paradigmas kūriniuose darbe taikomi aprašomasis, analitinis, interpretacinis ir lyginamasis metodai.

Darbo uždaviniai:

1. Pristatyti miesto literatūros analizei reikšmingą miesto kaip reiškinio ir kaip tyrimų objekto kontekstą;
2. Paaiškinti, kodėl analizuojami kūriniai darbe laikomi „miesto romanais“ ir kodėl pasirinkta vartoti būtent ši sąvoka;
3. Pristatyti darbe aktualias atminties studijų ir M. Bakhtino erdvėlaikio sampratos teorines prieigas ir paaiškinti jų pasirinkimo motyvą;
4. Išanalizuoti šaltinių miesto erdvėlaikius ir jų savitumą kiekvieno kūrinio atžvilgiu;

¹⁷ Daugiau: projektas „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapiai“, Vilniaus universitetas, 2014. Prieiga internetu: http://www.vilniusliterature.flf.vu.lt/?page_id=54 (Žiūrėta: 2020-05-09).

¹⁸ Mikalojus Vorobjovas, *Vilniaus Menas*, Kaunas: Spindulys, 1940, p. 7.

¹⁹ Jan Assmann, „Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory“, in: *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, Aleida Assmann, Sebastian Conrad, London: Palgrave Macmillan, 2010, p. 122.

5. Išsiaiškinti, kaip miesto chronotopai veikia kūrinių veikėjų tapatybes;
6. Parodyti, kaip ir koks kūriniuose atsiskleidžia individo, kartų ir miesto istorinės-kultūrinės atminties santykis.

Darbo struktūra. Darbą sudaro dvi pagrindinės dalys: teorinė apžvalga ir atskiros dviejų kūrinių analizės. Pirmoje – teorinėje – dalyje pristatomas miestas kaip reiškinyis ir svarstymų objektas, sąvokos „miesto (urbanistinis) romanas“ problematika, taip pat pateikiamos ir pagrindžiamos metodologinės analizės priegios. Antrą dalį sudaro atskira kiekvieno iš dviejų kūrinių analizė, remiantis pasirinktomis priegiomis ir kaip poskyrį išskleidžiant aspektus, charakterizuojančius kiekvieno jų naratyvą. Be pagrindinių dalių, darbe pateikiamos anotacijos bei santraukos lietuvių ir anglų kalbomis ir įvadas. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados.

Miestas kaip reiškinys ir tyrimų objektas

Visų pirma, siekiant kuo platesnio konteksto suvokimo, tikslinga būtų trumpai aptarti miesto kaip reiškinio ištakas ir pristatyti pagrindinius bei šiam darbui reikšmingus miesto teoretikus, taip pat tyrėjus, susitelkiančius į miesto vaizdavimą grožinėje literatūroje. Žymus urbanistas L. Mumfordas, kurio įžvalgos iki šiol turi didelę įtaką šiuolaikiniams įvairių disciplinų miesto tyrėjams, savo garsiajame veikalė „Miestas istorijoje“ (angl. *The City in History*, 1961) rašė: jeigu norime suvokti, kaip šiuolaikinis miestas veikia mūsų gyvenimus, turime suprasti paties miesto prigimtį²⁰. Svarstydamas apie nepaneigiamą miesto reikšmę literatūroje panašiai teigė ir miesto literatūrologas Richardas Lehanas: „Kuo geriau suvoksime miestą, tuo geriau suprasime ir patį kūrinių.“²¹

Apskritai nustatyti, kada ir kur tiksliai iškyla pirmieji miestai, žinoma, yra sunku, tačiau tikrai labai seniai – manoma, kad neolito amžiuje²². Istorikai teigia, kad Europos miestų pirmtakai atsiranda trečiame–antrame tūkstantmetyje prieš m. e. Mesopotamijoje ir Nilo, Indo bei Geltonosios upės slėniuose ir buvo tarytum centrai „[t]varkantys derlingesnių sričių žemdirbystės produkcijos pertekliaus kaupimą ir mainus“²³. Kalbant apie senuosius laikus, būtina paminėti, kad itin didelę reikšmę miesto kaip reiškinio supratimui formuoti iki šių laikų turi garsieji graikų poliai, tapę reikšmingais šios civilizacijos estetiškos, kultūrinės ir demokratinės minties lopšiais, į kuriuos patys graikai žiūrėjo toli gražu ne kaip į būtinią, praktinę reiškinį – ryškų vaidmenį čia vaidino dievų nulemti sprendimai. Antanas Samalavičius rašo:

Šiandien jau turime pakankamai tyrimų, kuriais remdamiesi galime teigti, kad archainio miesto atsiradimas nebuvo paprasčiausiai mechaninis ar atsitiktinumo paskatintas procesas. [...] kiekvieno naujo miesto kūrimas buvo be galo rimtas ir atsakingas procesas, statytojai privalėjo paisyti metafizinių galių ir jų valios. Senovės civilizacijose miesto įkūrimas buvo saistomas ne tik su formaliais normatyviniais jo vietos ir formos, gatvių ar statinių išdėstymo reikalavimais. Miesto įkūrimas buvo siejamas su gausybe reikalavimų, dievų valia.²⁴

Viduramžiais randasi žemiško (vadinasi – nuodėmingojo) ir dangiškojo miesto samprata, renesanse miestas tapo tobulų formos paieškų, o dar vėliau ir ryškaus

²⁰ Lewis Mumford, *The Culture of Cities*, New York: Harcourt, Brace and Co., 1938, p. 3–4.

²¹ Richard Lehan, „Urban Signs and Urban Literature: Literary Form and Historical Process“, *New Literary History*, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1986, Nr. 18 (1), p. 112.

²² David Clark, *Urban World/Global City*, London: Routledge, 2010, p. 66.

²³ Leonardo Benevolo, *Europos miesto istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 13.

²⁴ Almantas Samalavičius, *Miestas ir protas: urbanistinės teorinės refleksijos XX a. Vakaruose*, Vilnius: Technika, 2013, p. 12.

individualizmo erdve²⁵. Apskritai moderniaisiais laikais miestas imtas sieti su prigimtinėmis žmogaus blogybėmis²⁶.

XVI a. vid. jau daug kur radosi miestai, tačiau urbanistinė plėtra tuo metu buvo gana lėta, o maždaug nuo XVIII a. pab.–XIX a. pr. miestas tampa prekybos ir kapitalizmo centru dėl įvykusio pramonės perversmo. Miestuose įsikuria didžiausios civilizacijos institucijos: gamyklos, bankai, universitetai ir t. t. Taigi atsiranda daugybė darbo vietų, tad nenuostabu, kad ir ekonomine, ir socialine prasme žmonėms daug paprasčiau tampa persikelti gyventi į miestus, taip išvengiant didelių atstumų sukeltamų nepatogumų²⁷. Didžioji Britanija buvo pirmoji šalis, kuri pagal gyventojų surašymo duomenis 1851-aisiais paskelbė, kad pirmąkart miesto gyventojų skaičius šalyje viršijo priemiesčių ir kaimų, neilgai trukus tai įvyko ir Prancūzijoje (1900) ir Jungtinėse Amerikos Valstijose (1920)²⁸.

Vis dėlto apie neregėto masto miestų augimą galima šnekėti tik nuo XX a. vid.²⁹ Pasaulis tapo urbanistinis dėl itin didelio populiacijos perskirstymo besivystančiose šalyse. Nuo to laiko masinis urbanizmo išaugimas pastebimas ne tik minėtose, bet daugelyje pasaulio šalių, kurios visiškai transformavosi iš agrarinių į urbanistines vietas³⁰:

Miestų plėtra nepaprastai paspartėjo XX a. pabaigoje, ypač nuo septintojo–aštuntojo dešimtmečių sandūros, kai kapitalizmo sistema perėjo į postfordiškąją stadiją, arba vadinamąjį vartojimo ir vartotojų kapitalizmą [...]. Megapoliai, globaliniai miestai, miestų aglomeracijos ir jas siejantys transporto tinklai tapo pagrindiniu globalizacijos procesų bei postmodernybės bruožu ir tų procesų „varikliu“.³¹

Anot urbanisto Davido Clarko, paskutinis tūkstantmetis žymi simbolinę perėjimą ir kitimą žmonijos istorijoje būtent gyvenamosios vietos prasme. Šiuo metu daugiau nei pusė pasaulio žmonių gyvena didesniuose ar mažesniuose miestuose. (Dabartiniai skaičiai labai dideli palyginti, pavyzdžiui, su 1700 m. Tuo metu miestuose gyveno tik 2 proc. visos žmonijos populiacijos³².) Pasaulis dabar yra miestų vieta.

Pirmieji sistemingi bandymai aiškinti miestą kaip reiškinį atsiranda XIX a. – tuomet, kai vis dažniau imama kalbėti apie modernizmo atsiradimą ir suklesti industrializacija. Nauji techniniai išradimai, tokie kaip garo mašina, naujos prekių produkcijos formos, tokios kaip gamyklų sistema, pakeitė tai, kaip ir kur žmonės ėmė dirbti.

²⁵ Almantas Samalavičius, *Miestas ir protas: urbanistinės teorinės refleksijos XX a. Vakaruose*, Vilnius: Technika, 2013, p. 13.

²⁶ Burton Pike, *The Image of the City in Modern Literature*, Princeton: Princeton University Press, 1981, p. 4.

²⁷ David Clark, *Urban World/Global City*, London: Routledge, 2010, p. 66.

²⁸ Jeremy Tambling, *The Palgrave handbook of Literature and City*, London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 7.

²⁹ David Clark, *Urban World/Global City*, London: Routledge, 2010, p. 66.

³⁰ *Ibid.*, p. 87.

³¹ *Ibid.*, p. 199.

³² *Ibid.*, p. 4.

Atrodytų, tarytum per naktį miestai ėmė keistis³³. Žinoma, tai anaip tol ne pirmieji bandymai reflektuoti šį reiškinį. Kas yra miestas, svarstyta net ir antikos laikais – tą darė Platonas, Aristotelis, Šv. Augustinas ir kiti. Tačiau A. Samalavičius teigia:

[...] kad ir kaip paradoksalu, tačiau reikšmingiausios [pabraukta mano – G. B. D.] miesto, kaip žmogaus dvasinio ir fizinio gyvenimo formų, išvalgos atsirado tik tuomet, kai urbanizacijos procesai tapo sunkiai kontroliuojami, kai jos tendencijos ir tempai ėmė kelti miesto plėtrai ne menkesnį pavojų nei didžiąsias demografines problemas sukėlę XIX a. industrializacijos mastai.³⁴

Kintant patiems miestams, be abejo, kinta ir teorinių išvalgų formuojami miesto konceptai. Kaip rašo filosofas L. Donskis, nuo to laiko, kai miestas imamas suvokti kaip empirinė problema, susikuria terpė rasti Ferdinando Tönnieso ir Georgo Simmelio sociologiniams svarstymams, Maxo Weberio ir Wernerio Sombarto socioekonominėms išvalgoms bei Jose Ortega y Gasseto, Oswaldo Spenglerio ir minėtojo L. Mumfordo kultūrologinės krypties kritikai³⁵.

Štai anot R. Lehano, pirmieji veikalai, kuriuose visas analitinis dėmesys buvo skirtas miestui kaip reiškiniui ir nuo kurių, galima teigti, prasidėjo visa urbanistinių studijų era, buvo parašyti tokių ankstyvųjų sociologų kaip M. Weberio, Emile'io Durkheimio ir paties L. Donskio išskirto G. Simmelio³⁶. Pastarieji du bandė suvokti miesto fenomeną per socialinius ryšius – kėlė klausimą, kaip modernybė formuoja ir transformuoja žmonių socialinius santykius. G. Simmelis manė, kad žmonių gyvenimas mieste yra tarytum langas, į kurį pažvelgus galima pamatyti, kaip iš tiesų veikia modernus, iš esmės šio sociologo su intelektu sietas pasaulis³⁷. Taip pat jis išskyrė su miestų įsigalėjimu atsiradusį laisvės sampratos paradoksalumą: „[...] šiandien didmiesčio gyventojas dvasine ir subtilia prasme yra „laisvas“ nuo tų smulkmeniškumų ir išankstinių nusistatymų, kurie varžo mažo miestelio gyventoją. Tačiau „[...] niekur kitur žmogus nesijaučia toks vienišas ir apleistas kaip didmiesčio kamšatyje [...]“³⁸.

Pavyzdžiui, dar neminėtas amerikietis Louisas Wirthas, kaip ir daugelis ankstesnių miesto sociologų, kaip svarbiausią miesto aspektą iškėlė jo pakitusį socialumą palyginti su mažesnių vietovių bendruomenėms būdingomis elgesio struktūromis – mažiau asmeninio santykio, daugiau anonimiškumo, segmentacijos, nors daugiau fizinio kontakto ir

³³ Xiangming Chen, Krista E. Paulsen, Anthony M. Orum, *Introduction to Cities: How Place and Space Shape Human Experience*, Hoboken: Wiley Blackwell, 2018, p. 30.

³⁴ Almantas Samalavičius, *Miestas ir protas: urbanistinės teorinės refleksijos XX a. Vakaruose*, Vilnius: Technika, 2013, p. 11.

³⁵ Leonidas Donskis, *Moderniosios sąmonės konfigūracijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 156.

³⁶ Richard Lehan, *The City in Literature: An Intellectual and Cultural History*, Berkeley: University of California Press, 2007, p. 6.

³⁷ Georg Simmel, *Sociologija ir kultūros filosofija: rinktinė*, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 282.

³⁸ *Ibid.*, p. 292.

pan.³⁹ Visų šių idėjų fone XX a pr. susiformuoja ir garsioji vadinamoji Čikagos sociologijos mokykla – pirmoji tokia urbanistinių studijų mokykla, sistemingai atlikusi ir viešinusi sociologinius tyrimus. Jos tyrėjai taikė kokybinius metodus, paremtus natūralistiniu stebėjimu. Jai rūpėjo analizuoti urbanistikos plėtros sukeltas socialinio pobūdžio problemas: visuomenės diferenciaciją, nusikalstamumą, moralinių vertybių nuosmukį, socialinių, religinių ar etninių grupių tradicijų niveliaciją⁴⁰.

Vėliau iškyla kairiųjų idėjų šalininkai: Henri Lefebvre, Davidas Harvey'us, Manuelis Castellsas, kurių idėjos skyrėsi nuo Čikagos sociologijos mokyklos pažiūrų. Su jais siejama „kritinė urbanistinė teorija“, kuri atmeta miestą kaip materialinės naudos terpę ir teigia, kad miesto būtis paremta demokratiškesniais, socialiai teisingesniais ir tvaresniais principais⁴¹. Anot jų, visos ikituometės urbanistinės teorijos nepasakė nieko, kas būtų specifiška būtent miesto kontekste, tai tiesiog bendri klausimai, sietini su visuomene bet kokiomis aplinkybėmis⁴². Su šia banga atsiranda ir nauja erdvės samprata, kuri reikšminga analizei ir bus aptarta kitame skyriuje. Galiausiai imami kelti lyties, rasės, taip pat ir globalizacijos ar net vartotojiškumo ir skaitmeniškumo klausimai – visi jie šiuolaikinio miesto perspektyvoje keliami ir analizuojami iki pat šiol.

Vienu daugiausia svarsčiusių ir reflektavusių kitų mąstytojų mintis apie miestą lietuvių galima laikyti minėtąjį filosofą L. Donskį. Jis rašo, kad, „[m]iestas man anaipol ne vien architektūros formos, vietovės bei jos reljefo utilizacija, pastatų ir urbanistiškai įprasmintų erdvių konfigūracija ar, tarkim, gražūs vakariniai siluetai“⁴³. Miestą L. Donskis suvokia labai plačiai, apimdamas daugelį jame veikiančių labai skirtingų srovių – politinių, istorinių, socialinių, meninių, estetinių, kultūrinių, simbolinių⁴⁴. Kaip matyti darbo įvade, filosofo įžvalgos svarbios bandant paaiškinti miesto reikšmę lietuvių kultūroje ir literatūroje, kai kuriomis šio filosofo mintimis bus remiamasi darbe ir toliau. Didelė apmąstymų įvairovė miesto tyrimų diskurse meta tikrą iššūkį bandant aptarti visas pagrindines idėjas ir kryptis, tačiau šiuo atveju tai ir nėra šio darbo tikslas – jame pasitelkiamos tik kūrinių analizei parankios priegios.

³⁹ Louis Wirth, „Urbanism as a Way of Life“, *American Journal of Sociology*, Chicago: The University of Chicago Press, 1938, Nr. 44 (1), p. 10–16.

⁴⁰ Wayne G. Lutters, Mark S. Ackerman, „An Introduction to the Chicago School of Sociology“, *Interval Research*, 1996. Prieiga internetu: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.80.7034&rep=rep1&type=pdf> (Žiūrėta: 2020-05-09)

⁴¹ Neil Brenner, „What is critical urban theory?“, *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, London: Carfax Publishing, 2009, Nr.13 (2–3), p. 198.

⁴² Allen J. Scott, Michael Storper, „The Nature of Cities: The Scope and Limits of Urban Theory“, *International Journal of Urban and Regional Research*, Oxford: Blackwell, 2015, Nr. 39 (1), p. 2.

⁴³ Leonidas Donskis, „Miesto likimas komunistinėje ir postkomunistinėje Lietuvoje“, Saulius Žukas, *Baltos lankos*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, Nr. 5, p. 159.

⁴⁴ *Ibid.*

Apskritai santykis tarp žmogaus ir jį supančio pasaulio yra esminė tema, vyraujanti visoje literatūros istorijoje. Nors erdvė – akivaizdu – literatūroje visiškai ne naujas reiškinys ir be jo ir dėl jo susikuriančių reikšmių tekste sunkiai įsivaizduojamas bet kokio žanro kūrinys⁴⁵, galima teigti, kad po truputį vis daugiau dėmesio šiam santykiui imta skirti, kuomet ima formotis toks reiškinys kaip kelionių kultūra, žymintis aiškų posūkį modernumo link ir įgavęs atskirą literatūros žanro formą – kelionių literatūra. XVIII–XIX a. šis reiškinys tampa visiškai įprasta praktika, kai keliaujantys autoriai sąmoningai ir preciziškai fiksuoja savo kelionės patirtis bei aplinką.

Paskutiniaisiais dešimtmečiais pastebimas vis didesnis susidomėjimas erdve plačiąja prasme ieškant naujų požiūrio formų. Galima netgi teigti, kad pamažu erdvės analizė tampa dominuojančia humanitarinių ir socialinių mokslų aiškinimo paradigma⁴⁶. Šio reiškinio ištakomis galima laikyti tai, kas moksliniame diskurse vadinama „erdviniu posūkiu“ (angl. *spatial turn*), kuris įgavo pagreitį XX a. viduryje. Erdvės tema ir problematika tuo metu sudomina tokius mąstytojus kaip Gastoną Bachelardą, Gilles Deleuze, Michelį Foucaultą, H. Lefebvre ir kt. Vis dėlto pirmą kartą terminą „erdvinis posūkis“ pavartojo Edwardas Soja 1989 m. savo veikale „Postmodernistinė geografija: erdvės persvarstymas kritinėje socialinėje teorijoje“ (angl. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*)⁴⁷. Šį posūkį galime laikyti vis populiarėjančio ir XX a. antroje pusėje išsiplėtusio tarpdiscipliniškumo reiškinio, kuomet tokie, atrodytų, skirtingi mokslai kaip geografija, filosofija, literatūra ir kt. imami jungti norint atrasti naujų analizės požiūrio taškų, rezultatu.

„Erdvinio posūkio“ judėjimas paremtas požiūriu į erdvę ne kaip į tuščią, bet kaip į pasižyminčią dinamiškumu, apimančiu visuomenės ir kultūros pokyčius bei jų sąveiką. Nors, kaip minėta, erdvės kaip tiesiog fiksuotos, nejudrios, nesivystančios terpės, kurioje reiškiasi tam tikri [istoriniai] įvykiai⁴⁸, samprata pradėta stipriai kvestionuoti tik XX a. viduryje, šio požiūrio ištakos siekia dar XVII a. gamtos filosofijos keltas mintis. Pavyzdžiui, vokiečių matematikas, fizikas ir filosofas Gotfriedas Leibnizas, oponuodamas anglų fiziko Isaaco Newtono erdvės kaip nekintamos substancijos minčiai, siūlė į erdvę žiūrėti kaip į veikiamą konstrukta⁴⁹. XX a. imta pastebėti, kad mūsų kasdienis gyvenimas,

⁴⁵ Robert Tally, *The Routledge Handbook of Literature and Space*, London: Routledge, 2017, p. 1.

⁴⁶ Beat Kümin, Cornelia Osborne, „At Home and in the Workplace: A historical introduction to the „spatial turn“, *History and Theory*, Hoboken: Wiley, 2013, Nr. 52 (3), p. 305.

⁴⁷ Catharina Löffler, *Walking in the City: Urban Experience and Literary Psychogeography in Eighteenth-Century London*, Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2017, p. 22.

⁴⁸ Michel Foucault, *Power/knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, New York: Pantheon Books, 1980, p. 70.

⁴⁹ Beat Kümin, Cornelia Osborne, „At Home and in the Workplace: A historical introduction to the „spatial turn“, *History and Theory*, Hoboken: Wiley, 2013, Nr. 52 (3), p. 307.

patirtys ir išgyvenimai yra labai priklausomi nuo erdvių kategorijų, gal net labiau nei nuo laiko⁵⁰, kuris iki tol buvo apmąstytas daug dažniau nei erdvė⁵¹. Galiausiai pastarąją imta suvokti kaip socialinį produktą, kaip visų pirma *gyvenamą* vietą – tai buvo visiškai naujas požiūris⁵².

Intensyvus susidomėjimas miestu literatūroje kaip tyrimų objektu būtent ir padiktuotas šio „erdvinio posūkio“ reiškiniu. Minėtieji G. Bachelardas ir H. Lefebvre buvo vieni pirmųjų, kurie davė impulsą daugeliui apmąstyti erdvės reikšmę būtent literatūroje. G. Bachelardo veikalą „Erdvės poetika“ (pranc. *La Poétique de l'espace*, 1957) galima laikyti viena pirmųjų, analizavusių erdvės, žmogaus ir literatūros santykį, akcentavusių vaizduotės ir sąmonės bei pasąmonės ryšius. Galiausiai ir į miestą imta žiūrėti kaip į erdvę, pripildytą prasmės, randasi vis daugiau susidomėjimo literatūriniais miestais.

Jau minėtasis vienas žymiausių šiuolaikinių miesto amerikiečių tyrėjų R. Lehanas savo studijoje „Miestas literatūroje“ (angl. *The City in Literature*, 1998) modernų miestą vadina Apšvietos epochos konstruktą ir išskiria tris jo vystymosi stadijas: komercinę, industrinę ir tapimą „pasaulio scena“ (angl. „*world stage*“). Jis apžvelgia miesto reprezentacijas amerikiečių ir europiečių rašytojų tekstuose gilindamasis į naratyvo siūlomas galimybes interpretuoti šį reiškinį. Anot R. Lehano, nors per skirtingus istorinius laikmečius kūrinių miesto literatūroje pasitelkiamos temos gali kartotis, bet jų forma ir reikšmė retai sutampa. Tyrėjas teigia, kad miesto literatūra yra tiesiogiai priklausoma nuo paties miesto, kuris joje yra vaizduojamas ar veikia. Anot R. Lehano, literatūroje visuomet užkoduotas požiūris į miestą: keičiantis istoriniam kontekstui kinta ir pats miestas, ir požiūris į jį literatūroje⁵³.

Štai, pavyzdžiui, kitas garsus amerikiečių mokslininkas Burtonas Pike'as savo knygoje „Miesto įvaizdis moderniojoje literatūroje“ (angl. *The Image of the City in Modern Literature*, 1981) iškelia mintį, kad visi miesto literatūros kūriniai apima bendrus archetipus, o jų paviršiuje slypi besikeičiančios kiekvienos kartos vertybės ir požiūriai. Nors, kaip jis teigia, „nuo tada, kai egzistuoja literatūra, joje buvo ir miestai“⁵⁴, miestas yra viena pagrindinių būtent modernistų rašytojų temų⁵⁵. Ko gero, galima teigti, kad ir XXI-ajame a.

⁵⁰ Fredric Jameson, *Postmodernism, Or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham: Duke University Press, 1991, p. 16.

⁵¹ Robert Tally, *The Routledge Handbook of Literature and Space*, London: Routledge, 2017, p. 1.

⁵² Catharina Löffler, *Walking in the City: Urban Experience and Literary Psychogeography in Eighteenth-Century London*, Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2017, p. 23.

⁵³ Richard Lehan, „Urban Signs and Urban Literature: Literary Form and Historical Process“, *New Literary History*, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1986, Nr. 18 (1), p. 99.

⁵⁴ Burton Pike, *The Image of the City in Modern Literature*, Princeton: Princeton University Press, 1981, p. 3.

⁵⁵ Niall McNulty, *Reading the City: analysing literary space in selected postapartheid urban narratives*, Durban: University of KwaZulu-Natal, 2005, p. 11–12.

miestas nėra kiek nepraradęs aktualumo (amerikiečių kultūros istorikas Joe Moranas rašo, kad tam tikra prasme miestas gali būti suprastas tik per tekstą, kadangi materialia prasme jo viso apimti tiesiog neįmanoma⁵⁶), o štai lietuvių paauglių literatūroje, kaip minėta darbo Įvade, tik pradeda ryškėti. Tačiau anot J. Petrulionytės, „[v]is dėlto, nors urbanizacija tapo įprasta, akademinės Vakarų diskusijos apie naujausią miesto literatūrą vis dar gana padrikos“⁵⁷. Vis dėlto neabejotina, kad šis laukas susilauks vis didesnio dėmesio. Šiuo darbu tikimasi kukliai prisidėti prie tokios tyrimų krypties pradžios lietuvių paauglių literatūroje.

Nors šiuo atveju suaktualinama literatūrinio miesto analizė, nėra viena iš daugybės disciplinų, analizuojančių miestus, negali būti laikoma dominuojančia, kadangi miesto studijos apima labai daug požiūrio perspektyvų galimybių⁵⁸. Miesto teorijų studijos – itin heterogeniška tyrimo sritis, išaugusi iš įvairių socialinių mokslų disciplinų, tokių kaip miesto sociologija, miestų geografija ir pan., ir būtent dėl to turinti daug įvairialypės analizės perspektyvų potencialo. Nenuostabu – miestas pats yra daugiasluoksnis, tad kiekviena tyrimų prieiga viena kitą papildo ir praplečia.

Sąvokos „miesto (arba urbanistinis) romanas“ problematika

Kaip jau minėta šio darbo įžangoje, išplėtos miesto literatūros tyrimų tradicijos lietuvių literatūra neturi, o vaikų ir paauglių literatūros atžvilgiu apie tokią tradiciją išvis neįmanoma kalbėti. Tačiau kūrinių analizei būtų esminga aptarti su kokia terminų, apibrėžiančių šį požanrį, vartojimo problematika susiduriama pasauliniame kontekste, kokios jų vartojimo tendencijos (apie jas jau galima kalbėti ir lietuvių suaugusiųjų miesto literatūros tyrimų atveju) bei kokios pozicijos bus laikomasi darbe analizuojamų kūrinių atžvilgiu, bandant sukurti pagrindą tolimesniems paauglių miesto literatūros svarstymams.

Nors miestas, kaip jau ne kartą aptarta darbe, dabar laikomas neatsiejamu šiuolaikinio gyvenimo simboliu ir atrodo normalu ieškoti jo atspindžių literatūroje, iš tikrųjų galime svarstyti, ar jau apskritai galime kalbėti apie aiškų pavidalą įgavusį miesto studijų lauką literatūrologijos kontekste, ar jis susikūręs, nusistovėjęs ir turi susiformavusią terminologiją⁵⁹. Kaip ir galima tikėtis, randasi skirtingų požiūrių ir pasvarstymų. Labiausiai išsiskiria du aspektai: 1) skirtingai motyvuojamas (arba kaip tik – nemotyvuojamas) terminų „miesto romanas“ (angl. *city novel*, *city literature*) ir „urbanistinis romanas“ (angl. *urban novel*, *urban literature*) vartojimas; 2) nesutariama, kokie dalykai, esantys kūrinyje,

⁵⁶ Joe Moran, *Interdisciplinarity*, London: Routledge, 2010, p. 166.

⁵⁷ Justina Petrulionytė, *Miestas literatūroje: Kauno reprezentavimo strategijos šiuolaikinėje lietuvių prozoje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017, p. 22–23.

⁵⁸ David Clark, *Urban World/Global City*, London: Routledge, 2010, p. 5.

⁵⁹ Diane Wolfe Levy, „City Signs: Toward a Definition of Urban Literature“, *Modern Fiction Studies*, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1978, Nr. 24 (1), p. 65.

implikuoja tai, dėl ko jį galėtume vadinti miesto literatūra (nepaisant pasirinkto termino vartojimo).

Kalbant apie terminų „miesto romanas“ ir „urbanistinis romanas“ vartojimą, iškart matyti, kad skirtis susijusi su žodžių „miestas“ ir „urbanistinis“ semantika. Šį aspektą disertacijoje išsamiai aptarė J. Petrulionytė (tiesa, tyrėja juos aiškina ne termino kontekste, o kaip atskirus leksinius vienetus, t. y. žodis „romanas“ neįtraukiamas⁶⁰). Anot autorės, šios sąvokos sinonimiškos, bet netapačios, nors, kaip pastebima, lietuvių vartosenoje jos tapatinamos. J. Petrulionytė šią skirtį daugiausia argumentuoja neigiamomis sąvokų konotacijomis (atsiradusiomis sovietmečiu) ir skirtingomis kiekvienos sąvokos implikuojamomis reikšmėmis (pavyzdžiui, sąvoka „miestas“ sietina ir su vieta, ir su nacionalumu, „urbanistinis“ netgi su žmogaus būdo savybėmis ir modernybe). Tačiau vis dėlto šiame darbe remiamasi argumentu, kad, kaip įvardija ir pati J. Petrulionytė, pirmoji būdvardžio „urbanus“ ir daiktavardžio „urbs“ reikšmė lotynų kalboje yra sietina būtent su miestu. Taigi iš esmės šiuo atveju tiek terminai „miesto romanas“ ir „urbanistinis romanas“, tiek pačios sąvokos su kamienais „miest^“ ir „urbanist^“ šiame darbe suvokiamos sinonimiškai, tačiau, atsižvelgiant į gana nusistovėjusią vartoseną lietuvių literatūros tyrimų lauke, analizuojami kūriniai bus vadinami „miesto romanais“.

Be to, nepaisant racionalaus šių sąvokų skirtingo vartojimo pagrindimo, nagrinėjant miesto tyrimų lauko tekstus, galima pastebėti, kad kartais vienas ar kitas terminas vartojamas tiesiog nemąstant apie kito termino egzistavimą. Tai, žinoma, nemenkai prisideda prie nesistemiškumo šiuo klausimu įspūdžio, o tai taip pat sustiprina poreikį aiškiai įvardyti pasirinktą požiūrį darbe, kuris ką tik ir aptartas. (Beje, taip pat miesto fenomeną literatūroje tiriančioje ir reflektuojančioje medžiagoje randasi ir tokių vartojimo pavyzdžių kaip „literatūrinės miesto reprezentacijos“ (angl. *literary representations of the city*) ar „miesto tekstai“ (angl. *city-texts*), tačiau tai retesni atvejai.)

Kokiais aspektais remiantis šiuos tekstus galime priskirti „miesto romano“ požanriui? (Tiesa, paminėtina, kad, pavyzdžiui, leidinyje „Literatūros ir teminių terminų žodynas“ (2006) miestas aptariamas tiesiog kaip tema, pasirodanti literatūroje⁶¹, neišskiriant išvis tokio požanrio ir neminint termino „miesto romanas“ ar kt. Kitur, pavyzdžiui, „Encyclopedia of Urban Studies“ teigiama, kad „miesto romanas“ gali būti suvoktinas tiek kaip tema, tiek kaip požanris⁶².) Čia vėlgi esti įvairių nuomonių. Jei atsigręšime į svarstymus,

⁶⁰ Justina Petrulionytė, *Miestas literatūroje: Kauno reprezentavimo strategijos šiuolaikinėje lietuvių prozoje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017, p. 22–23.

⁶¹ Edward Quinn, *A dictionary of literary and thematic terms*, New York: Checkmark Books, 2002, p. 79.

⁶² Bart Eeckhout, Bart Keunen, „Urban Novel“ in: *Encyclopedia of Urban Studies*, Ray Hutchison, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2011, p. 899.

kas miesto literatūrą daro būtent miesto literatūra, tai, pavyzdžiui, minėtosios J. Petrulionytės darbe teigiama, kad vienas iš požiūrio taškų yra, kad „[...] kiekvieną romaną galima perskaityti kaip miesto romaną – tai jau skaitytojo ar kritiko pasirinkimas“, kadangi „[...] bet kuriame romane greičiausiai rasime tiesiogiai ar netiesiogiai reprezentuotą miestą“⁶³. Tačiau pastebėtina, kad daugiausia dominuoja skirtis, paremta protagonisto / miesto santykiu. Vieni teoretikai teigia, kad miesto literatūroje pagrindinį vaidmenį turi atlikti pats miestas. Kiti, kaip jau galima suprasti, pagrindiniu miesto literatūros identifikatoriumi laiko protagonistą, vienaip ar kitaip patiriantį miestą ar mieste.

Pasak tyrėjo Carlo Rotella, kai analizuodami kūrinį vartojame terminą „urbanistinė literatūra“ (šiuo atveju autorius apskritai neskiria termino „miesto literatūra“, tad galima daryti išvadą, kad jis juos suvokia sinonimiškai), siekdami identifikuoti ryšius tarp miesto ir teksto apie jį, mes teigiame, kad tekstas bent iš dalies suformuotas taip, kad stoja į akistatą su miestu kaip su formaliu, socialiniu ir konceptuali iššūkiu. „Urbanistinė literatūra“ nebūtinai turi būti visų pirma apie miesto gyvenimą iš esmės. Tam, kad ją galėtume vadinti „urbanistine“, tekste svarbiausia turi atsiskleisti tam tikros savybės, kurios miestą paverčia būtent miestu⁶⁴. Taigi šiuo požiūriu miestas turi pasirodyti ne kaip fonas ir aiškiais savo atributais, leidžiančiais atpažinti jo buvimą, tačiau ir neturi persmelkti viso teksto iš esmės.

Tiesa, esti pasvarstymų, kurie paremti tiek miesto / protagonisto skirtimi, tiek ir terminų vartojimu. Literatūrologė Diane Wolfe Levy akcentuoja, kad, kaip jau ne kartą minėta darbe, miestas nėra naujovė literatūros istorijoje, tačiau jo funkcija kinta. Anot jos, tokie klasikiniai kūriniai kaip Charleso Dickenso „Šalti namai“, Onore de Balzaco „Tėvas Gorižo“ ar Jameso Joyce'o „Ulisas“ vaizduoja žmogaus patirtį mieste, bet ne paties miesto patyrimą. D. W. Levy juos vadina „miesto romanais“. Tačiau yra tokių kūrinių, kuriuose miestas yra aukščiau už visa kita, jis daug svarbesnis nei kūrinyje veikiantys veikėjai, galima netgi teigti, kad juose pats miestas tampa protagonistu. Šiuos ji linkusi vadinti „urbanistine literatūra“⁶⁵. Panašios krypties laikosi ir vokiečių tyrėjas Andreasas Mahleris. Jis daro skirtį tarp realių miestų vaizdavimo literatūroje (vok. *stadttext* – „tekstas apie miestą“) ir išgalvotų (vok. *textstadt* – „literatūriniai miestai“). Pirmiesiems būdinga miesto erdvė kaip dominuojanti, visa persmelkianti (taip pat ne fonas), ne antraplanė tema⁶⁶.

⁶³ Justina Petrulionytė, *Miestas literatūroje: Kauno reprezentavimo strategijos šiuolaikinėje lietuvių prozoje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017, p. 22.

⁶⁴ Carlo Rotella, „Urban Literature: A User's Guide“, *Journal of Urban History*, Beverly Hills: SAGE Publications, 2017, Nr. 44 (4), p. 797.

⁶⁵ Diane Wolfe Levy, „City Signs: Toward a Definition of Urban Literature“, *Modern Fiction Studies*, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1978, Nr. 24 (1), p. 65.

⁶⁶ Andreas Mahler, *Stadt Bilder: Allegorie Mimesis Imagination*, Heidelberg: Winter, 1999, p. 12.

Darbe laikomasi požiūrio, kad analizuojami kūriniai esti „miesto romanai“, nes juose miesto funkcija yra esminė ir nepakeičiama, tad šiuo požiūriu artimiausias yra patartasis D. W. Levy⁶⁷ ir A. Mahlerio konceptualizuoti požanrio apibūdinimai. Pasirinkta analizės prieiga – atminties studijos – leidžia formuoti dar kitą įmanomą žvilgsnį – analizuojami kūriniai kaip „miesto romanai“ pasirodo dėl neatskiriamo protagonisto santykio su miestu istorinės-kultūrinės atminties atžvilgiu. Jie – būtina vienas kito sąlyga, nors, priklausomai nuo kūrinio, kartais labiau išryškėja vienas ar kitas. Miestas šiuose kūrinuose nėra nei fonas, nei tema, jis esmingas savo santykyje su protagonistu, tačiau ir neužgožia viso kito.

Atminties kultūros samprata kaip analizės prieiga

Žymus italų architektas Leonardo Benevolo rašė: „Miestas yra ir variklis, padedantis riedėti dideliu greičiu pirmyn, ir inkaras, išsaugantis ryšius su praeitimi. Jame susipina įvairios epochos. Miestas – tai tiltas tarp įvykių, susiejantis ateitį su praeitimi.“⁶⁸ Kolektyvinė ir kultūrinė atmintis, neatskiriamos nuo laiko bei istorijos ir šiuo metu dažnai pasitelkiamos sąvokos įvairių mokslų diskursuose, gali pasitarnauti siekiant suprasti miesto fenomeną ir jo raišką literatūroje. Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad miestas tiek bendrąja prasme, tiek veikiantis analizuojamuose kūrinuose, yra kolektyvinių prisiminimų vietos, jis neatskiriamai ir abipusiai susijęs su visuomene (bei kiekvienu individu) ir atmintimi.

Atminties reikšmę būtent kultūros kontekste pirmieji svarstyti ėmė sociologas Maurice'as Halbwachsas ir meno istorikas Aby Warburgas XX a. pr. Nors iš esmės šių tyrėjų požiūriai buvo skirtingi, juos vienija tai, kad atmintis ir jos įgavimas abiejų pradėti suvokti ne tik biologine prasme – ji imta svarstyti ir kaip kultūrinis konstruktas. Kitaip nei gyvūnijos pasaulyje, kuriame kartų išlikimas užkoduotas genetiškai, žmonės turi rasti kitų būdų. Čia ir tampa svarbi kultūrinė atmintis, besiremianti visiems bendrų žinių, struktūruojančių kintančios visuomenės elgesį ir patirtį, koncepcija ir įgyjama per pakartotinę praktiką ir iniciaciją⁶⁹. Vienas garsiausių atminties kultūros kontekste tyrėjų yra vokiečių egiptologas J. Assmannas, kartu su kitais mokslininkais ėmęs plėtoti šį diskursą XX a. pabaigoje.

J. Assmanno (o taip pat ir Aleidos Assmann, vokiečių mokslininko žmonos, taip pat tyrinėjančios šią sritį), kaip ir M. Halbwachso, atminties teorija remiasi kolektyvinės

⁶⁷ Nors D. W. Levy tokius kūrinius vadina „urbanistiniais romanais“, kaip jau minėta, darbe pasirinkta nedaryti šios sąvokos skirties nuo „miesto romanų“.

⁶⁸ Leonardo Benevolo, *Europos miesto istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 7.

⁶⁹ Jan Assmann, John Czaplicka, „Collective Memory and Cultural Identity“, *New German Critique*, Durham: Duke University Press, 1995, Nr. 65, p. 125.

ir individualios (asmeninės) atminties atskyrimu. Pabrėžtina, kad, nors tipologiškai jos atskiriamos, vis dėlto kultūriniame kontekste neatsietinos („Kultūrinė atmintis reiškiasi individo mąstyme ir elgesyje bei kolektyvo – visuomenės, bendruomenių praktikose bei medijose.“⁷⁰), kartais sunku pasakyti, kur baigiasi viena ir prasideda kita. Dar M. Halbwachsas rašė, kad individuali atmintis niekada nėra tik asmeninė patirtis⁷¹. Taigi akivaizdu ir tai, kaip pastebi kultūrologė Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė, kad jokia „[i]ndividuali atmintis nėra akultūrinė ar ikikultūrinė [...]“⁷². Apskritai nėra tokio reiškinio kaip atribota, nuo nieko nepriklausoma, *tabula rasa* atmintis – tiek žmogaus, tiek miesto.

Anot A. Assmann, savo ruožtu kolektyvinė atmintis skaidoma į tris porūšius: komunikacinę (kitaip – socialinę), politinę (ji glaudžia siejasi su kultūrine, tačiau iš esmės yra priklausoma nuo politinių šalies institucijų, kurios ją steigia) ir kultūrinę⁷³. Pats J. Assmannas, be komunikacinės ir kultūrinės atminties, išskiria kitas dvi: mimetinę ir daiktų atmintis⁷⁴. Mimetinę atmintį jis sieja su konkrečiais veiksmais, kuriuos mes imituojame ir atkartojame, o daiktų atmintimi vadina tų daiktų, kurie mus supa kasdienybėje ir yra arčiausiai mūsų, pavyzdžiui, kambario baldai, drabužiai ir t. t., tačiau taip pat ir patys namai, gatvės, miestai. Tiesa, M. Halbwachsas dar išskiria atmintį, kurią mes įgyjame per mokslą⁷⁵.

Komunikacinės ir kultūrinės atminčių sampratos abiejų tyrėjų pateikiamos panašiai ir viena kitai neprieštarauja. Komunikacinė atmintis susijusi su socializacijos procesais, yra grindžiama kasdieniais ryšiais ir apskritai sietina su bendru mūsų sąmonės gebėjimu naudoti kalbą. Tai – žodinė istorija⁷⁶. Kultūrinė atmintis įvardytina kaip individualios ir komunikacinės atminties objektyvizacija ir eksternalizacija (bei visų J. Assmanno išskirtų atminčių susiliejimas), pasirodanti simbolių, tokių kaip tekstas, vaizdas, ritualai ir kt., pavidalais. Tai sąveika tarp per šimtmečius besiformuojančių visuomenėje procesų, kurie visų pirma steigiasi patys savaime, ir valstybės kontroliuojamų institucijų, pavyzdžiui, muziejų, bibliotekų ir pan.⁷⁷

⁷⁰ Rita Repšienė, Odeta Žukauskienė, Žilvinė Gaižutytė, *Atmintis, vaizdas, kultūra*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 140.

⁷¹ Maurice Halbwachs, Lewis A. Coser, *On collective memory*, Chicago: University of Chicago Press, 2008, p. 169.

⁷² Rita Repšienė, Odeta Žukauskienė, Žilvinė Gaižutytė, *Atmintis, vaizdas, kultūra*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 141.

⁷³ Aleida Assmann, „Memory, Individual and Collective“ in: *The Oxford handbook of contextual political analysis*, Robert E. Goodin, Charles Tilly, Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 210–223.

⁷⁴ Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 5–6.

⁷⁵ Jan Assmann, John Czaplicka, „Collective Memory and Cultural Identity“, *New German Critique*, Durham: Duke University Press, 1995, Nr. 65, p. 126.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Jan Assmann, „Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory“ in: *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, Aleida Assmann, Sebastian Conrad, London: Palgrave Macmillan, 2010, p. 122.

Pastebėtina, kad išsiskiria M. Halbwachso ir J. Assmanno požiūriai dėl kultūros ženklų objektyvizavimo atminties kontekste. (Tiesa, minėtasis A. Warburgas dar iki J. Assmanno plėtojo kultūrinės atminties sampratą). Kaip teigia J. Assmannas, M. Halbwachso kultūros ženklų, ko gero, netraktavo kaip kolektyvinės atminties saugotojų, nes šioje plotmėje komplikuojasi komunikacinės atminties perdavimo funkcija. Anot jo, priartėję prie kultūros susiduriame ne su atminties, o su istorijos plotme. Taigi darbe bendrąja prasme ketinama remtis prancūzų mokslininko sukurta ir plėtota atminties koncepto struktūra bendrąja prasme (komunikacinis ryšys tarp atminties ir grupės žmonių, kuris, kaip laikomasi pozicijos šiame darbe, bet kokių atveju yra būtina sąlyga kolektyvinei ir kultūrinei atminčiai išsaugoti), bet ji išplečiama ir kultūriniu požiūriu, kurį siūlo J. Assmannas: analizuojamas santykis tarp atminties, grupių (ar individo) ir kultūros.

J. Assmannas teigia, kad tarp kultūros ženklų ir visuomenės grupių bei jų tapatumo atminties atžvilgiu esti panašus ryšys kaip ir tarp kasdienės tų grupių komunikacijos. Tačiau komunikacinę atmintį nuo kultūrinės atminties skiria pastarosios distancija nuo kasdienybės. Kultūrinė atmintis gyva dėl fiksuotų praeities įvykių, kurių atmintis išlaikoma per tokius kultūros apčiuopiamus ir neapčiuopiamus objektus kaip architektūros ar meno paminklai, tekstai, vaizdai, šventės, įvairios apeiginės praktikos ir t. t. J. Assmannas tai vadina „atminties figūromis“ (angl. *figures of memory*)⁷⁸. Taip pat reikšmingos ir kai kurios A. Assmann išvalgos – jos papildo ir praplečia atminties tyrimų lauko prieigas.

Kaip teigia J. Assmannas, gali būti išskirta nemažai kultūrinės atminties charakteristikų, tačiau atsižvelgiant į darbo pobūdį paminėtinos šios:

- „*Tapatybės konkretizacija*“ (angl. *the concretion of identity*). Tai kultūrinės atminties santykis su tam tikra grupe (pavyzdžiui, tauta). Kultūrinė atmintis sudaryta iš žinių struktūrų, per kurias grupė suvokia savo išskirtinumą (tai, kas ji yra, ir tai, kas ji nėra) ir vienijančius taškus.
- *Rekonstravimas*. Kultūrinė atmintis gali išlikti ir veikti tik rekonstruojama, t. y. jos žinių struktūros visuomet sietinos su duotuoju kiekvienos kartos laiko momentu. Nors gali atrodyti, kad „atminties figūros“ yra nekintantys objektai (pavyzdžiui, išlikęs literatūros ar architektūros kūrinys), bet kiekviename istoriniame kontekste santykis su jais vis tiek kinta.

⁷⁸ Jan Assmann, John Czaplicka, „Collective Memory and Cultural Identity“, *New German Critique*, Durham: Duke University Press, 1995, Nr. 65, p. 128–129.

Taigi laikantis tiek J. Assmanno minties, tiek iki tol įvairių disciplinų miesto tyrinėtojų pastebėjimų, kurie aptarti anksčiau, akivaizdu, kad miestas iš esmės susijęs su atmintimi, tad „[j]ei rašytojo funkcija yra atskleisti miestiečio sąmonėje ar pasąmonėje fragmentiškai suvokiamus kultūros aspektus, tai pats miestas yra viena svarbiausių metaforų, kurią jis gali pavartoti“⁷⁹. Atminties ir topologijos santykis neatsiejamas: per visą savo kultūrinį palikimą visuomenė tampa matoma sau ir kitiems⁸⁰ bei (per)kuria identitetą. Tad šiuo atveju miestas – istorinės-kultūrinės atminties sanauja, besiskleidžianti per savo atributus, išsidėsčiusius erdvėje; visa tai (bet ne tik tai) sudaro miesto tapatybę. Erdvės objektai perduoda ne tik jų kūrėjų sąmoningai perteikiamas reikšmes, bet kartu ir kartais neintencionaliai perduodamą praeitį, kuri gali būti savitai perskaitoma kiekvienos kartos.

Architektūros tyrinėtoja M. Christine'a Boyer savo knygoje „Kolektyvinės atminties miestas“ (angl. *The City of Collective Memory*, 1994) rašo, kad nors miestas atrodo stabilus konstruktas, jo fizinė struktūra nuolat kinta, yra perkuriama, kartais pamirštama, pritaikoma kitokiems poreikiams ir t. t. Žmogaus santykį su jo nuolatine kaita, tačiau ir atpažįstamu stabilumu ji prilygina atminties teatrui. Architekto sukomponuotos miesto scenos yra skirtos šio teatro žiūrovui, o jos figūros sužadina mūsų atmintį – keliaujame fragmentuotu laiku per ankstesnio miesto vaizdus, projektuojame juos, iki kol miestas tampa mūsų personalizuota, pačių surežisuota versija.⁸¹ Taigi atmintis nėra lygu istorijai, bet yra priklausoma nuo istorijos.

Anot A. Assmann (ji kelia klausimus: kaip istorija atsispindi miesto erdvėse, kaip jose įsitvirtina, kaip keičiasi ir atsinaujina? Ir kaip atmintis prisiriša prie miesto erdvių?), „istorija vyksta mieste“⁸². Visa tai suponuoja, kad neabejotinai reikšmingas ir laikas. Miestas turi daug ilgesnę atmintį, nei žmonių grupės, kurios jame gyvena. O tai, kas „kultūros figūrose“ vienos ar kitos kartos (ar individo) (ne)aktualizuojama ir (ne)identifikuojama, leidžia kalbėti apie jos (jo) tapatybę. Vienas pagrindinių įrankių, padedančių struktūrizuoti savo kaip visuomenės ir individo patirtis, yra aplinka, šiuo atveju – miesto aplinka⁸³.

Kaip visus šiuos ryšius reprezentuoja literatūra? Čia reikėtų atsigręžti į kultūrinės atminties mediacijos sampratą, kuri teigia, kad „[...] kultūrinės atminties eksternalizacijai ir objektyvacijai reikalingos medijos (kūnas, raštas, vaizdas, vieta ir kt.) ar

⁷⁹ Burton Pike, *The Image of the City in Modern Literature*, Princeton: Princeton University Press, 1981, p. 6.

⁸⁰ Jan Assmann, John Czaplicka, „Collective Memory and Cultural Identity“, *New German Critique*, Durham: Duke University Press, 1995, Nr. 65, p. 133.

⁸¹ Christine Boyer, *The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*, Cambridge: MIT Press, 2006, p. 31–32.

⁸² Aleida Assmann, „Miesto atmintis“ in: *Atminties daugiasluksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, Alvydas Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 19.

⁸³ Maurice Halbwachs, *The Collective Memory*, New York: Harper & Row, 1980, p. 130.

mediumai (tarpininkai)⁸⁴, vadinasi – ir literatūra. Literatūra perteikia kolektyvinę atmintį naratyvų forma, veikia kaip tiltas tarp skirtingų kartų⁸⁵. Kaip teigia A. Assmann, ji (ir apskritai menas bendrąja prasme) yra atsakinga už visuomenės kultūrinės atminties konstravimą, transformavimą, stebėjimą ir kritinį požiūrį į ją. Literatūra ne tik „suteikia nemirtingumą“ įvairioms patirtimis, įvykiams, vertybėms ar žmonėms, bet ir pratęsia atminties diskursą keldama naujus klausimus, problemas ir pasiūlymus. Iš tikrųjų grožinėje literatūroje daug anksčiau randasi atminties probleminis laukas, negu apie tai sistemingai ima mąstyti Sigmundas Freudas, A. Warburgas ir kt.⁸⁶ Apskritai galima teigti, kad žiūrint antropologiškai atmintis literatūroje yra egzistencinė kategorija sąlygojanti individo identitetą ir buvimą pasaulyje⁸⁷. Taigi šiuo atveju analizuojami kūriniai kiekvienas perteikia tiek savitus Vilniaus, tiek jo gyventojų kultūrinius atminties naratyvus.

Ypač esminga tokia prieiga prie paauglių literatūros tekstų, nes, kaip pastebi J. Assmannas, vaikai ir paaugliai yra kolektyvinės ir kultūrinės atminties grandies jautrioji dalis⁸⁸, jų sugebėjimas šią atmintį įsisavinti yra probleminis klausimas globalizacijos (ši paprastai siejama su atminties amnezija) kontekste. Paaugliams trūksta patirties, susijusios su kultūrine atmintimi. Tai neišvengiamai suponuoja jų amžius. Jiems sunku kvestionuoti populiarius, dominuojančius istorinius naratyvus bei įtvirtinti naujus, nors, žinoma, jie dažnai maištaudami siekia įrodyti priešingai. Galima teigti, kad kultūrinė atmintis suaktualinama kiekvieną kartą, kai imama kalbėti apie naują kartą, stokojančią gyvos (t. y. tos, su kuria jie patys nesusiduria) atminties⁸⁹. Tačiau tuo pačiu analizuojamuose kūrinuose paauglio sąmonė atsiskleidžia kaip atvira aplinkai – ją skaitanti, priimanti ar atmetanti, keičianti ir besikeičianti. Šiame darbe remiantis analizuojamais kūriniais bus parodoma, kad ši naujoji karta vis aiškiau rodo kaip nauja miestiečių karta, tad nenuostabu, kad paauglių literatūros autoriai siekia rašyti jiems artimą literatūrą, o su tuo, be abejo, į akiratį patenka ir plėtojami nuo šios temos neatskiriami aspektai, kaip šiuo atveju – kultūrinės atminties klausimai ir nuo jų neatsiejama tapatybės problematika.

⁸⁴ Rita Repšienė, Odeta Žukauskienė, Žilvinė Gaižutytė, *Atmintis, vaizdas, kultūra*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 141.

⁸⁵ Astrid Erll, Ann Rigney, „Literature and the production of cultural memory: introduction“, *European Journal of English Studies*, Lisse: Swets & Zeitlinger, 2006, Nr. 10 (2), p. 112–113.

⁸⁶ Aleida Assmann, *Cultural memory and western civilization: functions, media, archives*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 11–12.

⁸⁷ Elżbieta Rybicka, „Place, Memory, Literature (from the perspective of geopoetics)“, *Teksty Drugie*, 2012, Nr. 2, p. 130. Prieiga internetu: http://rcin.org.pl/Content/52172/WA248_71381_P-I-2524_rybicka-place.pdf (Žiūrėta: 2020-05-09)

⁸⁸ Heather Snell, Lorna Hutchison, *Children and Cultural Memory in Texts of Childhood*, New York: Routledge, 2014, p. 7.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 1.

Erdvės ir laiko reikšmė darbe

Nors miestas dažnai analizuojamas daugiausia atsižvelgiant į erdvės kategoriją, kadangi, kaip jau parodyta, urbanistiniai literatūros tyrimai itin suklesti įvykus vadinamam „erdviniam posūkiui“ (vaikų literatūros kontekste erdvė ypatingo akademikų tyrėjų dėmesio daugiausiai susilaukė per pastaruosius 4-is dešimtmečius⁹⁰), šiame darbe, kaip jau svarstyta, nė kiek ne mažiau svarbi ir laiko kategorija. Kolektyvinė (vadinasi, ir kultūrinė) atmintis yra palaikoma grupės žmonių, kurie visuomet apriboti tiek laiko, tiek erdvės. Jau minėtas vienas žymiausių miesto teoretikų L. Mumfordas teigia: „Mieste laikas tampa regimas.“⁹¹ Kolektyvinės atminties požiūriu laikas yra suerdvintas (panašiai teigia ir M. Bakhtinas, kuriuo bus remiamasi darbe: jis rašo, kad laikas yra sumaterializuotas, suvizualizuotas, netgi apčiuopiamas erdvėje⁹²).

Kultūrinės atminties kontekste laikas suvokiamas intervalais. Kiekviena atminties forma turi jai būdingą specifinį laiko intervališkumą. Individualios atminties atveju jis suprastinas kaip individualios sąmonės patiriamas laikas. Komunikacinė atmintis sietina su daugmaž trijų kartų (~80–100 m.) gebėjimu perduoti tam tikras žinias, politinė – tol, kol tęsiasi atitinkama politinė situacija. Kultūrinės atminties laiko intervalas, anot J. Assmanno, gali siekti net 3000 m., pavyzdžiui, Vakarų civilizacija mena Homerą, Rytų – Budą ir t. t.⁹³ Šis požiūris į laiką analizės kontekste svarbus kūriniuose veikiančio istorinio laiko prasme.

Erdvė kolektyvinėje atmintyje taip pat vaidina svarbų vaidmenį – per ją atmintis atsiskleidžia. Erdvė yra tikrovė, kuri išlieka, ir į kurią galime atsigręžti. M. Halbwachsas, norėdamas paaiškinti, kaip jos susijusios, kaip opoziciją šiam reiškiniui pateikia pavyzdį apie rašomąją lentą. Erdvė, kurioje gyvena tam tikra grupė žmonių, veikia kitaip – ant lentos galima kažką užrašyti ir tuojau pat nutrinti, ir kas to nematė niekada nesužinos, kas ir kiek kartų buvo ant jos rašoma. Tačiau erdvė su žmonių grupe susijusi nenutrinamais ženklais. Tam tikroje erdvėje esantys objektai atpažįstami joje esantiems nariams, o per stabiliausius jie suvokia savo kaip grupės tapatybę⁹⁴. Visuomet lieka kažkas, ką „parašė“ ankstesnė karta, ir tai, ką „rašo“ esanti.

Norint atskleisti kuo įvairiapusiškesnius ryšius tarp miesto ir protagonisto, darbe bus pasitelkiama ir rusų filosofo, literatūros kritiko M. Bakhtino „chronotopo“ (arba „erdvėlaikio“; šie terminai darbe suvokiami kaip sinonimai) sąvoka. Pirmą kartą terminas

⁹⁰ Marnie Campagnaro, „Frames for the Body. Spaces and Places in Children’s Literature“, *Encyclopaideia*, Torino: Il Segnalibro, 2017, Nr. 21 (53), p. 5.

⁹¹ Lewis Mumford, *The Culture of Cities*, New York: Harcourt, Brace and Co., 1938, p. 4.

⁹² Mikhail Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays*, Austin: University of Texas Press, 2017, p. 250.

⁹³ Jan Assmann, „Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory“ in: *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, Aleida Assmann, Sebastian Conrad, London: Palgrave Macmillan, 2010, p. 122.

⁹⁴ Maurice Halbwachs, *The Collective Memory*, New York: Harper & Row, 1980, p. 129.

pavartotas straipsnyje „Laiko ir erdvėlaikio formos romane. Pastabos apie istorinę poetiką“ (1975 m.). Jį autorius pasiskolino iš gamtos mokslų, o pats žodis – graikų kilmės. Šia sąvoka nusakomas laiko ir erdvės abipusės ne tiek priklausomybės, kiek absoliutaus neatskiriamumo meninė išraiška literatūroje⁹⁵ (nors tai jokių būdu nereiškia, kad tekste jie pasirodo vienodai – gali dominuoti tiek vienas, tiek kitas). Tuo ji, galima teigti, skiriasi nuo klasikinio erdvės ir laiko analizės požiūrio literatūroje. Chronotopas tampa chronotopu tik tada, kai kažką mums atskleidžia nauja⁹⁶, pateisina savo kaip tokios sąvokos egzistenciją.

Nyderlandų tyrėjas B. Keunenenas rašė:

M. Bakhtinas literatūrą suprato kaip pasaulio kūrimo meną. Literatūra jam – tai terpė, kurioje kultūrinė patirtis naudojama imituoti pasauliui, kuris vienu metu ir primena, ir skiriasi nuo socialaus pasaulio. Dėl šios savo savybės literatūra gali funkcionuoti kaip kultūros įrankis. Tai būdas įtvirtinti erdvines struktūras ir laiko procesus, kurie taip pat veikia pasaulį už literatūros ribų.⁹⁷

Taigi M. Bakhtinas tarp literatūros ir kultūros matė simbiotinį ryšį, kuris teigiamas ir šiame darbe remiantis kultūros atminties studijomis. Kiekvienas kūrinys kuria tam tikrą miesto ir jo istorijos bei kultūros paveikslą (tačiau, žinoma, svarbu suprasti, kad jie taip pat yra to paveikslo dalis). Chronotopas veikia dvejopai: viena vertus, dėl jo tekstas tam tikra prasme reprezentuoja istoriją, kita vertus, per jį mes ją galime rekonstruoti⁹⁸. Tačiau tiek atminties, tiek literatūros kontekste šis požiūris reikšmingas tiek, kiek istorija šiuo požiūriu netapatintina su istorinės tiesos ieškojimu.

Taigi sąvoka „chronotopas“ visų pirma svarbi dėl šių dviejų – laiko ir erdvės – kategorijų neatskiriamumo, nedalomumo („[š]ia samprata akcentuojama ne tai, kad tiek laikas, tiek erdvė meno tekste yra vienodai svarbūs, o tai, kad jie abu yra neatidalomai susiję ir privalo būti analizuojami kaip visuma [...]“⁹⁹) – tuo ji tampa paranki kultūrinės atminties fone. Šis požiūris atliepia darbe teigiamą kūriniuose vaizduojamą nedalomą ryšį tarp miesto ir protagonisto. Ji reikšminga tiek, kiek reikšminga pačių tekstų naratyvų, kurių, anot M. Bakhtino, pagrindiniai konstruotojai ir yra erdvėlaikai¹⁰⁰, ribose (t. y. šiuo darbu nesiekama aprėpti visos kiekvieno autoriaus kūrybos chronotopų kontekste). Nors, kaip teigia ir pats

⁹⁵ Mikhail Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays*, Austin: University of Texas Press, 2017, p. 85.

⁹⁶ Nele Bemong, *Bakhtin's theory of the literary chronotope: reflections, applications, perspectives*, Gent: Academia Press, 2010, p. 35.

⁹⁷ Raymond Vervliet, Annemarie Estor, „Cultural Thematics and Cultural Memory: Towards a Socio-Cultural Approach to Literary Themes“, *Methods for the Study of Literature As Cultural Memory*, Raymond Vervliet, Annemarie Estor, Amsterdam: Rodopi, 2000, Nr. 6, p. 27.

⁹⁸ Alexandra Ganser, Julia Pühringer, Markus Rheindorf, „Bakhtin's Chronotope on the Road: Space, Time, and Place in Road Movies Since the 1970s“, *Facta Universitatis Series: Linguistics and Literature*, Niš: University of Niš, 2006, Nr. 4 (1), p. 2.

⁹⁹ Rima Bertašavičiūtė, „Chronotopas“, *Avantekstas: Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*, Vilniaus universitetas. Prieiga internetu: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt> (Žiūrėta: 2020-05-09)

¹⁰⁰ Mikhail Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays*, Austin: University of Texas Press, 2017, p. 250.

M. Bakhtinas, kūrinys beveik visada esti ne vienas erdvėlaikis¹⁰¹ (pavyzdžiui, visuose analizuojamuose kūriniuose galima būtų kalbėti apie namų erdvėlaikį), paprastai vienas jų yra dominuojantis. Tad akivaizdu, kad šiuo atveju bus susikoncentruota būtent į miesto chronotopą. (Beje, pastebėtina, kad pasaulinėje vaikų literatūroje didelio miesto chronotopai vis dar yra kur kas retesni nei mažesnių miestelių¹⁰².)

Visi kiti pasakojimuose veikianys erdvėlaikiai svarbūs tiek, kiek jie pasitelktini bandant atskleisti miesto chronotopo specifiką visuose trijuose kūriniuose: koks tas kiekvienos meninės tikrovės miesto erdvėlaikis? Kaip jis veikia kūrinio veikėjų tapatybes? Anot M. Bakhtino, kiekvienas autorius ir netgi kiekvienas atskiras kūrinys implikuoja skirtingus, vis kitokius erdvėlaikius. Tai tiesiogiai susiję ir su kūrinio žanro specifika – M. Bakhtinas teigia, kad būtent chronotopai apibrėžia literatūrinius žanrus¹⁰³. Be to, pats miesto erdvėlaikis susidaro iš kitų erdvėlaikių, kurie vienas kitą veikia – papildo, persidengia ir pan. – ir kiekvieno kūrinio atveju suponuoja vis kitokį bendrą miesto erdvėlaikį. Pastebėtina, kad vėliau chronotopas tapo vienu iš semiotikų analizės įrankių, bet šiame darbe ji taikoma nebus.

Analizėje bus pasitelkiama ir „vietos“ (angl. *place*) sąvoka, kuri neatsiejama kalbant apie erdvę. Tokie vaikų literatūros tyrėjai kaip Johnas Massey'us (2005), Amy Cutter-Mackenzie, Philipas Payne'as (2011), J. S. Carroll (2012) ir kt. įtvirtino šios sąvokos reikšmę šioje literatūroje¹⁰⁴. Nors „erdvės“ ir „vietos“ sąvokos semantiškai labai artimos, vis dėlto nėra tapačios. Prancūzų filosofas Michelis de Certeau vietą įvardija kaip kažką aiškiau apčiuopiamą ir stabilesnę nei erdvė, kuri savyje turi daugiau dinaminio elemento¹⁰⁵. Vieta gali būti siejama ir su socialinių-komunikacinių tinklų tirštumu, tai, be abejo, nulemta žmogaus veiklos ir poreikių.

Atrodo, kad M. Bakhtino požiūriu erdvėlaikis dažnai skleidžiasi per tam tikras vietas, nors iš esmės skirties tarp šių sąvokų jis nedaro – erdvė bendrąja prasme irgi yra vieta. Būtent kolektyvinės atminties kontekste vietos reikšmę išskėlė prancūzų istorikas Pierre Nora, ėmęs vartoti terminą „atminties vietos“ (pranc. *lieux de mémoire*). Jos gali būti suvoktinės tiek fizine, tiek metaforine prasme, ir, išskyrus tai, kad šiuo atveju pačioje sąvokoje implikuojamas erdvės aspektas, manyčiau, turi panašią reikšmę kaip ir J. Assmanno pasiūlyta „atminties figūrų“ sąvoka. Kadangi darbe pagrindinėmis analizės

¹⁰¹ Mikhail Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays*, Austin: University of Texas Press, 2017, p. 250.

¹⁰² Maria Nikolajeva, *Children's Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic*, London: Routledge, 2017, p. 128–129.

¹⁰³ Mikhail Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays*, Austin: University of Texas Press, 2017, p. 85.

¹⁰⁴ Nina Goga, *Maps and Mapping in Children's Literature: Landscapes, Seascapes and Cityscapes*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2017, p. 5.

¹⁰⁵ Michel de Certeau, *The practice of everyday life*, Berkeley: University of California Press, 2011, p. 117.

prieigomis pasirinktos tos, kurios didelės atskirties tarp šių sąvokų nedaro, jame ir bus laikomasi šio požiūrio.

Kultūrinės ir individo tapatybės santykis

Kaip minėta darbo įvade, dar viena esminė kategorija, vaidinanti svarbų vaidmenį miesto romanų kontekste ir kuria bus remiamasi analizėje, yra tapatybė. „Tapatybė“ (arba tapatumas, identitetas – darbe šios sąvokos vartojamos kaip sinonimai) kaip sąvoka įvairių filosofinių krypčių (hermeneutikos, fenomenologijos ir kt.) gana gausiai aptarta, tačiau drauge ir suvokiama labai skirtingai. Šiuo atveju ji traktuojama tuo požiūriu, kuris implikuoja ne tik *tapatinimąsi*, bet ir *skirtybę* bei *kitoniškumą*¹⁰⁶ bei taip, kaip ji be šių aspektų pasirodo atminties studijų ir chronotopo sampratos kontekste.

Taip pat laikomasi požiūrio, kad tapatumas ne vientisas ir darnus, bet kintantis, o paauglių literatūros atveju svarbu pabrėžti ir tai, kad jis dar ir besiformuojantis. Ne vienas literatūrologas pastebi, kad daugelis vaikų literatūros tekstų reprezentuoja fiksuoto identiteto mieste nebuvimą – jis nuolat prarandamas ir tuo pačiu kuriamas¹⁰⁷. Stabili individo tapatybė vaikų literatūroje sietina ir su stabiliomis, dažnai idealizuotomis erdvėmis, o miestas savyje turi esminį pokyčių elementą.

Mokslininkė Aušra Martišiūtė-Linartienė yra rašiusi: „XXI a. pradžios dramaturgijoje miestas (miestai) tampa žmogaus tapatybės atspindžiu – suvokiamas kaip vieta, kurioje vyksta sudėtingos savęs ir kito žmogaus supratimo paieškos [...]“¹⁰⁸ Ne išimtis ir lietuvių literatūra. Šiuo darbu bus siekiama parodyti, kad tai galėtų būti pasakytina ir apie šiuolaikinę lietuvių paauglių literatūrą. Jau užsiminta, kad miestas kiekvieno individo patiriamas vis kitaip. Amerikiečių rašytojas Davidas Levithanas savo romane paaugliams rašė: „Nėra to paties miesto. Tavo miestas, lažinuosi, neturi nieko bendra su manuoju.“¹⁰⁹ Miesto suponuojama aplinka šiuolaikiniam žmogui pasiūlo ne vieną iššūkį, kuris paskatina iš naujo apmąstyti savo kaip žmogaus tiek individualią, tiek kultūrinę tapatybę. Taigi nors tapatumą galima analizuoti daugeliu skirtingų požiūrių, šiame darbe protagonisto tapatybė bus svarbi šiais aspektais – kolektyvinės, istorinės-kultūrinės ir individualios atminties.

¹⁰⁶ Vytis Čiubrinskas, „Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos“ in: *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, Vytis Čiubrinskas, Jolanta Kuznecovienė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008, p. 7.

¹⁰⁷ Joseph Stanton, „Bank Street and Beyond: New York City in the Here and Now Books of Lucy Sprague Mitchell and Margaret Wise Brown“ in: *Children's Literature and New York City*, Pádraic Whyte, Keith O'Sullivan, New York: Routledge, Nr. 2014, p. 3.

¹⁰⁸ Aušra Martišiūtė-Linartienė, „Sakralaus ir demoniško miesto vaizdiniai lietuvių dramaturgijoje“, *Literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, Nr. 48 (1), p. 55.

¹⁰⁹ David Levithan, *Love Is the Higher Law*, New York: Ember, 2011, p. 12.

Anot J. Assmanno, žmogaus atmintis pasižymi specifine geba sudaryti laiko ir tapatybės sintezę, vadinama „diachronine tapatybe“ (angl. *diachronic identity*). Jis remiasi neuromokslininko Endelio Tulvingo, tyrinėjančio žmogaus atmintį, vartojamu „chronosintezės“ (angl. *chronosynthesis*) terminu, kuris aiškinamas kaip laiko „išsirašymo“ į tapatybės audinį procesas. Šis procesas būdingas išskirtinai tik žmogui, nes tik jis turi autooetinę sąmonę (angl. *autooiesis*), t. y. geba save suvokti kaip subjektą laike – atpažinti praeityje ir projektuoti ateityje¹¹⁰. Atmintis yra fundamentalus kiekvieno identiteto dėmuo.

J. Assmanno išskirtos ir anksčiau aptartos skirtingos atminties formos tapatybės atžvilgiu taip pat svarbios tuo, kad, nors jos atrodo tarytum viena stabili struktūra, iš tikrųjų yra panašesnės į dinamišką jų persipynimą, pasireiškiantį įvairiomis įtampomis ir viena kitos persidengimu. Be to, ši struktūra yra atvira, vadinasi, tapatybė yra nuolat veikiamą išorinių veiksnių, kurie turi įtakos skirtingiems atminties lygmenims. Vis dėlto šis atvirumas taip pat yra kiekvieną kartą apribotas laiko ir tapatybės santykio asmens, kartų, politikos ir kultūros atžvilgiu. Jei tokio santykio nėra, vadinasi tai neturi nieko bendra su atmintimi, tik su *žinojimu*. Tačiau neabejotina, kad pati atmintis yra iš esmės susijusi su žinojimu, tačiau jis visada susietas ir su tapatybe, nesvarbu, ar kalbėtume apie individą, kartą, bendruomenę ar visą tautą¹¹¹.

Be abejo, žmogus visada yra konkrečios kultūros dalis. Vis dėlto lygiai taip pat kiekvienas žmogus save suvokia ir kaip turintį unikalią, tik jam vienam priklausančią atmintį. Kadangi, kaip minėta darbo įvade, bus siekiama pažvelgti, kaip kūrinuose pasirodo ne tik kultūrinė, bet ir individuali kiekvieno protagonisto tapatybė (ir kaip jos viena kitą veikia ir (ar) konstruoja), atminties studijų požiūriu, kaip jau užsiminta, bus remiamasi ir atminties teoretikų vartojama individualios atminties sąvoka. Ji kūrinio kontekste susijusi su subjektyviu protagonisto patirtu ar patiriamu laiku.

Tapatybės ir erdvės (ar vietos) santykio analizė susilaukia vis didesnio dėmesio ir vaikų ir paauglių literatūroje. Vis populiarejančius tokio pobūdžio svarstymus yra apibendrinusi¹¹² jau minėta M. Nikolajeva – viena įtakingiausių vaikų literatūros tyrėjų pasaulyje, taip pat vaikų literatūros kritikos kontekste ėmusi plačiau vartoti ir minėtąją „chronotopo“ sąvoką. Pastaroji kartais ir pasitelkiama aptariant identiteto klausimus. Anot M. Nikolajevos ir daugelio kitų tyrėjų, laiko ir erdvės / vietos neatskiriamas koegzistavimas

¹¹⁰ Jan Assmann, „Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory“ in: *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, Aleida Assmann, Sebastian Conrad, London: Palgrave Macmillan, 2010, p. 122.

¹¹¹ Jan Assmann, „Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory“ in: *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, Aleida Assmann, Sebastian Conrad, London: Palgrave Macmillan, 2010, p. 123.

¹¹² Maria Nikolajeva, „Recent Trends in Children’s Literature Research: Return to the Body“, *International Research in Children’s Literature*, Edinburg: Edinburgh University Press, 2016, Nr. 9 (2), p. 132–145.

steigia paauglio identitetą¹¹³. Dar daugiau – individo tapatybė ne tik kuriama vietos ir laiko, bet ir konstruoja savo identitetą per juos. Literatūrologė Rachelė Falconer pastebi, kad kiekvieno kūrinio chronotopas tiek įrėmina, tiek įgalina kūrinio veikėjus veikti tam tikrais būdais¹¹⁴. Kaip minėta, kūrinio naratyvas susideda iš daugybės chronotopų, kurie kiekvieną kartą sudaryti iš skirtingą identitetą apibrėžiančių savybių, tokių kaip elgesys, veiksmai, kalba ar netgi išvaizda, kombinacijų¹¹⁵.

Tapatybės įgavimas ir kismas, savivoka ir savęs atradimas apskritai yra viena pagrindinių temų vaikų ir paauglių literatūroje. Miesto erdvė implikuoja savitas taisykles šiuo klausimu – ji dažnai vaizduojama kaip pokyčių vieta, nederanti su vientisos asmenybės formavimusi. Miestas suponuoja tapatybės nestabilumą, jos nefiksuotumą ir nuolatinį pokytį, bet, kita vertus, suteikia lankstumą, erdvės keistis ir identifikuotis su tam tikromis grupėmis¹¹⁶. Anot vaikų literatūros tyrėjos J. S. Carroll, „[m]iesto erdvėje tapatybės gali būti priimtos, pakeistos arba atmestos“¹¹⁷. Žinoma, analizuojamuose kūrinuose pasirodantis Vilnius negali lygintis su tokiu megapoliu kaip, pavyzdžiui, Niujorkas, kuriame galbūt susidaro daug daugiau galimybių „pamesti (bet galbūt ir atrasti) save“, tačiau ir šiuo atveju išryškėja specifinės miesto žmogui būdingos tapatybės paieškos. Individuali tapatybė nuolat „konkuruoja“ su kitomis tapatybėmis. Vis dažnėjantis paauglio vaizdavimas miesto erdvėje lietuvių paauglių literatūros diskurse atveria kelią diskusijoms apie kūrinuose konstruojamą kitokią nei iki šiol jo tapatybę, kuri, kaip bus atskleista, yra neatsiejama nuo istorinės-kultūrinės paties miesto tapatybės.

¹¹³ Emma Charlton, Dominic Wyse, Gabrielle Cliff Hodges, Maria Nikolajeva, Pam Pointon, Liz Taylor, „Place-Related Identities Through Texts: From Interdisciplinary Theory to Research Agenda“, *British Journal of Educational Studies*, Oxford: Blackwell, 2011, Nr. 59 (1), p. 66.

¹¹⁴ Rachel Falconer, „Young Adult Fiction and the Crossover Phenomenon“ in: *The Routledge Companion to Children's Literature*, David Rudd, London: Routledge, 2010, p. 89.

¹¹⁵ Jan Blommaert, Anna De Fina, „Chronotopic identities: On the timespace organization of who we are“ in: *Diversity and Super-diversity: Sociocultural Linguistic Perspectives*, Didem Ikizoglu, Jeremy Wegner, Anna De Fina, Washington: Georgetown University Press, 2017, p. 3.

¹¹⁶ Jane Suzanne Carrol, „Catalysing Urban Interaction: Individual and Crowded Identities on New York City“ in: *Children's Literature and New York City*, Pádraic Whyte, Keith O'Sullivan, New York: Routledge, 2014, p. 97.

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 98.

Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“

Vos tik pasirodęs Unės Kaunaitės (g. 1991) pirmasis kūrinys „Sudie rytojau“¹¹⁸ iš karto buvo pastebėtas literatūros kritikų bei įvertintas plačios skaitytojų auditorijos („Metų knygos rinkimai 2012“ nominantė). Kai parašė kūrinį, U. Kaunaitė tebuvo dvyliktokė¹¹⁹, taigi knyga parašyta jaunam žmogui iš jauno (bet jau nebe paauglio) žmogaus perspektyvos. Tai svarbu galvojant apie implikuotą skaitytoją, kadangi paprastai paauglių literatūroje paaugliui kalba visiškai suaugęs žmogus.

„Sudie, rytojau“ (2011) – bene pirmasis rimtas bandymas lietuvių paauglių literatūroje pasitelkti miestą, kaip ne tik neatsiejamą naratyvo dalį, bet ir kaip aktyviai jame veikiantį. Vadinasi, atsižvelgiant į teorinėje darbo dalyje išdėstytus teiginius, jį galime laikyti ir pirmuoju lietuvių paauglių miesto romanu, davusiu stiprų impulsą ne tik miesto temos populiarumui šiame lauke, bet ir, kaip pastebi vaikų literatūros tyrėja Džiuljeta Maskoliūnienė, pasiūliusiu šiam diskursui daugiau neįprastų temų: „[i]ki šiol akivaizdžiai vyraujanti realistinės paauglių prozos tema buvo tamsūs (narkotikų, alkoholio, nusikaltėlių pasaulio, iširusios šeimos ir pan. dalykų paveiktų) jaunuolių gyvenimai ir likimai.“¹²⁰ Nors minėtos temos irgi susijusios su miesto, o ne kaimo paradigma, šiame romane jos atliepia dar kitas, būdingas XXI a. žmogui, gimusiam nepriklausomoje Lietuvoje ir jau augančiam globalėjančiame, visai kitų iššūkių ir galimybių negu iki tol gyvenusioms lietuvių kartoms siūlančiame pasaulyje. Kūrinį galima būtų priskirti problemų prozai, kurią, kaip pastebi literatūrologė Aleksandra Strelcova, galima vadinti konvencine paauglių literatūros atmaina¹²¹ – t. y. absoliuti didžioji dalis realistinės paauglių literatūros ir yra problemų proza.

Kūrinys pasirinktas analizuoti šiais pjūviais – kūrinio sandaros svarba sapno, mito ir atminties plotmei; jo istorinis erdvėlaikis ir topografija; vaikščiojimo po Vilnių reikšmė atrandant miestą kaip kultūrinės atminties vietą; (pra)rasto Vilniaus klausimas. Siekiant, kad analizė būtų kuo aiškesnė numanomam jos skaitytojui, neskaičiusiam kūrinio, pirmiausia pateikiami pagrindiniai kūrinio akcentai, leidžiantys suvokti jo problematiką ir pagrindinius analizei reikšmingus aspektus.

¹¹⁸ Vėliau autorė parašė knygą suaugusiesiems „Žmonės iš Alkapės“ (2015) ir knygą jaunesniesiems paaugliams „Laiškai Elzei“ (2016).

¹¹⁹ Knygos rašymo ir pasirodymo aplinkybes autorė atskleidė interviu: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-11-21-une-kaunaite-nenoreciau-kad-tai-butu-pirma-ir-paskutine-mano-knyga/90932> (Žiūrėta: 2020-04-15)

¹²⁰ Džiuljeta Maskoliūnienė, „Dvylika knygų apie tikrovę: klaustukai, šauktukai, daugtaškiai (2011 m. realistinė ir pažintinė lietuvių vaikų proza)“, *Rubinaitis*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos Lietuvos skyrius, 2012, Nr. 61 (1), p. 6.

¹²¹ Aleksandra Strelcova, „Mirties tema šiuolaikinėje paauglių prozoje“, *Rubinaitis*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos Lietuvos skyrius, 2013, Nr. 76 (3), p. 9.

Kūrinio problematika: (ne)tobula tapatybė

„Sudie, rytojau“ protagonistė – jauna mergina Vytautė, kurios vardu ir pasakojama visa istorija. Vytautė – vienturtis vaikas, atrodytų, augantis saugioje, nieko nestingančioje, mylinčioje aplinkoje. Kūrinyje pateikiamas jos gyvenimo laikotarpis nuo vaikystės (anksčiausias minimas laikas – kai merginai buvo šešeri) iki kelerių pirmųjų studijų metų. Didžiąją kūrinio dalį užima Vytautės kaip vyresniosios paauglės gyvenimo vaizdavimas. Kūrinyje reikšmingas istorinis erdvėlaikis – mergina gimsta ir auga Lietuvai ką tik atgavus Nepriklausomybę. Kiti istoriniai naratyvai ar epizodai, kaip bus matyti, pasirodo per miesto atminties erdvėlaikį.

Apskritai skaitytojas su atskirais Vytautės istorijos epizodais supažindinamas fragmentiškai, nesilaikant linijinio laiko vaizdavimo principo, dažnai pasitelkiant retrospektyvų žvilgsnį. Kūrinio analizei itin svarbi knygos struktūra, kurią galima būtų vadinti žiedine – ją sudaro pasakojimą pradedantys du prologai ir jį užbaigiantys du epilogai bei aštuoni skyriai. Taip pat kūrinyje nuolat įterpiamos pačios Vytautės rašomos knygos ištraukos. Toks romano sandaros pasirinkimas neatsitiktinis – jis turi reikšmę siekiant suvokti daugiasluoksnį kūrinio naratyvą ir jame veikiančią miesto erdvėlaikį, todėl, kaip minėta, bus analizuojamas atskirame skyriuje.

Vytautė – itin gabi, kone geniali – noriai imasi visko ir viskas jai patinka bei sekasi: „Vytautei groti patiko, velniškai patiko. Bet ji norėjo eiti ir į Dailės mokyklą – stojamuosius perėjo nesunkiai. Laiko abiem nebuvo įmanoma rasti. Tą pačią savaitę įstojo ir į licėjų. Pirmu numeriu. Šokių pamokos. Vasarą pradės lankyti tenisą.“ (p. 83) Gal net per puikiai („Vytautės tėvai jos mokslais nesidomėjo nuo trečios klasės. Įprato: „Puikiai.“ „Labai gerai“ jau būtų sukėlę klausimų.“ (p. 91) – iš čia ir kyla vidinė protagonistės drama, t. y. ne iš stygiaus, o iš pertekliaus. Ji nežino, kuo iš tikrųjų nori būti, nes puikiai suvokia, kad galiausiai teks pasirinkti. Negana to, aplink ją esantys turi savo nuomonę – kaip galima norėti būti dailininke, kai esi tokia protinga, jog gali tapti mokslininke?

Visų pirma pastebėtina, kad reikšmingas autorės protagonistei parinktas vardas – antrajame prologe tampa akivaizdu, kad vardas aiškiai sietinas su vienu reikšmingiausių Lietuvos valdovų Vytautu Didžiuoju: „Tėvai jau seniai žinojo, kad mergaitę pavadins Vytaute – Lietuvos didžiojo kunigaikščio garbei.“ (p. 9) Taip pat šis autorės pasirinkimas užduoda toną ir kūrinyje svarbiai kultūrinei ir istorinei, ypač – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, atminties plotmei, kuri analizėje bus aptarta vėliau. Taigi į merginą visi žiūri kaip į XXI a. Vytautą Didįjį (o jis lietuvių kultūrinėje atmintyje vaidina itin svarbaus, didingo, nepakeičiamo valdovo vaidmenį), arba – kaip į būsimą šalies prezidentę: „Vaikas be proto gabus. Net neabejoju, kad užaugusi galėtų būti nors ir prezidentė. Būtų pirmoji

Lietuvos prezidentė, – močiutė nusijuokė žemu balsu.“ (p. 65) Kūrinio istorinio laiko rėmuose, kai Vytautė dar visai vaikas, Lietuva dar neturi moters prezidentės, tad šiame kontekste valdovo kaip titulo ir valdovo kaip moters semantika iškart suponuoja ir aiškiai į Vytautę sudėtus milžiniškus lūkesčius – būti ne tik lydere, bet ir išskirtine lydere, tokia, kuri nuveiktų kažką tokio didingo, ko dar niekas nenuveikė. Jie lydimi kūrinyje gana įkyriai skambančio žodžio „tobula“ leitmotyvo: „Niekaip neatsižaviu, kaip tu viską tobulai darai!“ (p. 24); „Tu tobula. Niekas neturi problemų [...]“ (p. 30); „Tobula anūke“ (p. 160); „Turbūt niekas niekada nesuprastų, kaip jai gali būti blogai. Nes viskas visada tobula“ (p. 215); „Ir jos tėvai galės visą gyvenimą tikėti, kad užaugino tobulą dukrą“ (p. 219) ir t. t.

Romane netipiška tai, kad paprastai tokie paaugliai laikomi „moksluokais“ ir neranda savo vietos bendraamžių tarpe. Tačiau Vytautei ir čia iš pirmo žvilgsnio sekasi neblogai – ji turi geriausią draugę Mariją, ją nuolat įsimyli vis kitas vaikas, kitų draugų taip pat netrūksta. Visi jie žavisi Vytautės tobulumu (kūrinyje randasi tik vienas epizodas, kai jis sukritikuojamas: „Nepyk, Vytaute, bet tobuli žmonės tikrai kartais nervina.“, p. 178), ir labai dažnai dėl to nemato joje nieko kito. Vis dėlto labai greitai paaiškėja, kad šioje srityje Vytautei einasi ne taip sklandžiai, kaip visur kitur: su Marija susipyksta, vaikus vieną po kito atstumia negalėdama pati sau įvardyti, kodėl. Ši kūrinio meilės linija susijusi su protagonistės tapatybės paieškomis – nepriimdama savęs pačios, nežinodama, kas esanti, ji negali priimti ir kito. Ir tik tuomet, kai Vytautė randa atsakymus į šiuos klausimus, ji leidžia sau įsimylėti vaikiną, vardu Robertas.

Paaugliams skirtuose romanuose dažnai kuriamas kontrastas tarp senosios ir jaunosios kartos – paprastai vyresnieji pateikiami kaip tie, kurie negali ar nenori suprasti paauglio, kuriama aiški kartų skirtis. „Sudie, rytojau“ taip pat matome šią skirtį, tačiau Vytautės laikysena vyresniųjų atžvilgiu pagarbi, ji nepašiepia, neteisina, nesijaučia jų nesuprasta. Kaip tik – pati stengiasi, nors ir ne visada tai pavyksta, permanyti juos, suvokia vyresniųjų sukauptos išminties ir atminties svarbą. Todėl kūrinyje reikšmingas Vytautės senelių ir antikvariato savininko, malonaus senuko, vaidmuo. Vyresnioji karta romane – kolektyvinės atminties, susijusios su miestu, perdavėja.

Tobulumas romane tampa problema, nes, kitaip nei galbūt įprasta, Vytautė tokia tapti nesiekia – tai nėra jos tikslas. Vytautei jos tobulumas – netobulas. Pati ji kurį laiką nežino, kuo jai reikėtų būti – iš pradžių mergina save suvokia per kitų lūkesčius. Tik vėliau, augdama ir brėsdama, ji supranta, kad svarbiausia tai, kuo ji iš tikrųjų norėtų būti, kad jos pačios kaip asmenybės negali apibrėžti šis vienas žodis – tobula. Tačiau šis kelias nelengvas – nuolatinis spaudimas pateisinti kitų viltis merginą atveda prie minčių apie savižudybę. Ši linija kūrinyje praktiškai nėra plėtojama ir savižudybė netampa pagrindine kūrinio

problematika, tačiau, kaip atskleis tolesnė analizė, šis įspūdis apgaulingas. Vytautės tobulumas pačiai jai tampa prakeiksmu ir trukdo suvokti save. Būti tobula jai reiškia būti jokia – jis neleidžia pajusti gyvenimo spalvų ir skonių, pernelyg nuobodus: „Kokia intriga, jei visa tobulai ir nepaliaujamai sekasi?“ (p. 173) Kūrinyje aplinkos siūloma tapatybė – tobulos merginos – nuolat konkuruoja su kitomis, netgi jai pačiai dar nepažintomis tapatybėmis – tik daug vėliau Vytautė atranda, kad ji gali pasielgti ne taip, kaip iš jos tikimasi, ne taip, kaip įprasta jos aplinkoje – merginos mama neišpildė savo svajonės studijuoti Dailės akademijoje, nes to nenorėjo Vytautės močiutė. Bandant sau atsakyti į klausimus, kas aš ir ko noriu, ir tampa svarbus miesto vaidmuo.

Didžiausią savo gyvenimo dalį mergina praleidžia gyvendama netoli Vilniaus senamiesčio, kuris kūrinyje itin detalizuotas – čia daugiausia ir vystosi kūrinio siužetas. Miestas kūrinyje pasirodo kaip dar vienas veikėjas ir skleidžiasi protagonistei per savo kultūros figūras bei žmones. Vilnius čia svarbus kaip senasis miestas, kaip kultūrinės atminties tekstas, tačiau ir kaip Nepriklausomybės kartos Vilnius. Romane keliami klausimai, kokį mes jį kuriame ir kiek mums svarbu jo kultūrinės tapatybės tąsa?

Vilnius – natūrali ir neatsiejama Vytautės gyvenimo dalis. Ji trokšta pažinti jį iki pat menkiausios gatvelės, nors, atrodo, kad kiekvieną jų žino mintinai. Vis dėlto suvokti būtent save per miestą nėra protagonistės sąmoninga pastanga, tačiau aiškus miesto personifikavimas kūrinyje kurią įspūdi, kad miestas pats jai padeda. Stebėdama jį, jame būdama visais savo pojūčiais, trokšdama geriau jį suprasti, Vytautė apmąsto ir ima geriau suprasti ir save. Taigi romane plėtojama veikėjos tapatybės problematika iš esmės svarbi jame veikiančio miesto chronotopo kontekste, kadangi miestas tampa ne tik jos paieškų, bet ir savęs atradimo erdve.

Romano topografija ir istorinis erdvėlaikis

Aptariant miesto romaną, be abejonės, vienas svarbiausių dalykų – išryškinti kūrinyje veikiančio miesto topografinę tapatybę. Kaip pastebi literatūrologė Eglė Baliutavičiūtė, „[n]ors Vilnius – gimtasis Vytautės miestas, tikroji pažintis su juo prasideda tik tada, kai ji su tėvais iš nuošalaus Fabijoniškių mikrorajono persikrausto į Užupį – istorinį rajoną, esantį prie pat senamiesčio“¹²². Iš tiesų, miegamojo rajono chronotopas šiame kūrinyje yra svarbus tik tiek, kiek suteikia kontrasto įspūdį. (Pavyzdžiui, kūrinyje „Niujorko

¹²² Eglė Baliutavičiūtė, „Vilnius jauno žmogaus pasaulėvaizdyje (Unės Kaunaitės romane „Sudie, rytojau“); *Rubinaitis*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos Lietuvos skyrius, 2015, Nr. 76 (4), p. 5.

respublika“ miegamieji rajonai yra kone centrinis naratyvo erdvėlaikis – tai bus aptarta šio kūrinio analizės dalyje.)

Fabijoniškės charakterizuojamos pasitelkiant ne rajono architektūrą, kaip tai daroma, pavyzdžiui, vaizduojant senamiestį. Tai tik dar vienas Vilniaus „miegamasis rajonas“, pastatytas 20 a. 7–9 dešimtmetyje naudojant vieną ir tą pačią stambiaplokščių namų statybos technologiją¹²³, atspindintis sovietmečiui būdingą tariamą visų lygybės ir vienodumo, neišskirtinumo idėją. Miegamuosiuose rajonuose gyvenantiems žmonėms būdingas tam tikras gyvenimo būdas, savita tapatybė, kuri neretai (bet nebūtinai) skiriasi nuo gyvenančiųjų prestižiškesnėse vietose. Kūrinyje Fabijoniškės – tai tarsi bendruomenės mikropasaulis, kuriame, nors ne viskas miela, bet užtat pažįstama ir sava:

Ryte paskutinį kartą žvilgtelėjo į gimtąjį kiemą – mažutį, tokį pažįstamą: kiekvienas balkonas turėjo savo lojantį šunį, priklydusią katę, vandens balionėlius mėtančius vaikus ar rėkiantį tėvą. Nekenčiančius vieni kitų, bet kartu neįsivaizduojančius gyvenimo atskirai. (p. 130)

Iškalbingiausias, nors kūrinyje ir labai trumpai veikiantis, Fabijoniškių personažas – kaimynė Aleksandra, įkūnijanti, sakytum, prototipinę dar sovietmečio laikų (galvoje turimas ne tiek laikmetis – juk kūrinyje vaizduojami Nepriklausomybės laikai, – kiek sovietmečiui būdingi bruožai) daugiabučio, kuriame visi pažįsta savo kaimynus, pagyvenusią, agurkais atsiduodančią gyventoją – po rajoną ištisus metus nesivaržant vaikščiojančią su chalatu ir suktukais plaukuose, dalijančią vaikams „Karvutės“ saldinius. Toks to meto miegamųjų rajonų gyventojų nesivaržymas, atviras buitiskumas sustiprina mažos bendruomenės, ko gero, artimesnės kaimui nei miestui, įspūdį. Kita vertus, kūrinyje Aleksandra vaizduojama taip, kad skaitytojas nėra tikras, ar ši tiesiog šmaikšti, ar kiek gyvenanti savo atskirame susikurtame pasaulyje. Nors jai virš penkiasdešimt – anot jos, tai amžius, kai „pats jėgų žydėjimas“ (p. 129). Aleksandra žūt būt siekia neprarasti jaunystės ir būti graži, nors „visi palieka“ (p. 129). Tai – jos asmenybės išraiška, nesitaikymas su to laikmečio primesta tokio amžiaus moteriai tapatybe, o galbūt jau ir balansavimas ant beprotystės ribos. Taigi nors iš vienos pusės moteris vaizduojama kaip eilinė daugiabučio gyventoja, iš kitos pusės tam tikra prasme Aleksandra Vytautės atmintyje lieka ir išskirtinė, įdomi.

Vis dėlto beveik visas kūrinio siužetas plėtojasi Vilniaus senamiestyje – tai pagrindinė „Sudie, rytojau“ veikiančio miesto erdvėlaikio dalis. L. Donskis yra rašęs: „Iš tikro komunistinėje Lietuvoje miestą pradeda reprezentuoti tik jo senamiestis; pasibaigus istorinei miesto daliai su jos senosios architektūros bei miesto planavimo formomis, baigiasi

¹²³ Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Vilniaus istorija“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2018. Prieiga internetu: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Vilniaus-istorija-125336> (Žiūrėta: 2020-05-09).

ir humanizuotos, reikšmingos, estetiškai įprasmintos erdvės ribos [...].¹²⁴ Senamiestis – pagrindinė miesto dalis, kurioje didžiausia istorinės-kultūrinės atminties, kurią „sugeria“ Vytautė, koncentracija, o miegamasis rajonas kūrinyje charakterizuojamas tik per kelis kitus personažus, per jų asmeninio gyvenimo istorijų epizodus ar nuasmenintus ten gyvenančių žmonių poelgių šablonus. Aplinka čia tarytum beveik netenka reikšmės, svarbi tik bendruomeniškumui pabrėžti. Kaip minėta, kūrinio protagonistė didžiąją savo gyvenimo dalį taip pat gyvena visai šalia senamiesčio – Užupio rajone. Jis apibūdinamas kaip vieta, kurioje „ramuma sklido iš kažkur giliau“ (p. 24) – ši išryškinta rajono tapatybė nuskamba kaip nuoroda į šiandienio Užupio kaip menininkų erdvės sampratą, išskirtinę, tarytum nuo kitų miesto erdvių metaforiškai atsiskyrusią Vilniaus vietą. Nenuostabu, kad kūrinyje pasirinktas būtent šis rajonas kaip protagonistės gyvenamoji vieta – viena vertus, jis išskirtinis kaip ir Vytautė, kita vertus, jis tampa užuovėja, ramybės uostu neramiai jos sielai.

Romane vaizduojamos senamiesčio erdvės turėtų būti gana nesunkiai atpažįstamos skaitytojui. Pati „Sudie, rytojau“ topografija labai tiršta, ypač – Vilniaus senamiesčio. Tačiau kūrinyje pasirodo ir nuo šios teritorijos nutolusių erdvių, tokių kaip aptartasis Fabijoniškių rajonas, taip pat pavieniai paminėti Antakalnio rajoną, Vingio ir Verkių parkai bei Kairėnų kapinės.

Topografiniu požiūriu daugiausia minimos gatvės, jomis protagonistė klaidžioja su savo augintine Vilke. Dažniausiai pasirodančios – Didžioji, Bokšto ir Savičiaus gatvės, tačiau taip pat skaitytojas regi ir Olandų, Vokiečių, Dominikonų, Pranciškonų, Augustijonų, Stiklių, Trakų, Tiltu, Universiteto, Žydų, Skapo, Totorių, Daukanto, Liejyklos, Maironio, Odminių, Malūnų gatvės. Viena centrinių kūrinio, o ir apskritai Vilniaus vietų yra Katedra, kurioje yra Vytautei svarbi vieta – stebuklų plytelė, ji tekste tampa Vilniaus kaip troškimų išsipildymo miesto metafora („Vilnius buvo stebuklingas, ne plytelė“, p. 193). Katedros varpinės varpų gaudesys, kaip bus matyti – romano leitmotyvas. Bažnyčios (Kotrynos, Petro ir Povilo, Jonų, Bernardinų, Misionierių) kaip erdvėlaikio architektūrinės vertikalės-dominantės romane sukuria žvilgsnio „į viršų“ perspektyvą, taip pat jos svarbios kultūrinės atminties atžvilgiu, kaip ir Rotušės aikštė, Bernardinų (buvęs Sereikiškių) sodas. Itin reikšmingas Gedimino kalnas ir pilis – kūrinyje labai svarbus su šia vieta iš esmės susijęs Vilniaus įkūrimo mitas. Romane minimas ir ne vienas pastatas, tačiau daugelis jų esti tiesiog veiksmo vieta ar fonas (Užupio picerija, Petro Vileišio mokykla, Dailės akademija, Šiuolaikinio meno centras), ryškiau išsiskiria „Pieno baras“, griauamas „Lietuvos“ kino teatras, Kongresų rūmai ir šiuolaikinės architektūros pastatai, tokie kaip viešbučiai, taip pat

¹²⁴ Leonidas Donskis, „Miesto likimas komunistinėje ir postkomunistinėje Lietuvoje“, Saulius Žukas, *Baltos lankos*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, Nr. 5, p. 177.

vietos, aiškiai sietinos su kultūrinė atmintimi, pavyzdžiui, Čiurlionio namas. Kuo romano naratyvui reikšmingos daugelis čia paminėtų vietų atsiskleis analizės metu.

Kai kurios vietos romane tiesiogiai nėra paminėtos, bet jas galime atpažinti per kitus minimus objektus. Pavyzdžiui, auksu spindintis Švenčiausiosios Mergelės paveikslas skaitytojui iškart sufleruoja apie Aušros vartus, o rožinę bažnyčią, ko gero, Vilniuje rastume tik vieną – šv. Rapolo. Taip pat kadangi kūrinio naratyvas nėra linijinio pobūdžio, kai kurios vietos išryškėja tik protagonistės prisiminimuose, retrospektyviame žvilgsnyje į praeitį ir netgi į ateitį. Misionierių bažnyčia minima Vytautės rašomoje knygoje. Į romano miesto erdvėlaikį įtraukiami ir išnykę miesto atributai (pavyzdžiui, „Lietuvos“ kino teatras), jie gyvi ir svarbūs tol, kol jie gyvi miestiečio atmintyje ir lieka užfiksuoti „kultūros figūrose“ – šiuo atveju šiame romane. Apskritai išryškinamos, aktualizuojamos vietos nurodo į būtent į šio romano kuriamą miesto erdvėlaikį – jis toks vienetinis.

Kūrinyje svarbi lūkesčių linija iš esmės susijusi ir su jame vaizduojamu istoriniu Lietuvos erdvėlaikiu – kaip minėta, Vytautė gimsta pirmaisiais atkurtos Nepriklausomybės metais; Vytautės gimimo laikas tarytum tampa pretekstu dėti į ją didelius lūkesčius. Kultūrinės atminties požiūriu kiekvienas didelis istorinis tautos įvykis, lūžis, turintis reikšmingą pokytį visiems tos tautos gyvenimo procesams, neišvengiamai reiškia ir prasidedantį naują tapatybės (per)kūrimo procesą. 1990-ieji, įkūnijantys perskyrą tarp okupuotos ir laisvos Lietuvos, kartu kūrinyje esti tarytum riboženklis, žymintis kintančių vertybių atskaitos tašką tarp senosios ir jaunosios kartos. Karta kaip sąvoka kūrinio kontekste tampa svarbi dėl kiekvienai jai būdingo atminties suformuoto tapatybės savybių rinkinio, kuris nulemia, kaip suvokiami vieni ar kiti dalykai. Tyrėja Liucija Vervečkienė apibendrina:

[s]ociologine prasme vartojamas terminas apibrėžia tam tikrą grupę žmonių, kuriuos vienija tai, kad jie tuo pačiu savo gyvenimo ciklo metu išgyvena bendrus istorinius įvykius, t. y. juos veikia tos pačios istorinės aplinkybės. Kaip rodo ilgalaikių kolektyvinių prisiminimų tyrimų rezultatai, būtent atminties aspektas kartų kontekste tampa išskirtinis – bendri prisiminimai struktūruoja visuomenę į kartas.¹²⁵

„Sudie, rytojau“ konstruojama kartų skirtis per istoriškai Lietuvai svarbų įvykį paremta kūrinyje plėtojama senosios kartos sudėtų lūkesčių apskritai į visą Nepriklausomybės vaikų kartą tema. Vyresniųjų suvokimu šiai kartai tenka didelė atsakomybė – kurti naują, nepriklausomą Lietuvos žmonių tapatybę, ir ši pastanga turėtų būti šios kartos aiškiai reflektuota, suvokiant jos svarbą. Nepriklausoma Lietuva susikurs ne savaime – ji turi būti sukurta:

¹²⁵ Liucija Vervečkienė, „Pabrėžta, nutylėta, pateisinta: „kartų efektas“ senelių, tėvų ir anūkų sovietmečio atmintyje“, *Politologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, Nr. 96 (4), p. 10.

– Mūsų karta atgavo nepriklausomybę, o jūsiškei teks ją susikurti. Jūs juk nepriklausomybės karta!
– ir ji didžiudamasi pasižiūrėjo į Vytautę. (p. 89)

O Vytautė nežinojo – šypotis ar ne. Ne pirmą kartą girdėjo šitaip sakant – ir seneliai nuolat jai tai kartodavo. Ką toji karta turi padaryti?

Taip pat kūrinyje matyti, kad Nepriklausomybės atkūrimas vyresniajai kartai savaime implikuoja ir gerą gyvenimą, gyvenimo be rūpesčių iliuziją. Tik vėliau pamažu imama suprasti, kad šie lūkesčiai romantizuojami („Bet žinai, ne visai taip tada įsivaizdavom. Nepriekaištingą šalį. Naują, be trūkumų“, p. 190). Tai galėtų būti aiškinama jų patirtimis sovietizacijos metu ir atminties studijose tokių patirčių pasekme laikoma traumine atmintimi. Kaip rašo sociologė Irena Šutinienė, „[t]rauma atrodo tapusi neatsiejama XX a. antrosios pusės žmonių pasaulėvaizdžio dalimi ir ženklu“¹²⁶. Dėl šios trauminės patirties Nepriklausomybės atkūrimas daugeliui atrodė lygus visų blogybių ir sunkumų sunaikinimui, o tautos laisvė vyresniajai kartai yra nekvestionuotina kiekvieno individo vertybė, todėl, pavyzdžiui, Vytautės senelei sunku suprasti, kodėl jaunesnė karta šios jų akimis dovanos neišnaudoja: „Vieni chuliganai aplink, vakarais iki parduotuvės baisu eit. [...] Gimė Nepriklausomoj Lietuvoj, o va tokie užaugo...“ (p. 51)

Lietuvos iki Nepriklausomybės tikrovė kūrinyje taip pat atsiskleidžia per senosios kartos kolektyvinės-komunikacinės atminties perdavimą – seneliai Vytautei gana dažnai pasakoja apie Lietuvos nepriklausomybės sąjūdį, Baltijos kelią, Sausio 13-osios įvykius. Tačiau būtina pastebėti, kad toji tikrovė atskleidžiama tik per žmonių laisvės siekį, šio veiksmo sunostalginimą, t. y. kūrinyje visiškai neužsimenama apie kitus tam metui būdingus aspektus – spaudą, nepriteklių, įvairius draudimus ir pan. Kalbant apie Sausio 13-ąją, neminimi jokie su prievarta susiję veiksmai, įvykio aukos ir kt., nors tai neatskirama šio naratyvo dalis. Tai vėlgi galbūt galėtume laikyti jau minėtos numanomos traumos pasekmės reprezentacija – kartai, patyrusiai represijas, būdinga jas nutylėti.

Atminties požiūriu trauma laikoma įveikta tik tuomet, kai apie ją imama kalbėti, kai ši kolektyvinė patirtis perduodama – todėl tai vienas iš veiksnių, kodėl vyresnioji karta atrodo dar labiau nutolusi nuo jaunosios. Pastarosios, taigi, ir Vytautės, tapatybė formuojasi be šių išgyvenimų aktualizacijos. Trauminę atmintį kūrinyje sąlyginai galima jausti tik per jau aptartą didelį, jaunų žmonių akimis perdėtą lūkestį ateities kartoms. Tai skirtinga situacija nei suaugusiųjų lietuvių literatūroje, kurioje pasirodo miestas – trauminė atmintis dažnai esti viena iš kūrinio pagrindinių problematikų, pavyzdžiui, Ričardo Gavelio, Herkaus Kunčiaus ir kitų kūryboje. Kita vertus, galima manyti, kad tokia patirties perdavimo

¹²⁶ Irena Šutinienė, „Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas“, *Filosofija. Sociologija*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2002, Nr. 13 (1), p. 65.

strategija yra susijusi būtent su vaikų ir paauglių literatūros specifika. Į jauną žmogų paprastai žiūrima kaip į besiformuojantį individą, kurį reikia apsaugoti nuo neigiamų įtakų, todėl atmintis vyresniųjų perduodama tarytum atrankos principu – tik tai, kas atrodo galėtų būti jų tęstina kaip pavyzdys.

Būtina pastebėti, kad pabrėžiama kova už laisvę, nepriklausomybę patiriama ir per paties miesto erdvėlaikį. Pavyzdžiui, Sausio 13-oji neatsiejama nuo televizijos bokšto, kuris esti būtent didmiesčio komponentas ir neįmanomas jokioje kitoje (pavyzdžiui, kaimo) erdvėje – jis kaip laisvės kovos vieta akcentuojamas ir kūrinyje. Taip pat Vilnius tautos atmintyje suvokiama kaip žmonių susitelkimo, bendrumo, vienybės, nuomonės laisvės vieta („Kiek tik akys užmatė – žmonių jūra! [...] Net mes su seneliu į Vilnių atvažiuovom, kad jau šitaip. Galėjai pas bet ką nueiti, paprašyti, pagelbėdavo... Še tau – bendrumas...“, p. 137) – šis didelės žmonių grupės mieste sukuriamas bendrumo jausmas perduodamas ir Vytautei – ji jo ieškos su tolimos praeities kartomis per miesto paminklus. Tačiau apskritai kūrinyje senoji karta kilusi ne iš didmiesčio – Vytautės vaikystė prabėga daugiausia senelių sodyboje ar palyginti nedideliame Alytuje.

Per skirtingų kartų santykių kūrinyje aiškiai matyti, kad jaunoji karta, jausdama į juos sudėtas viltis, pati jau esti kitokia – ir ne tik dėl to, kad „jau nebeskaito rusiškai“ (p. 99). Viena vertus, istorija ir jos atmintis, nors ir perduodama iš kartos į kartą, jos nepatyrusiam iki galo niekada nebus pažini, nes tiesiogiai nepatirta, neatsimenama, nors racionaliai ir suvokiama:

Ji gimė laisvoje Lietuvoje ir atrodė mažų mažiausiai normalu, jog visuomet tik taip ir buvo, o visos tos istorijos apie sovietmetį – šimtus metų gulėjusios knygose. O juk būtų užtekę gimti dešimt metų anksčiau ir jos gyvenimas būtų visiškai kitoks!.. (p. 54)

Taigi paradoksalu – nors Vytautė jau gyvena laisvoje Lietuvoje, nepriklausomybė jos kartai yra gana abstrakti, neapčiuopiama: „Nepriklausomybės karta“, – galvoje aidėjo mokytojos Linos žodžiai – be aiškios krypties [pabraukta mano – G. B. D.], tik kvepiantys bandelėmis su serbentais ir prancūziškais kvepalais.“ (p. 91) Tačiau šis neapčiuopiamumas taip pat yra jaunosios kartos tapatybės dalis – laisvė jiems savaime suprantama, jie jos nekvestionuoja, nesuvokia kaip veiksmo – skirtingai nei vyresnioji. Tai, kokią skirtingą reikšmę suteikia skirtingos kartos tautos laisvei, itin ryškiai atsiskleidžia mieste švenčiamo Baltijos kelio jubiliejaus epizode:

– Per Baltijos kelią daugiau žmonių buvo... – senelis. Lyg jai, lyg sau. – Panašiai prieš dvidešimt metų stovėjom, tu nė gimus nebuvai...

Norėjo pasakyti, kad į koncertą vakare daugiau susirinks, bet nutylėjo. (p. 190)

Vis dėlto jokia būdu negalima teigti, kad Vytautė, jaunosios kartos atstovė, visiškai nejaucia patriotinių jausmų. Vytautė patriotiškumą suvokia per miesto chronotopą, daugiausia – per architektūrinius paminklus. Tai bus aptarta vėliau.

Kita vertus, su Nepriklausomybės paskelbimu atsivėrė kelias ir kiekvieno žmogaus kaip individo laisvam kūrimuisi, jis įgauna erdvės mąstyti visai apie kitus dalykus nei žmonės, užaugę sovietinėje priespaudoje. Vytautės atpažįstami mokytojos prancūziški kvėpalai simbolizuoja jau visomis prasmėmis atviresnį, po truputį vis tapsiantį globalesnį pasaulį – prancūziškų kvėpalų sovietmečiu gauti buvo beveik neįmanoma. Taigi laisvė šiai jaunajai kartai įgauna kitų atspalvių – ji (tiek individo, tiek tautine prasme) tampa ne priešprieša politinei priespaudai. Jai svarbi – nes įmanoma, priešingai, nei senajai kartai – savęs kaip kiekvieno atskiro individo tapatybės paieška.

Tačiau kūrinyje perteikiama idėja, kad ši, atrodytų, neribota laisvė gali būti ir sunki našta. Viena vertus, šią naštą, kaip jau parodyta, sunkina Vytautės aplinka, kita vertus – ir ji pati, negalėdama suprasti savo tikrojo pašaukimo. Tai naujos kartos problematika, visiškai neįmanoma iki tol buvusiam istoriniame kontekste. Vilnius pamažu tampa ir galimybių miestu – jame galima vis laisviau kurti, reikšti mintis ir tikėtis pripažinimo, galiausiai galima iš jo laisvai išvykti. Tačiau su miesto siūloma laisve rinktis vis sunkiau atsakyti į klausimą: kas aš? Kuo noriu būti, kai galiu būti beveik bet kuo? Kaip bus matyti toliau, Vytautei surasti atsakymus padeda miestas – gyvendama jame ir su juo, mergina išmoksta šią naštą įveikti ir iš tikrųjų tampa laisva savo vidumi. Apskritai šiuo kūrinyje vaizduojamo pakitusio ir vis dar kintančio istorinio erdvėlaikio atžvilgiu miestas yra pokyčio vieta, o jo tapatybė kiekvienos kartos atmintyje yra kitokia. Romane tampa akivaizdu, kad kartų atžvilgiu miesto erdvėlaikiai yra skirtingi.

Kūrinio sandara: kintanti tapatybė

Kūrinį sudarantys prologai nurodo du protagonistės gyvenimo erdvėlaikius. Pirmasis – numanomos gyvenimo (ir pačios istorijos) baigties: Vytautė ketina nušokti nuo tilto, nes nebemato savo ateities: „Žiūrėdama į srovę palengva prarado laiko nuovoką [...] vaikystėje tuo metu iškildavo didingi ateities toliai, o šį kartą matė vien vaisių vasaros dangų, atsispindintį vandeny. Ir tiek.“ (p. 7) Formaliai šis prologas – jau minėtos galimos savižudybės, į kurią aliuzija yra ir paties kūrinio pavadinimas „Sudie, rytojau“, epizodas – atlieka kūrinio pradžios funkciją, tačiau kūrinio kontekste jis įgauna ir metaforinę naujos gyvenimo pradžios reikšmę. Semantiškai čia susijungia ir antrasis prologas – Vytautės gimimo epizodas, kuriame aiškiai koduojama išskirtinio vaiko žinutė, turinti pranašystės atspalvį:

Jos balsas nustelbė aplinkinį šurmulį. Vaikų gimimas gydytojai jau seniai nebekėlė jokių jausmų, tačiau ji nesulaikė šypsenos. Kūdikio kryžstelėjimas nuaidėjo tarsi tūkstantis nuostabiausių varpelių. Kvaila, tačiau kiekvienas pagalvojo, kad tai buvo džiaugsmingas klyksmas: užtikrintas, nė kiek nesutrikęs, žmogaus, kuris kiekviena ląstele trokšta sulipti su jį supančiomis oro molekulėmis, pripildyti plaučius deguonies. Tas garsas nevalingai giedrijo aplinkinių veidus. (p. 9)

Taip pat ji disonuoja su pirmojo prologo perteikiamu savižudybės momentu: su džiaugsmingu kūdikio kryžstelėjimu nuaidėję tūkstantis varpelių Vytautei gimstant ataidi Katedros bokšto varpais, kurie tarytum skamba ne jai, o tiems – laimingiems – žmonėms. Noro nusižudyti akimirka – tik vienas kūrinio epizodas, tačiau jam suteikiamas stiprus emocinis krūvis kaip siekis atkreipti dėmesį į autorės plėtojamą gabaus, saugioje aplinkoje augančio vaiko, kuriam tarytum viskas jau savaime pasisekė ir jis neturi jokių problemų, įvaizdį, visuomenėje apaugusį stereotipais. Katedros bokšto varpų dūžiai lydi visą Vytautės gyvenimą, jais, kaip išaiškės, užbaigiama ir tobulosios, dar savęs neatradusios Vytautės gyvenimo dalis. Varpų gaudesys, tikslūs jų dūžiai struktūruoja ir patį miesto gyvenimą, jo ritmą. Miesto bažnyčių varpai – visą miesto istoriją lydinti jo muzika. Čia reikšmingu tampa kūrinyje pasirodantis Ernesto Hemingway'aus žymiojo romano „Kam skambina varpai“ intertekstas („Ir todėl niekada neklausk, kam skambina varpai – jie skamba tau“, p. 213), įprasminantis bendros miesto kultūrinės atminties reikšmę kūrinyje.

Apskritai abiejuose prologuose jau matyti pirmieji visą romaną persmelksiančio miesto topologiniai ir kultūriniai atributai – Neris, minėtasis Katedros bokštas, Bernardinai, Gedimino bokštas, Vilnelė, kurie kūrinio pradžioje pasirodo neatsitiktinai: tai vienos dažniausiai minimų reikšmingų vietų. Iš skaitytojo perspektyvos romano pradžioje jie atlieka daugiau foninę funkciją, tačiau viso romano kontekste (kaip ir jau minėtoji varpų metafora) tampa reikšmingais tiek naratyvo kūrimo, tiek protagonistės tapatybės punktyrais.

Pirmasis prologas baigiasi protagonistės akių užmerkimu („Užsimerkė“, p. 8) ir skaičiavimu („Vienas. / Du. / Trys“, p. 8), įgaunančiu simbolinę esminio gyvenimo lūžio reikšmę. Kartu kuriamas įspūdis, lyg iki tos akimirkos pats Vytautės gyvenimas pralekia tarytum sapnas. Kūrinio pabaigoje matome to paties epizodo pažodinį atkartojimą nuo „[g]alėjo prisiekti girdinti Katedros bokšto varpus“ iki „[v]ienas. / Du. / Trys.“ Paaiškėja, kad Vytautei sutrukdo nušokti Robertas, tačiau ir pats miestas – jo gerai pažįstamos vietos protagonistės sąmonėje išnyra tarytum prisiminimas, o gal fantazija. Kūrinyje paliekama skaitytojui tik nujauti, kuris iš jų dviejų yra „jėga, [kuri] ją sulaikė“. Taigi lūžis tampa naujo gyvenimo pradžia, o tiek paties įvykio, tiek gyvenimo kaip sapno įspūdis sustiprinamas dar labiau: „Visa tai tetruko vieną sekundę? O gal pusę jos gyvenimo?“ (p. 220)

G. Šmitienė taikliai apibūdina filosofo Arvydo Šliogerio sapno sampratą – „[s]apnas laisvas nuo determinizmo, nuo „kieto ir besipriešinančio pasaulio logikos“¹²⁷, kuri aktuali šiame kūrinyje. Neatskiriamas Vilniaus ir Vytautės ryšys susietas būtent sapno, kuris išlaisvina, įvaizdžio – iš jo (susapnuoto kunigaikščio Gedimino) gimsta ir Vilnius, ir naujam gyvenimui pati Vytautė. Taigi taip pat čia tampa svarbi mito reikšmė. Kaip išryškina Viktorija Šeina-Vasiliauskienė referuodama A. Assmann teorines įžvalgas, „[i]š užmaršties prikelta atmintis nėra pasyvi dabarties atžvilgiu. Tai, ką ši atmintis signalizuoja, tiesiogiai veikia dabartį: konstruoja tapatybes, formuoja nuostatas, stiprina motyvacijas, įgalina poelgius, lemia apsisprendimus“¹²⁸. Mito aktualizavimas išryškina Vilniaus neatskiriamumą nuo Vytautės tapatybės. Taip pat svarbu, kad kaip ir miesto įkūrimo mitas (ir mitas apskritai) neapibrėžiamas tikslaus laiko kategorija, taip ir prologe nėra aiškios laiko nuovokos, tačiau per upės įvaizdį kuriama nenutrūkstančio gamtos, ontologinio laiko pajauta, sujungianti Gedimino laikų Vilnių ir Vytautės Vilnių į vienį, į bendrą atmintį.

Upės semantika itin reikšminga, ji romane turi ne vieną simbolinę reikšmę. Upė simbolizuoja viso miesto gyvenimo laiko tėkmę, ji – miesto vizualinio identiteto formantas ir įrėmina visą kūrinio erdvėlaikį: vaizduojami miesto objektai dažniausi esti „tarp Vilnelės ir Neries“ (p. 193). Nuo Vytautės namų Užupyje senamiestį skiria tik Vilnelės upė, simboliškai sustiprinanti šio rajono išskirtinumą nuo kitų senamiesčio erdvių. Apie tai, kad upė svarbi kūrinio miesto erdvėlaikio dalis galima numanyti vien iš dedikacijos: „Vilijai. Ir Vilniui.“ (p. 5) Manychiau, kad tai sąmoninga autorės nuoroda į minėtąją tiek Vilniaus, tiek jo gyventojų neatsiejamą gyvenimo tėkmės semantiką – Vilija, kaip žinoma, yra kitas Neries pavadinimas.

Upė labai svarbi pačiai Vytautei. Tik atsikrausčiusi į Užupį, protagonistė akcentuoja Vilnelės buvimą: „Bet užvis labiausiai Vytautei patiko butas Užupyje. Čia buvo upė – joje su mama braidžiojo [...]“ (p. 126) Į upę Vytautė žiūri ir pirmajame prologe – noro nusizudyti akimirką tekantis vanduo įprasmina gyvenimo tėkmę, gaivališkumą. Kūrinyje ne kartą klausama, kiek laiko užtrunka, kol upė pasiekia jūrą – šis klausimas atliepia Vytautės tapatybės problematiką: kiek laiko reikia, kad atrastum save? Neries krantinė su visiems vilniečiams atpažįstamomis iš sodintų gėlių parašytomis frazėmis kūrinyje atliepia plėtojamą Vytautės, kaip negebančios priimti meilės, liniją: „Vis dar švietė užrašas ‚Aš tave myliu‘, bet jis buvo gerokai blausesnis nei ‚Ir aš tave‘. Visados taip.“ (p. 227); „Abiejose upės pusėse švietė dar neprašydę, bet vis dar matomi užrašai, kurie taip akivaizdžiai iš jos

¹²⁷ Giedrė Šmitienė, „Savas miestas: asmens savasties aspektas. Utena Alfonso Nykos-Niliūno kūryboje“, *Literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, Nr. 48 (1), p. 70.

¹²⁸ Viktorija Šeina-Vasiliauskienė, *Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 43.

juokėsi. Spaudė krūtine.“ (p. 216). Be to, Vytautė neretai vaikštinėja po miestą upės krantinėmis. Upė atskiria miesto erdves, bet romane pasirodo ir jas sujungiantys tiltai – Žalialis, Baltasis ir Žirmūnų. Tiltas kūrinyje suprastinas ir metaforiškai. Norėjusi nušokti nuo *tilto*, Vytautė iš naujo atranda gyvenimą nuo stogo, esančio *Tilto* gatvėje. Tiltas jungia ne tik miesto dalis – jis tampa Vytautės gyvenimo atskaitos tašku, sujungia jos du skirtingus gyvenimus.

„Sudie, rytojau“ protagonistės tapatybės genezei svarbūs kūrinio panoraminiai paveikslai, atsiskleidžiantys daugiausia nuo miesto kalnų, į kuriuos įsilipusi Vytautė žvelgia į miestą. Kūrinyje esti dvi žvilgsnio kryptys – bažnyčių ir bokštų vertikalės kreipia žvilgsnį *į viršų*, o šiuo atveju jis esti *iš viršaus*. Viena vertus, toks žvilgsnis leidžia iš naujo permąstyti savo santykį su miestu, dar kartą jį įprasminti, apčiuopti: „Raudonstogis miestas artėjo, lėktuvas kaip tyčia sukosi šonu ir tarsi ant delno galėjai aprėpti jį visą visą. [...] Buvo tikra – girdi skambantį Katedros bokštą. Tiek daug tokiame mažame mieste palikta.“ (p. 164) Kita vertus, žiūrėdama į Vilnių iš viršaus, ji bando suvokti savo vidų – kas ji tokia? Mergina į miestą žiūri nuo Kongresų rūmų stogo. Užlipusi ant jo Vytautė pažvelgia į save kitomis akimis, tarytum pakilusi į viršų nuo savo kasdienių rūpesčių. Taigi šis aukštis, pakilimas virš miesto jai padeda „pakilti“ pačiai – toliau cituojamas epizodas, esantis pačioje kūrinio pabaigoje, taip pat sudaro sapno, vaizduotės kelionės įspūdį. Plati miesto panorama Vytautei leidžia išlaisvėti nuo savo tobulumo, perkonstruoti tapatybę – atmesti jai visuomenės primetamus vaidmenis. Ne *atsisveikinti*, o *pasisveikinti* su rytojumi:

– Tebūnie. Aš kartais labai klystu, – pripildė plaučius oro. Aš klyyyyyys-tu!

Ir jos balsas nuvilnijo per dangų, atsimušęs nuo Neries bangų. [...] Ir tą pačią akimirką Vytautė nelauktai pašoko, pakėlė rankas ir plačiai išskėtė pirštus – kraujas cirkuliavo vis greičiau ir greičiau – ir smarkiai atsispyrusi nusklendė virš stogų. Virš Vilnių stebinčio Mindaugo ir prieš šimtą metų sugriauto fontano Sereikiškių parke, virš nukankintų pranciškonų kapo ir Petro ir Povilo bažnyčios kupolų, ir atgal arklinio tramvajaus maršrutu virš Neries ir Vilnios santakos ir virš spindinčių naujų pastatų. [...] Sveikas, rytojau, sveikas!.. (p. 226)

Taip pat citatoje atsiskleidžia ir kita jau minėta labai svarbi kūrinio linija – miesto architektūros kultūrinės atminties aktualizavimas, jos išsaugojimas. Protagonistė Vilnių dar kartą įvertina kaip savo gyvenimo centrinę vietą ir iš atstumo fizine prasme – išvykusi į kosmopolitišką, visko, atrodo, pertekusį Londoną, ji apčiuopia svarbų atminties ir miesto ryšį, kuris išlieka gyvenime visam laikui: „Užtat Londone nebuvo tų vienuolikos apskaldytų plytelių kažkur Užupy, ant kurių ji vaikystėje kreidiniu akmenėliu piešė kvadratėlius ir žaidė klases. Nebuvo, ir tiek.“ (p. 153)

Paminėtina, kad iš panoramos perspektyvos (nuo Trijų Kryžių kalno, Bekešo kalno, Gedimino kalno, nuo namo Tilto gatvėje stogo, iš skrydžio lėktuvu) kūrinyje

atskleidžiama ir svarbi paties Vilniaus tapatybės dalis – raudoni senamiesčio pastatų stogai, kūrinyje dažniausiai besimaudantys saulės spinduliuose. Taigi Vilnius romane – „raudonstogis“. Tokį jį matė ir, pavyzdžiui, garsusis fotografas Janas Bulhakas savo fotografijose ir kiti menininkai.

Kūrinys, kaip minėta, baigiamas dviem epilogais – tai dvi galimos kūrinio baigtys. Pirmasis datuojamas 2012 metų gegužės 15 d., taigi miestas stebimas iš ateities (kaip minėta, knyga išleista 2011-aisiais). Kaip ir kūrinio pradžioje, vėl svarbi tampa pranašystės semantika. Prologe aprašoma Gedimino pilies griūtis. Paskutinis sakiny – „[i]r aidėjo Neries vandeniui, vis tolyn ir tolyn, plačiai po pasaulį nešdamas Geležinio Vilko kauksmą apie priešų neįveiktą Vilniaus miestą“ – aliuzija į miesto išsaugojimo problematiką kūrinyje¹²⁹: priešai Vilniaus neįveikė, bet mes patys jį griauname. Antrasis prologas baigiasi Vytautės sprendimu tapti architekto, vainikuojantis neatskiriamą jos ir Vilniaus ryšį: „Įstojo į architektūrą. Nes Vilniui reikėjo architekto, o Vytautei reikėjo Vilniaus. Ir tiek.“ (p. 230), bei suponuojantis Vilniaus, apsaugoto nuo kultūrinės atminties nykimo, viziją. Šis protagonistės apsisprendimas aptariamas analizėje toliau. Apskritai tokia kūrinio dvinarė struktūra aiškiai perteikia vieną iš kūrinio idėjų – žmogus gali gyventi kelis gyvenimus, jis gali rinktis ir keisti savo sprendimus, tačiau jis visuomet yra bendro paveikslo dalis, todėl jo pasirinkimai daro įtaką kitiems – taip pat ir miestui.

Kaip jau užsiminta, kūrinį sudaro aštuoni skyriai – kiekvienas jų pavadintas romane pasirodančių veikėjų vardais: Marija, Kristijonas, Simas, Antanas, Lukas, Marius, Robertas ir pati Vytautė. Ne visi jie vienodai reikšmingi, nors visi dalyvauja merginos gyvenime. Vienintelis ilgesnį laiką Vytautės gyvenime užsibūnantis žmogus – jau minėtoji Marija, geriausia Vytautės draugė. Ji vaizduojama kaip visiška protagonistės priešingybė – neatsakinga, bėga iš pamokų, rūko ir geria. Marija tarsi įkūnija tai, kokia Vytautė pati norėtų būti – netobula, laisva, jausminga maištautoja: „Ji iškart patraukė akį – gal savo ryškiai raudonu megztuku, gal skambiu juoku, o gal tiesiog panardindama Vytautės namų darbus žaliojoje arbatoje.“ (p. 15) Beje, neatsitiktinai paskutinis skyrius pavadintas pačios protagonistės vardu – šis autorės pasirinkimas taip pat nurodo Vytautės kelią į pačią save.

Visi minimi žmonės (išskyrus Robertą, kuris tampa jos naujo gyvenimo dalimi) analizės kontekste svarbūs tuo, kad visi yra siejami su miesto erdvėmis. Kiekvienas veikėjas sukuria vis kitokį miesto erdvėlaikį – išryškinamos skirtingos vietos, kurios „priklauso“ tik jiems vieniems: „[...] kiekviena vieta Vilniuje jai reiškė žmogų ar vaikystės atsiminimą, kiekvienas suolelis turėjo savo istoriją arba jos dar laukė.“ (p. 224) Tos vietos sužadina

¹²⁹ Ši romano teminė linija aptariama atskirame darbo skyriuje „(Pra)rastas Vilnius“.

Vytautės individualią atmintį net tada, kai šie pasitraukia iš jos gyvenimo – miestas yra atminties saugykla. „Pieno baras“ susijęs su studentu Kristijonu, Neries pakrantė priklauso romantikui Simui, antikvariatas Dominikonų g. yra senuko Antano erdvė, Fabijoniškės – kaimyno Luko, Trijų Kryžių kalnas – išsiskyrimo su Mariumi vieta, o siauriausia Vilniaus gatvė yra pačios Vytautės: „Kaip jie galėjo eiti prie Neries? Čia buvo Simo pasaulis. Simo, ir tiek. Gal nuvesti jį į siauriausią gatvelę? Bet ne, gatvelė jos. Kaip ir Vilnelės krantai. Jos ir Vilkės, nieko daugiau. Juk reikėjo kažką pasilikti sau.“ (p. 167)

Įdomiai autorė konstruoja Roberto ir miesto santykį. Visų, išskyrus jo, veikėjams priklausančios vietos atskleidžiamos ir to veikėjo vardu pavadintuose skyriuose. Roberto skyriuje vienintelė akimirka, kurioje aišku, kad veiksmas vyksta Vilniuje, esti visiškai neapibrėžta – jos neįmanoma identifikuoti. Tikroji Roberto vieta – skyriuje, pavadintame Vytautės vardu. Tai – Vytautės meilės jausmo įsileidimo į save, savo vidų, metafora. Roberto miesto erdvėlaikis – minėtasis Kongresų rūmų stogas.

Su kiekvienu veikėju siejamos miesto erdvės tampa svarbios, nes Vytautė joms suteikia reikšmę. Savaimė miesto erdvėlaikio atmintis nėra svarbi, jei ji neaktualizuojama: „[k]iekviena vieta turi savo unikalų savybių rinkinį ir istoriją, bet tos vietos identitetas daugiau susijęs su joje projektuojama prasme negu su jos fiziniais ar istoriniais aspektais.“¹³⁰ Kaip jau ne kartą minėta, vietos turi ilgesnę atmintį – seniau gyvenusiu individų, vykusio gyvenimo. Mieste jie persidengia, vienoje vietoje persipina skirtingi laikotarpiai, skirtingos istorijos. Taigi nors kiekviena vieta yra susijusi su kolektyvine atmintimi, lygiai taip pat ji kiekvienam individui gali reikšti skirtingus dalykus skirtingame kontekste. Kūrinyje konstruojamas erdvėlaikis yra tarytum asmeninis Vytautės miesto žemėlapis, jame matome miestą jos akimis. Jis prisotintas jos unikalios gyvenimo istorijos.

Kaip jau minėta, svarbi kūrinio struktūros dalis yra ir kartais pasirodantys, kursyvu išskirti pačios Vytautės rašomos knygos intertekstai. Knygos rašymas – ne tik dar vienas merginos talentas, bet ir savianalizės būdas. Pagrindinis jos kuriamos knygos veikėjas – Linas – viena vertus, yra merginos *alter ego*, kita vertus, įkūnija tai, ką Vytautė yra praradusi ir ko ilgisi. Vaikinas puoselėja šiltus santykius su sese, o Vytautė ima rašyti susipykusi su Marija – lyg sese artimu žmogumi. Tačiau Linas, kaip ir Vytautė, neprisileidžia arti žmonių ir atrodo jiems abejingas. Vis dėlto svarbiausia – jis irgi stebi – nors ir pro fotoaparato objektyvą – miestą: „Linas medžiojo Vilnių.“ (p. 192) Išryškinama, kad fotografuojama „Zenitu“. Tai, žinoma, aliuzija į Vytautės meilę senajam Vilniui. Galiausiai paskutinė išskirta knygos ištrauka sukeistina visą kūrinio erdvėlaikį. Linas ima

¹³⁰ Eric Prieto, *Literature, geography, and the postmodern poetics of place*, New York: Palgrave Macmillan, 2016, p. 14.

rašyti knygą, ji pradama taip, kaip Vytautė pradeda savo kūrinį apie Liną: „Vytautė nenorėjo būti viena. Nieko naujo.“ (p. 230) Taigi vaikas rašo knygą apie Vytautę. Joje Vytautė irgi rašo – apie patį Liną. Intertekstai veikia kaip protagonistės dialogas su pačia savimi, o tokia kūrinio pabaiga dar kartą sustiprina naujos, kitokios Vytautės gyvenimo istorijos įspūdį bei pratęsia kūrinio mintį, kad visi individai – ir apskritai viskas pasaulyje – susiję, mes vieni kitus tam tikra prasme kuriame.

Vaikščiojimas po Vilnių

Tiek protagonistės tapatybės genezės, tiek miesto kultūrinio identiteto atžvilgiu romane svarbus Vytautės vaikščiojimo, klajojimo po miestą motyvas. Vytautė ima už pavadžio šunį ir leidžiasi į kelionę – kiekvieną kartą reikšmingą jai pačiai, nors beveik visada be jokio svarbaus tikslo. Šis vaikščiojimo motyvas labai dažnas miesto literatūros diskurse, o apskritai vaikščiojimas kaip miesto pažinimo praktika buvo taikytas ir apmąstyta ne vieno besigilinančio į šį reiškinį. Pastaruoju metu jam tyrinėti pasitelkiama dabar populiarī psihogeografijos teorija, išplėta XX a. vid. situacionistų judėjimo (pradininkas – prancūzų rašytojas Guy’us Debordas), siekusio išsilaisvinti nuo tipinių miesto patyrimo struktūrų kuriant kūrybingas netipines situacijas ir taip geriau suprantant tikrąjį miesto poveikį žmogui ir jo jausmams. Taip pat dažnai inspiracija tampa ir prancūzų mokslininko M. de Certeau veikalas „Kasdienybės praktikos“ (angl. *The Practice of Everyday Life*, 1984), kuriame jis iškelia idėją, kad paprastas ėjimo per miestą veiksmas įgalina individą kvestionuoti miesto santvarką. Vaikščiojimo reikšmę miesto sistemai jis sulygina su kalbos būtinumu bet kokiam kalbos aktui¹³¹.

Vaikų ir paauglių miesto literatūroje vaikščiojimo motyvas taip pat dažnai pasirodantis. Pavyzdžiui, kaip pastebi tyrėjai K. O’Sullivanas ir P. Whyte’as, „[d]augelis vaikų protagonistų kūrinuose apie Niujorką gali būti suprantami kaip *flâneurs*¹³² dėl artistiško, aktyvaus susilieimo per keliavimą, stebėjimą ir kūrimą su miesto erdvėmis“¹³³. Daugelį šių bruožų matome ir „Sudie, rytojau“. Tiesa, šiame vaikščiojime visiškai nėra artistinio ar dendiškumo elementų, kuris minimas ankstesnėje citatoje, arba kaip, pavyzdžiui, prancūzų poeto Charleso Baudelaire’o kūryboje (kurioje anksčiausiai ir aptinkamas *flâneur* įvaizdis ir kurį vėliau plėtojo vokiečių filosofas, literatūros kritikas Walteris Benjaminas).

¹³¹ Michel de Certeau, *The practice of everyday life*, Berkeley: University of California Press, 2011, p. 97.

¹³² Justina Petruilionytė savo disertacijoje „Miestas literatūroje: Kauno reprezentavimo strategijos šiuolaikinėje lietuvių prozoje“ (2017) išskiria moteriškąją *flâneur* perspektyvą ir įveda terminą *flâneuse*. Šio darbo atveju į termino ir paties įvaizdžio lyčių atžvilgiu skirtybę nesikoncentruojama.

¹³³ Joseph Stanton, „Bank Street and Beyond: New York City in the Here and Now Books of Lucy Sprague Mitchell and Margaret Wise Brown“ in: *Children’s Literature and New York City*, Pádraic Whyte, Keith O’Sullivan, New York: Routledge, 2014, p. 4.

Taip pat pastarojo vaizduojamam *flâneur* būdingas ir dabitiškumas, noras išsiskirti, Vytautės atveju to nerasime (tiesa, kaip tipinis *flâneur* romane paminimas nuo Vilniaus neatskiriamas žmogus-personažas panelė Rožė). Tačiau romane atsiskleidžia bendras poeto ikūnytas miesto stebėtojo, vaikščiotytojo be tikslo įvaizdis:

Kartais tiesiog nuo visko pavargdavo. Tada pakeliui iš mokyklos tipendavo iki Sereikiškių parko ir sėdėdavo ant suoliuko, akimis stebėdama pro šoną vinguriuojančią Vilnelę arba žaidžiančius vaikus. Arba išvesdavo Vilkę porai valandų ir nardydamo po Užupio kiemelius. (p. 132)

Čia svarbi tampa pati vaikščiotytojo kaip miesto ir savęs mieste pažinimo idėja. L. Donskis išryškina:

[m]iestų kultūra prasideda kartu su miestietiška sąmone, kuri reiškiasi ne tik laisve, įvairove ir mąstymo multidimensionalumu, bet ir dialogu su savuoju miestu, t. y. jo atpažinimu, kontekstualizavimu bei intelektualiniu įforminimu. Sąmonė miestą turi kultūriškai identifikuoti, o sykiu ir atpažinti kaip individo patirties fenomeną, net tos patirties lauką.¹³⁴

Klajodama po miestą Vytautė esti nuolatiniame dialoge su miestu. Šis dialogas, galima teigti, skiriasi nuo suaugusio, kaip asmenybė susiformavusio žmogaus, dialogo. Paauglio atveju labai svarbus jo dvikryptis pažintinis vaidmuo – per dialogą atpažįstamas ne tik pats miestas, bet vyksta ir paties paauglio savęs kaip individo pažinimo veiksmas, nors miestas kaip fundamentali jo patirties erdvė paties paauglio, ko gero, dar nėra aiškiai suvokiama.

Kaip pastebi vaikų literatūros tyrėjai, miesto dykinėtojo vaidmuo apima ne tik protagonistą – jį prisiima ir numanomas skaitytojas. Ryšys tarp miesto, vaiko ar paauglio protagonisto ir numanomo skaitytojo yra fundamentalus dėmuo vaikų ir paauglių literatūros tyrinėjimuose, nes miesto literatūra ne tik konstruoja skaitytojo supratimą apie to miesto erdves, bet ir padaro jas pažįstamas. Kalbant atminties studijų kalba – literatūroje pasirodančio protagonisto miesto pažinimas veikia kaip kultūrinės atminties perdavimas ir skaitytojui¹³⁵.

Reikšminga, kad Vytautė dažnai slampinėja būtent su šunimi. Senamiestis Vytautei tampa jos laisvės vieta dar ir dėl to, kad čia jai leidžiama auginti Vilkę: („[...] šuns prašė nuo mažų dienų, tačiau Fabijoniškėse tai atrodė neįmanoma.“ (p. 75) Šuns vardas, be abejonės, vėl aktualizuoja Vilniaus įkūrimo mitą: „Mano asmeninis geležinis vilkas, štai kas tu.“ (p. 210) Vilko semantika čia svarbi ir dar vienu lygmeniu, tai – gyvūnas klajoklis, kaip ir Vytautės ikūnytas nors ir netipinis, bet tam tikra prasme *flâneur*. Kaip Gediminas įkuria miestą, taip su Vilke klajojanti ir atrandanti Vilnių Vytautė ims jį kurti toliau. Vilkę –

¹³⁴ Leonidas Donskis, „Miesto likimas komunistinėje ir postkomunistinėje Lietuvoje“, Saulius Žukas, *Baltos lankos*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, Nr. 5, p. 166–167.

¹³⁵ Joseph Stanton, „Bank Street and Beyond: New York City in the Here and Now Books of Lucy Sprague Mitchell and Margaret Wise Brown“ in: *Children's Literature and New York City*, Pádraic Whyte, Keith O'Sullivan, New York: Routledge, 2014, p. 4.

būtinoji jungtis tarp Vytautės ir Vilniaus, ir net nebeliekant jos fiziškai, ji lieka Vytautės tapatybės dalimi („nebeliko prasmės ir šmirinėti po Vilnių“, p. 214) – taip, kaip su Geležiniu Vilku susijęs Vilniaus įkūrimo mitas priklauso miesto tapatybei. Taigi Vilniaus erdvėlaikis visuomet savo dalimi yra ir mito erdvėlaikis.

Vytautė ir Vilkė vaikšto ne dviese – jas lydi ir Vilnius. „Sudie, rytojau“ miestas itin personifikuotas, jis per Vytautės perspektyvą veikiantis personažas, jokių būdu ne fonas – tai, kaip jau rašyta teorinėje darbo dalyje, ir leidžia kūriniį laikyti miesto romanu. Vilnius neatsiejama protagonistės gyvenimo dalis, jis visuomet kažkur šalia, jį Vytautė nuolat junta: „Taip ir stovėjo trise: Vilkė, Vytautė ir Vilnius“ (p. 140); „Vilnius dar miegojo“ (p. 11); „Vytautė spruko į lauką. Juodai geltonas pasaulis. Žibintai vakarą visada atrodo romantiški. Koja už kojos šešėliuose skendinčiu Vilniumi. Nuo vakaro vėsos šurpo oda. Ne, Vilnius dar nesirengė miegoti“ (p. 117); „Jos slinko Užupio gatvelėmis – tyliai, kad netyčiomis nepažadintų Vilniaus [...]“ (p. 175). Su miestu, kaip ir su savo augintiniu, protagonistė kalbasi: „– Saldžiū, – tyliai sušnabždėjo: Vilkei, Sofijai ar Vilniui, nedidelis skirtumas“ (p. 12); „Galėjo pasikalbėti su Vilniumi, bet jis ir taip turėjo savų problemų“ (p. 180). Ir miestas jai atsako – per jau aptartus Vytautei kylančius istorinius-kultūrinius vaizdinius ir pats tapdamas jai atsakymu ieškant savo tapatybės.

Romane nuolat pabrėžiamas Vilniaus išskirtinumas, jis išaukštinamas, itin romantizuojamas, miestas – tarytum vienintelė meilė, kurią Vytautė priima. Kaip išskirtinis Vilniaus bruožas Vytautei vaikstant po miestą atsiskleidžia ir jame glūdinti arčiau kaimo esanti tapatybė. Ką tik buvusi miesto arterijoje, ji staiga atsiranda apgriuvusiame kiemelyje („Visai kaip senelių kaime“, p. 196), o po to ir vėl atsiduria miesto šurmulyje: „Tik Vilniuje šitaip“, – mąstė sau.“ (p. 196) Taip pat Vilniaus kaip nepakeičiamo, teigiamo veikėjo reikšmė ne tik Vytautės akimis, bet apskritai sustiprinamas vieninteliu romane esančiu epizodu (išskyrus protagonistės rašomos knygos intertekstus), kuriame matome miestą iš kito personažo, draugės Ūlos, perspektyvos. Ji tamsiu paros metu turi grįžti namo ir miestas jai padeda: „Vilnius ją saugojo – traukėsi ir trumpėjo, tiesino kelius ir apšviesdavo gatves, kad tik greičiau, kad tik greičiau...“ (p. 104) Taigi Vilnius *veikia* visų gyvenimuose, jis – ne Vytautės fantazija.

Akivaizdu, kad vaikščiojant Vytautei dažnai atmintį sužadina miesto architektūra. Architektūrinė tapatybė – neatsiejama miesto dalis. Vytautės gilus, neatsitiktinis domėjimasis supančiais miesto paminklais matyti visame kūrinyje, jame randasi nemažai epizodų, kuriuose smulkmeniškai fiksuojami architektūros vizualiniai, istoriniai ir kiti faktai (pavyzdžiui, pamokoje mergina tiksliai fiksuoja tokią informaciją: „Jonų bažnyčia pradėta statyti keturioliktame amžiuje. Trinavė, ją supa septynios koplyčios

prie šoninių navų. Viduje – dešimt altorių.“ (p. 20), tačiau architektūros kultūrinė atmintis visiškai išsiskleidžia klajojant po miestą. Anot A. Assmann, miesto architektūrą galima analizuoti kaip užkonservuotą ir sluoksniuotą trijų dimensijų palimseto, susidedančio iš pasikartojančių performavimų, perrašymų, nuosėdų, istoriją¹³⁶. Per architektūros paminklus rodomi istoriniai naratyvai, mieste istorija esti įvaizdinta. Taigi romano miesto chronotopo laiko kategorijos svarba atsiskleidžia ne tik per kartų atminties skirtį, bet ir per architektūros kultūrinę atmintį. Vytautės Vilnius – senasis Vilnius su visomis skirtingais architektūriniais stiliais menančiomis bažnyčiomis, pastatais ir aikštėmis.

Romane yra ne viena vieta, kai Vytautė miesto sužadintos vaizduotės (ji – neatsiejama *flâneur* dalis) nešama keliauja Vilniaus gatvėmis laiku. Jai vaikstant miesto vaizdiniai (pastatai, gatvės) sužadina jos sąmonę, iššaukia visuomenei bendras kultūrinės atminties struktūras, kurios skaitytojui ima rodytis tarytum tos atminties teatras. Klajojant Augustijonų, po to Savičiaus gatve, Vytautės žvilgsnis užkliūva už Mikalojaus Konstantino Čiurlionio namo, kuris iššaukia iš atminties jo laiškų žmonai Sofijai fragmentus („Sienomis sklido prisiminimai“, p. 66). Įsukus į siauriausią miesto gatvelę Vytautei ima prieš akis vertis jos istorinių gyventojų, imančių kalbėti su pačia Vytaute, kasdienybės epizodai. Iš tarp dviejų moterų vykstančiame pokalbyje minimo druskos mokesčio ir žurnalo „Lietuvos jaunuolis“¹³⁷ galime numanyti, kad vaizduotė protagonistę nukelia į XIX a. pradžią. Ir vėl – Savičiaus, paskui Didžioji, Stiklių, Dominikonų, Trakų, Pranciškonų gatvės. Kiekviena gatvė mena ar nurodo į tam tikrą kultūrinę atmintį, kurios persidengdamos ir sudaro miesto erdvėlaikį.

Taigi tiek vaikščiodama, tiek stebėdama miestą Vytautė apmąsto ir išgyvena tai, ką, kaip minėta teorinėje darbo dalyje, teigia L. Mumfordas: mieste laikas kaip niekur kitur tampa regimas – ir *toks, koks jis yra, ir toks, kokio jau jo nėra*. Toliau pateikiamoje citatoje itin aiškiai atsiskleidžia Vytautės įsisaugojimas žmogaus gyvenimo ciklo neatskiriamas sąryšis su linijiniu miesto laiku – žmonės, jų gyvenimai ir tapatybės yra dalis miesto, kurio – prisiminkime – atmintis daug ilgesnė nei žmogaus, gyvenimo. Kaip ir miestas esti kiekvienam individui tik toks, koks jis gali būti jo gyvenamuoju metu. Tačiau per kultūrinę jo figūrų perduodamą atmintį mes pažįstame kitus istorinius-kultūrinius miesto erdvėlaikius, todėl šiuo požiūriu jis taip pat mums yra:

Vytautė stiklinėmis akimis tyrinėjo aikštę. Po kelių mėnesių švies išblizgintos plytelės, kaukšės moterų kulniukai... O po kelerių metų atrodys, kad visada tik taip ir buvo. Bandė įsidėmėti ir į saugią

¹³⁶ Aleida Assmann, „Miesto atmintis“ in: *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, Alvydas Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 20.

¹³⁷ Laikraštį buvo sumanusi leisti filomatų draugija. Daugiau: Vytautas Skuodis, „Vilniaus universiteto filomatai ir filaretai, jų likimai“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

galvos kertelę paslėpti dabartinį Rotušės vaizdą, bet net ir šis jau blanko, uždengtas polietilenu ir dulkėmis. Koks keistas vis dėlto žmogaus pasaulis! Viskas jai visada atrodė nekintama ir duota, istorijos vadovėliuose pasakojamos istorijos – nutolusios ir netikros, glūdinčios kažkur toli toli...

(p. 54)

Galiausiai istorijos vadovėliuose skaitytos istorijos jai tampa *tikros* ir svarbios, bet taip pat iki galo vis tiek nepažinios – jos per daug nutolusios nuo Vytautės miesto. Ši kūrinio vieta aiškiai įprasmina vieną iš atminties studijose teigiamų minčių – skirtingoms žmonių grupėms, kartoms ta pati miesto vieta paprastai reiškia visai kitus dalykus, nors dabartinė karta ir būna išsaugojusi jos kultūrinę atmintį – kartais tik ji ir yra Vytautės nematomi „palikti pėdsakai“:

Ir tik dabar, žiūrėdama į keičiamą aikštę, ji iš tiesų pradėjo tai suvokti. Kiek šimtmečių čia stovėjo gėdos stulpas ir kartuvės, bokštas, su griausmu vieną dieną nuvirtęs – viską viską ji buvo skaičiusi knygoje, bet niekada nesuprato, ką iš tiesų tai reiškia. Aikštė jai buvo ramybės ir kultūros vieta, atrodė neįmanoma, kad mažiausiai pusę tūkstančio metų čia buvo liejamas kraujas, kad miestui Rotušė kėlė pagarbią baimę ir žarstė atpildą. Juk tokie dalykai turėtų palikti pėdsakus, ta žemė pasrūvusi krauju, o sienos pripildytos riksmo, bet ji nieko, nieko nejautė! (p. 54–55)

Tiek iš analizėje pateiktų teiginių (Vytautės vardo semantika, Vilniaus įkūrimo mito svarba ir kt.), tiek ir iš šios citatos akivaizdu, kad Vilniaus tapatybė kūrinyje neatsiejama nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės erdvėlaikio. Minimoms kartuvėms, ten dirbę budeliai priklauso to meto Rotušės aikštės – vienos iš tuo metu politiškai centrinių miesto vietų – kasdienybei. Be Vytauto ir Gedimino, minimi Žygimantas Augustas, Algirdas ir Jogaila – kunigaikščiai, turėję lemiamos įtakos miesto plėtrai ir istorijai. Jie Vytautei nėra tik istorijos relikvai, tai – gyva istorija, tiesiogine prasme kalbanti su protagoniste kūrinyje minimais jiems pastatytais paminklais mieste. Dialogai su kunigaikščiais organiškai įsilieja į kūrinio naratyvą, jie nėra akcentuojami kaip išskirtiniai – Vytautė su jais kalbasi taip pat lyg su gyvais žmonėmis, netgi neįstoj jokios socialinės distancijos: mergina į juos kreipiasi tiesiog „tu“. Pokalbiai dažnai labai trumpi, bet taikliai perteikiantys kūrinio idėjas. Pavyzdžiui, kelių frazių dialogas su Katedroje kabančiu Vytauto paveikslu atskleidžia visame romane plėtojama kultūrinės miesto atminties išsaugojimo problematiką:

Paveikslas Vytautui kabojo pačioje bažnyčios gilumoje, šiaurinėje navoje.

– Taip toli nugarūstas...

– Žinok, aš nesiskundžiu, – paprieštaravo Vytautas. – Čia kur kas mažiau turistų, ramiau. (p. 100)

Per Dominikonų g. antikvariate dirbančio senyvo vyro pasakojimus atskleidžiami pranciškonų vienuolių, vaidinusių svarbų vaidmenį katalikybės skleidimo metu ir Gedimino ketinimo krikštytis istorijoje, ir vienuolyno istoriniai fragmentai. Taigi vaikščiojimas po Vilnių yra ir vaikščiojimas po jo kultūrinės-istorinės atminties erdvėlaikį – ši atmintis tampa gyva dabarties momente.

Nors miesto erdvėlaikis ribotas, bet būtent per jį protagonistė išlaisvėja nuo savo ribų. Vaikščiodama ji atsitraukia nuo kitų ir tai jai leidžia atitrūkti nuo kasdien varžančių tobulumo pančių. Eidama ir gaivindama miesto atmintį, Vytautė atranda ne tik jį – ji esti nuolatiniam ir savo tapatybės ieškojimo kelyje. Taigi miestas yra neatsiejama tiek kultūrinės, tiek individualios romano protagonistės tapatybės (kurios, žinoma, persidengia) dalis, o „Sudie, rytojau“ miesto erdvėlaikis yra ir kelionės erdvėlaikis – Vytautė keliaudama per miestą keliauja į pačią save.

(Pra)rastas Vilnius

Nors Vilnius gali pasigirti įspūdinga istorine miesto architektūra, tačiau romane taip pat svarbios ir šiuolaikinio gyvenimo padiktuotos erdvės – daugiausia kaip priešara senojo Vilniaus tapatybei. Galima teigti, kad kūrinyje, pasitelkus Vytautės personažą, perteikiama pačios autorės ideologinė pozicija apie miesto architektūrinį kraštovaizdį ir jo (ne)formavimą. Tokiu būdu romanas tampa viešojoje erdvėje egzistuojančių diskusijų lauko dalyviu ir įsitraukia į polilogą. Šiame kūrinyje konstruojamas darkomo, prarasto ar prarandamo miesto naratyvas.

Pati Vytautė tarytum atmeta šiuolaikinio Vilniaus identitetą, jo neprisijaukina. Ji ilgisi miesto autentiškumo, kuris kūrinyje veikiančiame Vilniuje, atrodo, kitiems nerūpi, be jo miestas stokoja gyvenamojo meto atminties, pamažu virsta beveide erdve:

Vilniuje jai [...] trūko kvapo. Trūko mažų parduotuvėlių ir kepyklėlių, arbatinių ir restoranėlių, kuriuose galėtum aptikti kažką originalaus ir savito. Trūko kakavos ir „Vilniaus“ bandelių. [„Pieno baras“ uždaromas – *G. B. D.*] Jie turėjo tik „McDonalda“ ir „Maximą“ pačioje Vilniaus širdyje. Kartais kildavo noras ką nors išsprogdinti, bet buvo gaila senų pastatų, kuriuose jie buvo įsikūrę.

(p. 156)

Romane aiškiai teigiama mintis, kad Vilniaus tapatybė beveik niekam nerūpi, nes čia, be jauniausių kartų, beveik nėra gimusių. Žinia, dėl maždaug XIX a. II pusėje Lietuvoje prasidėjusių intensyvesnių urbanizacijos procesų į Vilnių gyventi atsikėlė daug atvykėlių¹³⁸, žmonių, kurie čia negimė. Atvykėliai nėra savi, o „[s]vetimo negaila niokoti“ (p. 100). Taigi romane vaizduojama jauniausia – dar paauglių karta, – kuriai Vilnius jau savas. Jie – tikri miestiečiai. Dar daugiau: „Žinai, kaip sako – jei turi Vilnių gimusius senelius, esi lenkas.“

(p. 191)

Lenkų tautos ir Vilniaus neatsiejami istoriniai-kultūriniai ryšiai romane minimi ne kartą (tai, žinoma, susiję ir su LDK atminties plotme) ir suvoktini kaip neginčytina miesto tapatybės dalis („Juokingi tie lenkai. Man kartais rodos, kad be jų lietuviams būtų liūdna.“

¹³⁸ Vytautas Rubavičius, „Miestas ir miestiečiai: kultūrinė atmintis ir tapatumas“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2013, Nr. 71, p. 113.

(p. 113), tačiau ir pats Vilnius – lygiai taip pat lenkų kaip tautos identiteto dėmuo: „– Wilno... – atsidūsėjo viena moteris. / – Tak... Kochany Wilno...“¹³⁹ (p. 196) Romane minimos šias dvi tautas vienaip ar kitaip istorine-kultūrine atmintimi susaisčiusios asmenybės: lietuvių kilmės politinis lenkų veikėjas Juzefas Pilsudskis, kurio širdies kapą Rasų kapinėse masiškai lanko lenkų turistai, rašytojas Adomas Mickevičius, kurio tautinės tapatybės klausimas vis dar jautriai svarstomas ir šiandien, ir dailininkas Romanas Jokūbas Jakimovičius, čia studijavęs ir savo kūryboje pasitelkęs Vilniaus architektūros vaizdus. Jų kultūriniai ženklai įrašyti miesto erdvėlaikyje. Taip autorė išryškina fundamentalią lenkų tautos reikšmę Lietuvos ir Vilniaus istorijai. Galima manyti, kad romane aktualinama ir šiandien ironizuojama, netgi dažnai visuomenės atmetama šioji tapatybės dalis dėl tautų sąmonėje neišspręsto – ar greičiau nesutarto – Vilniaus krašto nuosavybės politinio klausimo: „*Zarzecze*¹⁴⁰... Kaip jie galėjo *jos* Užupį šitaip vadinti?.. Nepatikliai nužvelgė grupelę ir apsisuko. Jos brangujį Užupį!“ (p. 196)

Vytautės santykis su Vilniaus architektūra atliepia garsaus dailės kritiko ir istoriko Mikalojaus Vorobjovo aprašytą požiūrį: jis teigia, kad architektūra yra didžiausias miesto meninis turtas („[...] visas miestas, visa jo architektūrinė sąranga, – yra svarbiausias Vilniaus meno kūrinys“¹⁴¹). M. Vorobjovas taip pat pabrėžia cikliškumu, grįžtamuoju ryšiu pagrįstą santykį tarp architekto, miesto ir jame gyvenančių žmonių. Jis, kaip ir romano protagonistė, kritikuoja savo meto neorganiškus, miesto panoramai netinkančius architektūros pastatus¹⁴². Tokie romane yra „Reval“ viešbutis (anksčiau vadintas „Lietuvos“), užstojantis žemesnius pastatus, ir daugelio vilniečių kritikuotas „Novotel“ viešbutis Gedimino prospekte, jo „nauda“ miestui ironizuojama:

Išlipo Vilniaus stotelėje. Savo didybę čia kėlė „Novotelis“. Vietoj dviaukščio pastatėlio iškils devynių ar dešimties aukštų pabaisėlė: koks skirtumas, kad išnyks klasicistinis aštuoniolikto amžiaus Knakfuso [turimas omenyje Vilniaus architektas Marcinas Knackfusas – G. B. D.] namas ir visos archeologinės vertybės. Dviejų aukštų garažas kur kas naudingesnis. Vytautė žvelgė į dar tik įpusėtą darbą ir prieš akis matė būsimąjį šiuolaikinį pastatą, užgožiantį viską aplink. UNESCO įamžintas Vilnius turbūt ten ir liks. „Novotelio“ stiklas puikiai derės prie istorinių Vilniaus pastatų. (p. 85)

Šiuolaikinė architektūra turėtų ne niokoti, o atskleisti, papildyti istorinį miestą.

Miesto architektūrinė panorama visuomet susijusi su pačia visuomene, kaip teigia L. Donskis,

¹³⁹ *Lenk.* Taip... Brangusis Vilnius... (*vertimas paimtas iš paties kūrinio*)

¹⁴⁰ *Lenk.* Užupis (*vertimas paimtas iš paties kūrinio*).

¹⁴¹ Mikalojus Vorobjovas, *Vilniaus Menas*, Kaunas: Spindulys, 1940, p. 9.

¹⁴² *Ibid.*, p. 9–10.

[a]rchitektūra iš tikro yra civilizacijos kodas: civilizacija į architektūrą bei miestų planavimą įrašo savo erdvės ir laiko vizijas, savąją žmogaus [...] sampratą; architektūra paliudija civilizacijos hierarchinę struktūrą, dominuojančią vertybių sistemą bei atramines orientacijas.¹⁴³

Ši svarbi Vytautei tema atsiskleidžia per „Lietuvos“ kino teatro istoriją: jo naikinimas gali būti suprastinas kaip pačios visuomenės požiūrio į Lietuvą, o svarbiausia – jos kultūrinį paveldą, metafora: „Graži tu mano...“ [...] Mėgino pro langą dar kartą pamatyti „Lietuvą“, tačiau užstojo žmonės. Žmonės. Žmonės.“ (p. 193), o kai vaikščiodama po miestą mergina pamato dalį Šv. Rapolo bažnyčios nudažytą rožine spalva, ji negali atsistebėti žmonių abejingumu, nesidomėjimu tuo, kas vyksta jų mieste: „Klaiku, bet nė vienas praeivis nepakėlė galvos. Niekas nestovėjo ir nesipiktino. Nebuvo reporterių, kurie rengtųsi rašyti straipsnį rytdienos laikraščiui.“ (p. 179)

Architektūrinė miesto tapatybė yra pačios Vytautės dalis. Tai labai aiškiai atsiskleidžia per kartais netikėtai tekste išnyrantį nuolat protagonistę kankinantį susirūpinimą: „Gal karščiuoja? Ne, ji niekada nekarščiuoja. Nekrečia šaltis? Gal kosti? Sloguoja? Deja. Kaip būtų galima susirgti? Sirgdamas miegi. Viską pamiršti. *O jie griaus bažnyčią.* [Išskirta mano – G. B. D.] Jai taip norėtusi užmigti. Bet ji neserga.“ Nors visi šie sprendimai kūrinyje suprantami kaip niokojantys senojo miesto architektūrą, jie taip pat įsirašo į miesto tapatybės audinį: „Miesto tankume matyti įvairių tvarkų persidengimas – tai skirtingi būdai, kuriais organizuota galia, erdvė ir visas miesto gyvenimas. Mieste išlieka jo istorinių sluoksnių fiziniai įrodymai.“¹⁴⁴ Tačiau ši tapatybė romane pateikiama kaip svetima, dirbtinai konstruojama, neautentiška.

Ši problematika iš esmės susijusi su architekto profesija, kurią, kaip jau atskleista, Vytautė galiausiai ir pasirenka kaip vieną pagrindinių savo identiteto išraiškos būdų. Nors Vytautės polinkis į architektūrą tarsi užkoduotas, išpranašautas dar vaikystėje („– Ji tiek daug stato iš kaladėlių, kad mes kartais pagalvojam... kokia architektė gal bus... / – Na va, išties, Vilnius juk neturi vyriausiojo architekto. O galėtų, galėtų...“ (p. 65), o ypatingas santykis su miestu („Reikia apžiūrėti, ar Vilnius nesugriuvo be manęs“, p. 203) akivaizdus visame kūrinyje, tačiau, kaip minėta, ji pati šią savo tapatybės dalį iki galo įsisąmonina ir pasirenka tik patirdama miestą, *atrasdama* Vilnių.

Romane užkoduota ir architekto kaip „miesto rašytojo“ metafora – Vytautė jaučia aistrą rašyti tekstą ir kuria knygą, kol nusprendžia tapti architekto. *Rašydama, kurdama* Vytautė ima geriau pažinti save, kaip ir *skaitydama* miestą, kurį pati nusprendžia

¹⁴³ Leonidas Donskis, „Miesto likimas komunistinėje ir postkomunistinėje Lietuvoje“, Saulius Žukas, *Baltos lankos*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, Nr. 5, p. 178.

¹⁴⁴ Carlo Rotella, „Urban Literature: A User's Guide“, *Journal of Urban History*, Beverly Hills: Sage Publications, 2017, Nr. 44 (4), p. 801.

ir *kurti, rašyti* jo tekstą – ji supranta, kad jai reikia miesto, kaip ir miestui reikia jos. Ši laikysena, nors kitokia nei tikisi vyresnioji karta, ir yra protagonistės minėta patriotinė laikysena. Galiausiai pati romano autorė taip pat rašo miestą, savo kūriniumi *įsirašydama* į kultūrinės miesto atminties diskursą. Kultūros istorikė Inga Bryden, užduodama retorinį klausimą, kokie ryšiai sieja miesto literatūros rašytoją ir miesto architektą, atsako: „Jie abu – ženklų gamintojai“¹⁴⁵, o atminties studijų požiūriu kiekvieną individą galėtume tam tikra prasme laikyti architektu.

¹⁴⁵ Inga Bryden, „Crossing the Street: Literature and Urban Space“, *Working With English: Medieval and Modern Language, Literature and Drama*, Nottingham: University of Nottingham, 2009, Nr. 5 (1), p. 26.

Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“

Kaip ir romanas „Sudie, rytojau“, Akvilinos Cicėnaitės (g. 1979) kūrinys „Niujorko respublika“ yra priskirtinas realistinei prozai. Tai penktasis autorės kūrinys paaugliams¹⁴⁶, jis skirtas jaunesnio amžiaus skaitytojams nei Unės Kaunaitės romanas. Šiais metais (2020) pasirodė dar vienas – jau septintasis – autorės kūrinys jaunimui – „Kad mane pamatytum“. Beveik visoje A. Cicėnaitės kūryboje svarbią vietą užima dėmesys kitoms kultūroms, miestams ir šalims. Autorės romanuose matome Naująją Zelandiją („Mano tėtis ir kiti nesusipratimai“, 2010), Australiją¹⁴⁷ („Kengūrų slėnio paslaptis“, 2014; „Raudonosios Uolos prakeiksmas“, 2015) ir, žinoma, Niujorką.

„Niujorko respublika“ (2015) gavusi itin daug apdovanojimų. Knyga – leidyklos „Alma littera“ pirmojo organizuoto paauglių ir jaunimo literatūros konkurso, skelbto 2014 m., nugalėtoja, „Metų knygos rinkimai 2015“ nominantė. Tais pačiais metais ji tapo geriausia metų realistine prozos knyga paaugliams (apdovanojimą teikia IBBY Lietuvos skyrius) bei buvo išrinkta į kūrybingiausių knygų dvyliktuką. Taip pat kūrinys pateko į reikšmingiausių šimtmečio knygų vaikams sąrašą (projektas „Šimtas knygų vaikams ir Lietuvai“¹⁴⁸). Tiesa, nors apdovanojimų gausu, knyga nesusilaukė nė vienos recenzijos.

Kaip ir pirmojo kūrinio atveju, taip ir šioje dalyje visų pirma bus pristatytas kūrinio siužetas ir veikėjai. Kūrinys interpretuojamas koncentruojantis į protagonistės tapatybės problematiką, miesto istorinį chronotopą ir topografiją, respublikos ir laisvės sampratą, sapno erdvėlaikį.

Sovietmečio sukonstruotos tapatybės

Istorija pasakojama dviejų veikėjų akimis: romano protagonistės Beatričės ir jos jaunesniosios sesers Kamilės. Jų šeima – tėvai, senelė ir seserys – gyvena Vilniaus miegamajame rajone. Merginos gali tik pasvajoti apie *tikrą* lovą ir atskirus kambarius. Nenuostabu – daugiausia romano siužetas vystomas pirmaisiais Nepriklausomybės metais – sovietmečio realybė, kupina nepritekliaus ir draudimų, dar čia pat, niekur nedingusi.

Pati Beatričė tokio amžiaus, kai prasideda pirmosios paaugliškos problemos – keičiasi ne tik merginos kūnas, tačiau ir tai, kas ją domina ar bent jau *turėtų* dominti. Vytautę kankina perdėtas tobulumas, o šio romano protagonistę, ko gero, atvirksčiai – tobula jos

¹⁴⁶ Taip pat autorė yra išleidusi vieną kūrinių suaugusiesiems – „Tylos istorija“ (2017).

¹⁴⁷ Nuo 2012 m. A. Cicėnaitė pati gyvena Sidnėjuje, Australijoje. Daugiau apie autorę jos asmeniniame tinklaraštyje: <https://akvilinac.com/about/> (Žiūrėta 2020-05-10)

¹⁴⁸ Daugiau: „100 reikšmingiausių vaikų knygų: sąrašo viršūnėje Nėris, Geda ir Maironis“, 2017. Prieiga internetu: <https://rubinaitis.lnb.lt/index.php?2069846531> (Žiūrėta 2020-05-10)

niekas nepavadintų. Beatričė jaučiasi nevykusi – jos geriausia draugė Margarita, ne itin šių jų draugystę vertinanti, – lyg nužengusi iš žurnalo viršelio: aukšta, laiba, „gražiausia mergina pasaulyje“ (p. 21), negana to – atrodo kaip aštuoniolikmetė, nevengianti užtraukti dūmo. Protagonistės akimis Margaritai labai sekasi – ji turi vyresnį, *kietą* vaikina, kuris kaip paaikškėja vėliau tėra pačios Margaritos, kuri viduje taip pat jaučiasi apleista ir nelaiminga, fantazija. Beje, Margaritos personažas labai primena Mariją – geriausią Vytautės draugę. Įdomu, kad nors Vytautė ir Beatričė gana skirtingos, joms abiem nesusiklosto santykiai su šiais personažais.

Beatričė jaučiasi nejaukiai savo kūne, yra drovi, niekada nerūkė (todėl galiausiai pradeda – kad būtų kaip visi), nesibučiuavo ir yra įsimylėjusi Maksą, kuris net nežino apie jos egzistavimą. Beatričė – naivi ir visai nepopuliari tarp bendraamžių. Ji nemėgsta bendraklasės Sandros, nes ši, daug drąsesnė ir aktyvesnė, kėsina nuvilioti Margaritą. Beatričės problemos – universalios, būdingos daugeliui paauglių, kitaip nei Vytautės. Daugelis jų autorės pasitelktos norint sukurti autentišką paauglio pasaulį, priartėti prie tokio paties skaitytojo. Visos šios problemos svarbios ir miesto erdvėlaikio kontekste. Miestas, kaip bus matyti, Beatričei asocijuojasi su laisvės arba nelaisvės nuo visų šių aplinkybių jausmu.

Kamilė – tipinis ne pirmas vaikas šeimoje, dažniausiai susiduriantis su sunkumais atrasti savo tapatybę, ji neturi nieko, kas būtų jos, kas būtų sava. Ji nuolat sekioja vyresniąją seserį ir trokšta dalyvauti jos gyvenime. Kamilė vaizduojama kaip gana jautrus, per mažai dėmesio sulaukiantis vaikas, ieškantis nusiramino ir dėmesio pas Beatričę.

Svarbų vaidmenį vaidina Beatričės gyvenamoji aplinka, kuri esminga jos tapatybei. Merginos tėvas – tipinis darbininkas, turintis ydingą polinkį nesaikingai vartoti alkoholį, išdidžiai save vadinantis ne alkoholiku, o girtuokliu – „jo akimis žiūrint, tai skyrėsi“ (p. 47). Iš tikrųjų tragiška tėvo būtis vaizduojama šmaikščiai:

Jis buvo girtuoklis iš pašaukimo, kartais sakydavo mama. „Bet juk aš tau netrukdu gyventi“, – įsižeidęs atkirsdavo jis. Gal tai ir buvo tiesa. Jis niekam netrukdė. Buvo tarsi fikusas svetainės kampe, kurį tereikia reguliariai laistyti. Į alkoholį tėtis žvelgdavo netgi, sakytume, kūrybiškai. Rinko alaus butelių kamštelius ir kūrė paveikslus [...]. (p. 48)

Alkoholį jis supranta kaip gyvenimą, nors iš tikrųjų tai būdas bėgti nuo tuščios, gąsdinančios to meto realybės. Tėvas šiame kūrinyje – dvasiškai palūžusio sovietmečio žmogaus prototipas. Jo sąmonė įstrigusi tame laikmetyje, nebegebanti priimti pokyčių, nepuoselėjanti jokių gražesnės ateities vilčių, jis – *homo sovieticus*. Nepriklausoma Lietuva jam neegzistuoja, jis negali pabusti iš savo paties sapnuojamo pasaulio, kuriame visą laiką taip ir lieka stovėti eilėse prie apelsinų.

Beatričės mamos nuolat nebūna namuose, nes ji daug dirba ligoninėje. Ji paskendus kasdienėje buityje ir įkūnija stereotipinį moters, kuriai rūpi tik dalykai susiję su išvaizda, įvaizdį: „Mama buvo tokia keista: nesidomėjo jos pažymiais, nesuko galvos dėl jos namų darbų, tačiau nė nenorėjo kalbėti apie lūpdažius ar nagų laką. Jei dažysiesi – lūpos taps mėlynos.“ (p. 65) Tiesa ji ne vienintelė taip besielgianti: Beatričės kaimynė Viktorija desperatiškai trokšta ištekėti ir gimdyti vaikus ir, nors ji dar net neturi išrinktojo, visą savo gyvenimą yra suplanavusi į priekį. Taip – kaip turi būti. Apskritai mama vaizduojama apatiška, nuolat nepatenkinta, tačiau visa tai taip pat kyla iš to, kad moteris jaučiasi neišpildžiusi savęs kaip asmenybės, iš gyvenimo, susiklosčiusio ne taip, kaip norėta. Ji, kitaip nei Beatričės tėvas, vis dar turi svajonių, mažesnių – nusipirkti naują virtuvės baldų komplektą, ar didesnių – keliauti.

Tėvai taip nesutaria, kad Beatričei neatsimena, ar buvo laikai, kai jiedu vienas kitą pakentė. Namuose neapsieinama ne tik be nesibaigiančių barnių, bet net ir be muštynių. Beatričė, kaip galima numanyti, jaučiasi tėvų apleista – „mama jos niekada negirdi“ (p. 23). Romane išties nematyti beveik jokio tėvų rūpesčio dėl vaikų, pavyzdžiui, dėl kažkur pradingusios iš namų Kamilės susirūpina ir jos puola ieškoti tik sesuo.

Senelė (vadinama baba) visą laiką dievagojasi tuoj numirianti, o kaimynė Katažyna labiausiai mėgsta aptarinėti, kas jų name neseniai pasimirė. Ši kūrinio linija autorės taip pat ironizuojama, šaržuojama ir, nors susijusi su mirties tema, romano kontekste veikia ir kaip humoristinė: „Kadangi baba savo nuomonės apie politiką nereiškė, susitikusios jos kalbėdavosi tik apie mirtį. Beatričė su Kamile iškart trimis kalbomis klausydavosi apie įvairius mirimo būdus.“ (p. 42) Viena vertus, tos pačios temos, *pletikai*, parodo ir to pasaulio siaurumą, tarytum virimą savo pačių sultyse. Kitokiems pokalbiams čia paprasčiausiai nėra vietos. Kita vertus, taip autorės pateikti Katažynos ir babos personažai veikia tarytum atsvara vaizduojamo laikmečio niūrumui. Nors juoko funkcija romane labai svarbi, jis – trauminių patirčių išgyvenimo būdas, įrankis, vis dėlto, kaip bus išaiškinta toliau, nuolat minima mirtis svarbi viso romano kontekste ir visai ne humoristine prasme.

Beatričės tapatybės formavimuisi vienas personažas yra esmingas. Vieną dieną į Beatričės klasę ateina naujokas – Oskaras Paukštis. Aišku, kad jis į Lietuvą atvyksta iš užsienio. Oskaras atrodo daug vyresnis, visiškai nederantis tarp kitų klasės vaikų, vilki kitokius – gražius – drabužius ir puikiai kalba angliškai: „Jo vardas buvo toks svetimas. Užsienietiškas. Keistai tirpo burnoje. Tamsios jo akys žvilgėjo lyg kaštonai Niujorko gatvėse [...]“ (p. 60) Oskaras – tarytum mažas Niujorko, į kurį nukeliauti trokšta Beatričė, dvelksmas. Šis personažas kažkuo primena Vytautę – ne vien dėl to, kad puikiai mokosi, bet ir todėl, kad iškart Beatričės pasaulyje jis tampa išskirtinis, ne toks kaip visi.

Šalia jo Beatričė jaučiasi jaukiai, taigi akivaizdu, kad čia kuriama meilės istorijos pradžia: „Oskaras buvo neįprastas paukštis, bet su juo buvo keistai lengva ir paprastai nepaprasta.“ (p. 92) Jis ir Beatričė – atrodo skirtingi, bet visa skirtybė susijusi su jų socialine ir šeimine padėtimi. Oskaras gerbia savo tėvus, niekada jiems nemeluoja, jis ir pats rūpi savo tėvams. Tuose namuose nėra pykčių, o tėvai „net padeda ruošti namų darbus“ (p. 131). Beatričėi atrodo nieko tokio meluoti – „[v]isi juk taip daro“ (p. 96) Mergina, auganti sovietinių apribojimų aplinkoje, kur būti vienodam, masės dalimi esti vertybė, nepažįsta pasaulio, kuriame egzistuočių Oskaro šeimos modelis, ji nežino, ką reiškia laisvė rinktis būti kitokiam.

Oskaras turi jaunesnį brolių Emilį – sunkiai, nepagydoma liga sergantį, labai liūdną vaiką, su kuriuo jų šeimos kieme netikėtai susipažįsta Kamilė slampinédama po miesto rajonus. Įdomu, kad kūrinyje personažų struktūra sukurta veidrodiniu principu: vyresnioji ir jaunesnioji seserys bei vyresnysis ir jaunesnysis broliai. Berniukai gyvena pasiturinčioje šeimoje gražiame name, pilname knygų ir Beatričėi neregėtų daiktų. Jų tėtis dėvi kostiumą, nešioja odinį portfelį ir vairuoja naujumu žvilgantį automobilį. Romane jie – *šiškos*, sietini su geresniu, prabangesniu gyvenimu. Tačiau Oskaro šeima išsiskiria ne tik tuo. Jie – tie *kiti*. Tie, kurie netelpa į Beatričėi pažįstamos socialinės aplinkos normas. Tiesa, kūrinyje matyti, kad mažesni vaikai, tokie kaip Kamilė, šios skirties nedaro, tai, žinoma, socialinis konstruktas, jiems iki galo dar nepažįstamas, nenatūralus, perimamas tik iš aplinkos: „Kamilė neturėjo supratimo, kas tie *šiškos*, bet klausti nediršo.“ (p. 16)

Kūrinyje itin akcentuojamas sovietmečiui būdingas labai didelis turčinės nelygybės kontrastas tarp šeimų. Vieni gali sau leisti turėti lauko duris, apmuštas dirbtine oda, kitiems tai atrodo didžiausia prabanga: tokių, žinoma, daugiau. Nors Beatričėi atrodo, kad jos šeima gyvena gana skurdžiai, anot jos mamos, šis butas tikri rūmai palyginti su vieno kambario bendrabučiu, kuriame jie gyveno anksčiau. Beatričės šeima atspindi tipiską sovietmečio šeimos buitį. Skirtis paremta ne tik pinigų klausimu – merginos šeimoje išsilavinimas nėra svarbu, o Oskaro tėvai vaizduojami kaip inteligentai: „Mano tėvai kaunasi už nepriklausomybę.“ (p. 147) Tiesa, kūrinio pabaigoje toks idilinis Oskaro šeimos vaizdinys sugriaunamas. Skaitytojas sužino, kad Oskaro tėvai tiesiog meta šią kovą, jos išsižada ir išsikrausto iš Lietuvos – į tą pačią Ameriką. Nors argumentuoja mažojo brolio liga, vis dėlto panašu, kad tėvų patriotizmas apsimestinis – „[...] sakė, mes neturime laiko laukti, kol čia, Lietuvoje, viskas pasikeis“ (p. 187). Tačiau pats vaikinys vaizduojamas tvirto vertybinio stuburo, jo frazės nors galbūt skamba kaip paaugliška idealistinės, bet yra apmąstytos, gana brandžios: „[...] noriu, kad nugalėtų demokratija. Kad kada nors mūsų šalis

taptų Europos dalimi.“ (p. 189) Beatričė – daug naivesnė, visiška svajotoja, nemąstanti tokiomis kategorijomis. Ji tiesiog nori, „kad viskas būtų kaip ‚Otto‘ kataloge“ (p. 189).

Viena vertus, Beatričė jaučiasi neatskiriama tokio, kaip kūrinyje vaizduojama jos šeima, sociumo dalis, o jos tapatybė konstruojama visiškai kitaip nei Vytautės. „Niujorko respublikos“ protagonistė jaučiasi esanti autsiderė, nepritamanti, ta, kuriai nesiseka – jos aplinka tarytum steigia tokį jos identitetą. Tačiau taip pat kūrinyje matome, kad Beatričė mėgsta skaityti, „buvo perskaičiusi visas knygas iš bendraklasės tėvų bibliotekos“ (p. 14) ir dažnai tai daro net naktimis. Taip pat protagonistė žavisi geografija, zoologija, o ypač – ornitologija: „Beatričė žinojo visų iki vieno pasaulio paukščių vardus ir netgi jų lotyniškus pavadinimus.“ (p. 16)

Ornitologija – ne tik pomėgis. Galima teigti, kad Beatričė visą pasaulį mato ornitologės akimis. Visa tai Beatričei suteikia unikalumo, išskirtinumo. Paukščių pasaulį ji gretina su žmonių pasauliu. Kiekvienas Beatričės sutiktas ar pažįstamas žmogus gauna ir tam tikrą lotynišką paukščio pavadinimą – pagal panašumą. Ji niekaip negali suprasti, kas Oskaras per paukštis: „Oskaras, keistas paukštis. *Oscarus domesticus*, neužrašytas jokiam pasaulio paukščių žinyne. Įrašytas į jos Raudonąją knygą.“ (p. 132) Raudonoji knyga – Beatričės dienoraštis, kurį, kaip vėliau prisipažįsta autorė, Kamilė paslapčia skaitydavo. Taigi kūrinyje naudojamas atvirkščias nei įprasta vaikų literatūrai motyvas – ne gyvūnai antropomorfizuojami, o žmonėms priskiriamos jų savybės. Paukščiai Beatričei tarytum atstoja žmones – tai, kaip bus matyti, svarbus romano motyvas, susijęs ir su kūrinyje plėtojama laisvės problematika.

Šiuo atžvilgiu protagonistės smalsi, neapatiška tapatybė kontrastuoja su šeimos, kurioje, atrodytų, visi viskam abejingi, vaizdiniu. Tiesa, skirtingai nei Vytautė, Beatričė tiesiogiai nekelia savo tapatybės klausimų: kas aš? Kuo noriu būti? Pati mergina, atrodo, save suvokia jau kaip konstrukta, apibrėžtą tapatybę. Ji – dar labai jauna ir tiesiog nori būti kitokia nei dabar – negyventi šiame mieste, tokioje šeimoje. Viskas, ką ji daro – vaikiškai svajoja. Su svajone ir susijusi visa Beatričės tapatybės genezė, kurioje esmingas tampa miesto vaidmuo: nuo to laiko, kai Margarita apsilankė tolimojoje Amerikoje, Niujorke, Beatričė negali atsikratyti minties, kad ir ji norėtų ten gyventi. Iki šiol ji niekada nebuvo niekur išvažiavusi. Taigi kūrinyje pasirodo dviejų skirtingų miestų erdvėlaikiai – Vilniaus ir Niujorko.

Niujorkas kūrinyje – vakarietiško gyvenimo stiliaus, galimybių, svajonių išsipildymo vieta. Jis romantizuojamas ir dievinamas kaip Vilnius romane „Sudie, rytojau“. Niujorkas – naujoji Roma: „Visi keliai veda į Niujorką [...]“ (p. 158) Štai pabuvojusi ten Margarita, grįžusi atrodo „tarsi ne iš šio pasaulio“ (p. 23). Niujorkas tuo metu tikrai atrodė

kitas pasaulis – visiškai nepažintas, bet labai viliojantis: „– Niujorkas... – Beatričė atsiduso. [...] Šio miesto vardas skambėjo dusliai ir giliai, kaip vandenynas.“ (p. 80) Nenuostabu – Lietuvoje niekas neturėjo naujų užsieniškų automobilių, su kuriais būtų galėję važiuoti į darbą, niekas net negalėjo pagalvoti, kad automobilį apskritai būtų galima nusipirkti nuėjus į parduotuvę („Jos tėvai žiguliuko laukė kokį milijoną metų. Jei įmanytų, mama dabar jį laikytų po stiklu.“ (p. 27). Niekas nevilkiėjo importinių drabužių, niekas nebuvo regėjęs, kas yra milžiniškas prekybos centras. Sunkiai buvo įtikima, kad kažkur tikrai neriboja maisto, nereikia maisto talonų, kad gali rinktis iš daugybės sūrių ir dešrų rūšių – visas šis gana detalai autorės pristatomas Lietuvos ir Amerikos kontrastas konstruojamas per Margaritos personažą. Sovietmečio užaugintam žmogui šie dalykai ne tik atrodo tiesiog neįtikėtini – jų sąmonė net nepajėgi viso to suvokti: „Ji nusivylusi dirstelėjo į Beatričę, lyg toji negalėtų suprasti, nors ir kaip Margarita stengtųsi paaiškinti.“ (p. 28)

Romane pateikiama, kad užsienis tuomet buvo pažįstamas iš „Otto“ katalogų, bet ir „tokie katalogai buvo didžiulė retenybė“ (p. 86). Beatričė, vartydama katalogą, visus ten matomus daiktus – pripučiamus baseinus nuosavame kieme, gražius virtuvės baldų komplektus, įvairiaspalvius batelius ir gražius drabužius – mato kaip savo, ji įsivaizduoja gyvenanti tokiam pasaulyje, kuris kuriamas kataloge, ir kuris, ji neabejoja, toks pats ir Niujorke:

Štai ji nepriekaištingai balto interjero name sėdi ant šviesios sofos pasipuošusi naujais bateliais ir ką tik išlygintu baltu kostiumėliu, geria balintą kavą. Sėdi ir tiesiog *būna*. Ir to buvimo užtenka, kad ji būtų laiminga. Beatričė įsivaizdavo baltą pasaulį, kuriame nieko netrūksta. Ten visi daiktai nauji. Ir netgi žmonės nauji. Ten sklinda keptų kaštonų kvapas. Ten Niujorkas. (p. 87)

Taigi Niujorkas – idealizuojama, Beatričės akimis priešinga niūriai kuriamam Vilniaus vaizdiniui, erdvė, jo „miesto šviesos ryškios ir skaidrios, linksmos ir visai nebaugios“ (p. 195). Jis – laisvės, kurios Beatričė nejaučia gimtajame mieste (Vilnius – jos tapatybę ribojantis miestas), erdvėlaikis. Šis miestas, kaip paaiškėja romano pabaigoje, galiausiai jai taps naujo gyvenimo, *balto, šviesaus* jo lapo pradžia. Nors atrodo, kad svarbiausias kūrinyje bus Niujorkas, vis dėlto svarbus ne tik jis. Per šį miestą protagonistė atras naują santykį ir su savo gimtuoju Vilniumi.

Romano autobiografiškumas

Kaip ir U. Kaunaitės romane, šiame taip pat itin reikšminga kūrinio struktūra. Romano laikas, kaip ir U. Kaunaitės knygoje, nelinijinis, dažnai įsiterpia retrospektyvūs kūrinio personažų gyvenimo vaizdiniai. Romaną sudaro trys dalys, suskirstytos pagal metų laikus: rudenį, žiemą, pavasarį; taigi pagrindinė kūrinio dalis neapima nė metų laikotarpio.

Taip pat kūrinio pabaigoje išskirti du skyriai: „Pabaiga“, kuriame matome protagonistę jau suaugusią, ir „Post scriptum“ – jame autorė pati taria žodį.

Kaip minėta, reikšminga, kad istoriją skaitytojas mato dviejų¹⁴⁹ personažų akimis. Tekste šie skirtingi žvilgsniai į istoriją nėra grafiškai išskirti, jis vientisas, neturi skyrių, tad skaitytojas nėra paruošiamas besikeičiančiai matymo perspektyvai. Kamilės perspektyva pasirodo gerokai rečiau. Jos akimis miestą matome kaip klaidų labirintą – miesto erdvės Kamilei, gana mažam vaikui, dar nepažįstamos tiek geografinė, tiek istorinės-kultūrinės atminties prasme – miestas jai nieko nekalba ir nepasako. Be to, Vilnius jos akimis atrodo didelis miestas, kuriame nesunku pasiklysti: „[...] klydinėjo begaliniais miesto gatvių koridoriais.“ (p. 162) Jaunesniosios sesers perspektyva svarbi, nes atskleidžia Beatričę kaip personažą dar kitomis spalvomis, papildo jos tapatybės paveikslą, bet, kaip atskleidžia skyrius „Post scriptum“ – ne tik dėl to.

Būtent ši romano dalis padeda skaitytojui suprasti, kad romane vaizduojama Kamilės perspektyva reikšmingesnė, nei atrodo iš pirmo žvilgsnio. Skaitytojas sužino, kad romano autorė ir yra mažesnioji Beatričės sesuo: „Sesers istorija man visuomet atrodė verta knygos. Norėjau, kad ji būtų papasakota. To padaryti negalėjo niekas kitas, tik aš. Jei knygą būtų rašęs kas nors kitas, joje būtų įpinta labai daug netiesos.“ (p. 219) Autorė atskleidžia, kad visas romanas – tikros žmonių, kūrinyje pasirodančių personažais, gyvenimo detalės, kurias užfiksavo pati autorė būdama vaikas. Taigi šį kūrinį galime laikyti autobiografinio pobūdžio. Žinoma, reikia nepamiršti, kad kūrinyje vis dėlto pagrindinis dėmesys tenka Beatričei, kurios gyvenimo detalės nėra visiškai autentiškos, jos tokios, kokias prisimena autorė mažo vaiko akimis; be to, daugelis dalykų vis dėlto yra ir autorės fantazijos vaisius: dialogai, pačios Beatričės mintys ir pan. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad skaitytojui pateikiamas tik gana trumpas gyvenimo epizodas.

Tačiau ši dalis reikšminga ir dėl to, kad ji neatsiejama nuo visos romano struktūros. Įsijungus asmeniniam pačios rašytojos balsui, „Post scriptum“ pratęsia ir papildo visą kūrinio naratyvą – skaitytojas sužino, kaip klostėsi kai kurių personažų gyvenimai. Pavyzdžiui, tėvo istorija baigiasi taip: „[t]ėtis be mamos suvyto kaip fikusas svetainės kampe. Tol liūdėjo ir gėrė, kol pasimirė. [...] Bet tėčio nesapnuojam. Gal dėl to, kad jis mirė daug seniau. Jis mirė dar gyvendamas, o tai pati sunkiausia mirtis iš visų įmanomų“ (p. 221); mama įgyvendina svajonę: „[p]asiliko sau žiguliuką ir išmoko vairuoti, nes norėjo pamatyti pasaulio.“ (p. 221) Taip sukuriama intymumo, asmeninės dramos atmosfera – istorija tampa gyva, jaudinanti, nes tikra. Pastebėtina, kad pati autorė šiuo autobiografiškumu pasirenka

¹⁴⁹ Kūrinyje vienintelį kartą skaitytojas mato istorijos fragmentą ir Oskaro brolio akimis.

daryti būtent netikėtumo įspūdį, ji nepiktnaudžiauja paauglių romanams būdingais reklaminiais triukais – knygos, kurios iš anksto reklamuojamos kaip tikra istorija, labai dažnai patraukia paauglius skaitytojus vien dėl šio fakto.

„Post scriptum“ teksto dalis, kurioje rašoma: „Bet aš viską žinojau. Juk vilkėjau jos išaugtus drabužius ir avėjau jos nutrintus batelius. Juk mano pasaulis buvo pilnas Beatričės“ (p. 220), yra šio istorijos teksto, apibūdinančio Kamilės tikrovę, parafrazė:

Kamilė dienų dienomis tįsodavo ant jo uosdama naujumo kvapą. Mėlynas kilimas būdavo jos vandenynas. Jis buvo vienintelis naujas daiktas Kamilės pasaulyje, kuriame gyveno Beatričės suavėti batai, Beatričės sudėvėti drabužiai ir netgi seni jos sąsiuviniai. Pasaulis kvepėjo mėlynu kilimu ir Beatriče. (p. 38–39)

Būtent šis neatskiriamas ryšys, kuris, kaip matyti ir pačiame romane, palaipsniui vis stiprėja, su seserimi leidžia atsirasti ir šiai istorijai. Ji – kūrinio personažas, tačiau dėl kūrinio autobiografinio pobūdžio, aiškaus autorės prisipažinimo, kad ji ir buvo tas vaikas, Kamilė gali būti tapatinama su pačia autore. Skyrius „Post scriptum“ tarytum įteisina ir pačios Kamilės egzistenciją, atskleidžia jos identitetą. Visi romane aprašyti nutikimai vienaip ar kitaip jį suformuoja: pavyzdžiui, autorė atskleidžia, kad būtent dėl pažinties su romane veikiančio Oskaro broliu ji nusprendžia pasirinkti gydytojo profesiją. Galiausiai dėl į atmintį giliai įsirežusio santykio su seserimi, įpročio stebėti ir sekti jos gyvenimą ji tampa ir rašytoja.

Jau teorinėje darbo dalyje aptarta ir literatūros kaip atminties mediatorės vaidmuo, o pirmojo kūrinio analizėje užsiminta apie atminties studijose vartojamą kultūrinės traumos sąvoką. Dėl šio romano autobiografiškumo¹⁵⁰ į daugelį kūrinyje su istoriniu erdvėlaikiu susijusių aplinkybių, kurios dar bus pristatytos, galima žiūrėti būtent per šią prizmę – kaip kultūrinės atminties atspindžius. Tokios literatūros reikšmę šiame kontekste aiškiai apibūdina literatūrologė Aurelija Mykolaitytė:

[...] kultūrinės traumos tyrimai gali tapti pagrindu analizuojant šiuolaikinę autobiografinę prozą, kuri yra labai panaši į sociologų aptariamą gyvenimo istorijas, papasakotas istorines pervartas išgyvenusių žmonių. Kita vertus, meninė kūryba priskirtina jau ne kolektyvinei atminčiai, kuri tveria apie 80–100 metų, o kultūrinei, – šie knygoje fiksuoti atsiminimai pasiekia ne tik šeimą, grupę, bet gali tapti daug didesnės bendruomenės savastimi, būti reikšmingi kultūroje kaip kuriantys atmintį. Taigi autobiografinė proza tampa svarbi ne tiek kaip liudijimas, dokumentų archyvas, bet kaip tam tikra kultūrinės atminties perdavimo strategija, turėsianti įtakos ir ateityje.¹⁵¹

¹⁵⁰ Beje, žinant autorės pasisakymų kontekstą ir tam tikras jos gyvenimo aplinkybes, galima manyti, kad U. Kaunaitės romaną taip pat galima būtų laikyti autobiografinio pobūdžio, nors vis dėlto pačiame kūrinyje, kitaip nei A. Cicėnaitės, apie tai niekur neužsimenama.

¹⁵¹ Aurelija Mykolaitytė, „Trauminė sovietmečio atmintis šiuolaikinėje lietuvių literatūroje“, *Sovijus. Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, Nr. 4 (2), p. 46. Prieiga internetu: <http://www.sovijus.lt/wordpress/wp-content/uploads/2017/01/44-53-Mykolaitytė.pdf> (Žiūrėta 2020-05-10)

Vis dėlto šioje kūrinio analizėje nesusikoncentruojama vien tik į pačios kultūrinės traumos raišką ir reikšmę romane, ji nėra pagrindas, tačiau svarbi bendrame romano ir jo kaip „kultūros figūros“ kontekste.

Istorinės (ne)laisvės erdvėlaikis

„Niujorko respublikos“ istorinis erdvėlaikis daug siauresnis nei U. Kaunaitės romano. Kaip jau užsiminta, romane vaizduojami laikai, kai norint išmesti šiukšles reikėdavo laukti į kiemą įriedančios šiukšliavežės, kai norint nusipirkti maisto reikėdavo talonų, dėl buto ar automobilio tekdavo „stovėti“ ilgoje eilėje, o vestuvines sukneles merginos pirkdavo dar nė neketindamos ištekėti – „kas žino, kada atsirastų kita bent kiek padoresnė?“ (p. 58) Tačiau tai ir laikai, kai sužimba viltis, kad visa tai pamažu keisis, prasidės naujas gyvenimas, nes tą vasarą „visi tekalbėjo tik apie politiką“ (p. 20) ir „galėjo įvykti bet kas. Keitėsi valdžia“ (p. 35), o atėjęs ruduo buvo pirmasis po to, „kai Beatričės šalis tapo nepriklausoma Respublika“ (p. 28) – akivaizdu, kalbama apie 1990-ųjų Kovo 11-ąją, visos šios aplinkybės pristatomos jau pačioje kūrinio pradžioje.

Beatričės tėvai, kaip ir galima tikėtis, nesidžiaugia pokyčiais, – mama į permainas žiūri nepatikliai, o tėvas dėl visa ko pasirūpina, kad tikrai nepritrūktų alaus. Kaimynė Katažyna dejuoja neva visi tik dar labiau ims badauti. Pasitelkusi tokį veikėjos požiūrį, autorė, siekdama kurti autentišką naratyvą ir, ko gero, norėdama praturtinti paauglio skaitytojo istorines žinias, kreipia skaitytojo dėmesį į kitas politines to meto aplinkybes, šiuo atveju – po Nepriklausomybės atkūrimo paskelbimo įvesta blokada, kuri vertė žmones kaupti atsargas – šis įprotis dar ilgai lydi ją patyrusius: „Vėliau blokada baigėsi, bet mama vis dar kaupė cukrų ir sutirštintą pieną.“ (p. 41)

„Niujorko respublikoje“ vyresnioji karta, susijusi su Beatričės aplinka, vaizduojama visai kitokia nei „Sudie, rytojau“. Pastarojoje kuriamas įspūdis, kad visa tauta troško laisvės ir buvo pasiryžusi už ją kovoti, nepriklausomybė ten itin idealizuojama. A. Cicėnaitės romane per vyresniosios kartos perspektyvą išryškinama ta visuomenės dalis, kuri viskuo nusivylusi, apatiška aplinkai, susitaikanti su esama padėtimi, prisiimanti sovietmečio žmogaus tapatybę, nesitapatinti su nepriklausomos šalies piliečiais. Visa tai ir galima sieti su kultūrine sovietmečio trauma – ši karta jos ne tik dar nėra įveikusi, bet net ir nėra identifikavusi. Čia dar niekas nekalba apie gimiančią nepriklausomybės kartą, kuri viską pakeis, niekas nekuria ateities lūkesčių. Tiesa, reikia nepamiršti, kad šiame romane vaizduojami įvykiai dar labai nauji – tai tik pirmieji Nepriklausomybės paskelbimo metai, visa tai gali lemti nepasitikėjimą pasikeisiančia padėtimi, nes nėra jokios distancijos, leidžiančios įvertinti pasikeitusią padėtį.

Vis dėlto laiko distancijos nebuvimas nėra pagrindinis tokios vyresniosios kartos vaizdavimo argumentas. U. Kaunaitės romane jau pirmuose puslapiuose matėme kitą pasirinktą strategiją (pavyzdžiui, tik gimus Vytautei, kai Nepriklausomybė taip pat ką tik tebuvo paskelbta, jos mama džiaugiasi, kad vaikas gimsta laisvoje šalyje). „Niujorko respublikos“ vyresnioji karta apskritai sąmoningai nekuria jokios jaunesniosios kartos atminties, tik savo gyvenimo būdu perduoda jai niūrų sovietmečio laikotarpio žmogaus paveikslą ir skiepija netikėjimą šalies, vadinasi, ir miesto ateitimi. Visa tai kuria Beatričės, trokštančios laisvės kitur, tapatybę.

Iš pirmo žvilgsnio Oskaro aplinka atrodo visai kitokia – kaip jau rašyta, jie tarytum kovoja už Lietuvos laisvę. Sovietmečiu gyvenęs ar gerai susipažinęs su šiuo istoriniu laikotarpiu skaitytojas iš karto supras, kad ši laikysena nėra tikra. Būti tokiems pasiturintiems ir disidentauti tuo metu buvo sunkiai įtikimas derinys. Kūrinio pabaigoje paaiškėja, kad jie šią „kovą“ iš tikrųjų išduoda, nors Oskaro lūpomis ir nuskamba kita priežastis – „[I]abiausiai dėl Emilio. Amerikoje jis gali gauti geresnį gydymą“ (p. 187). Tiesa, sunku įvertinti kiek šią tiesiogiai neatskleistą kūrinio liniją gali perprasti paauglys – ko gero, pavyks ne kiekvienam. Apskritai „Niujorko respublikoje“ nepriklausomybės klausimai didžiąja dalimi atsieti nuo patriotinių tautos jausmų, ji nepakylėta iki euforijos ar skambių žodžių. Nepriklausomybė romane pateikiama ne tik teigiamai kaip U. Kaunaitės romane. Čia miesto erdvėlaikyje nuolat veikia nežinomybės, nepatiklumo dėmuo – abejojama jo laisvės tikrumu.

Be to, romane istorinio erdvėlaikio kontekste išryškinama ne tik jau minėta turtinė, bet ir rusų ir lietuvių tautų skirtis. Itin ryški kūrinyje aprašoma situacija, kai Beatričė su Alioša, dar būdami maži, prisiskaitę Astridos Lindgren, nusprendžia pažaisti karą. „Jūs būsit rusai, o mes lietuviai“, – tada leptelėjo Beatričė. „Aš ir taip rusas“, įsižeidė Alioša. O be to, rusai su lietuviais negalėjo kariauti tarpusavyje. Ne tuomet. Anuomet jie buvo broliai.“ (p. 44) Šis pateikiamas brolių naratyvas dar kartą parodo, kad Beatričė gyvena aplinkoje, kurioje tikrai nėra puoselėjamos tautinės idėjos, priimama sovietmečio žmogaus tapatybė. Tačiau, žinoma, visuomenėje visuomet buvo gajos ir priešingos idėjos, kurios, regis, ir išnyra iš Beatričės, dar mažo vaiko, sąmonės, nevalingai pasiūlius kariauti lietuviams su rusais. Romane „Sudie, rytojau“ rusų tauta apskritai neminima. Santykis tarp lietuvių ir lenkų tautų, kaip pastebėta, yra žymiai svarbesnis, opesnis. Šis visiškai nesvarbus A. Cicėnaitės kūrinyje. Ko gero, tai galima būtų paaiškinti kūrinio erdvėlaikių skirtingumu. U. Kaunaitės romane lenkai pasirodo arba kaip LDK dalis, arba jau suaugusios Vytautės pasaulyje. A. Cicėnaitės kūrinyje santykis su rusais opus sovietmečio ir Nepriklausomybės sankirtoje.

Kaip ir romane „Sudie, rytojau“, neatskiriama Vilniaus erdvėlaikio dalis – Sausio 13-osios įvykiai. Prieš pat jiems nutinkant, kuriamas kažko laukiančio, pasikeitimams pasiruošusio miesto erdvėlaikis, jis – ramus prieš audrą: „Miestas buvo tarsi išmiręs. Miestas budėjo.“ (p. 146) Apie prasidėjusius tos dienos veiksmus skaitytojas gali suprasti iš Oskaro frazės „aš pats išėjau prie laužų“ (p. 147). Labai greitai detalizuojama ir išsamiau, plėtojama įtempta, grėsminga nuotaika:

„Ojėzaumarija, *bože moj*, turėkit proto vaikščioti gatvėmis, kai vyksta karas!“ Sudejavo Katažyna, sėdinti su tėvais priešais televizorių. Dėjosi kažkas visiškai neįprasta. Nes tėtis, kitaip nei visad, nesislapstė nuo kaimynės. Nes jie trise buvo prilipę prie televizoriaus ir įsijungę radiją. Nes ne Katažyna, o televizorius kalbėjo apie mirtį. Paskui, labai vėlai, kai Beatričė su Kamile jau miegojo, televizoriaus ekranas užgeso. Nutilusį rajoną pasiekė šautuvų ir tankų pabūklų šūviai. (p. 149)

Kūrinyje perteikiama mintis, kad karas nėra tik tuomet, kai viską rodo per televiziją, tai ne tik per miestą važiuojantys tankai ar atvirai mieste aidintys šūviai. Su tokiais, dažniausiai vizualiais ar akivaizdžiais, dalykais būtent vaikai sieja šią sąvoką. Prasidėjus Sausio 13-osios įvykiams jie visi ima klausinėti, „ar bus karas?“ (p. 150) Apskritai kūrinyje kelis kartus paminima, kad karas – „ne vaikų reikalas“ (p. 150, 152). Tačiau karas – sovietmečio palydovas, su visais žmonėms kasdienybėje tenkančiais sunkumais. Jo veikiami ir vaikai bei jų likimai, jis – visų tikrovės dalis, tai aiškiai parodoma atskleidžiant vidinį protagonistės pasaulį. Tai nepalaujama sovietmečio Lietuvos būseną. Ji įdėta į mokytojos lūpas: „O dabar kas, ne karas?“ (p. 150) Beje, nors ir nežymiai, bet su Sausio 13-ąja pirmąkart aktualizuojama ir paprastų žmonių kova, drąsa pasipriešinti. Prasidėjus Sausio 13-osios įvykiams visi suskumba traukti „į miestą“ – t. y. į centrinę jo dalį. Tačiau ši kova A. Cicėnaitės kūrinyje visiškai nesietina su pakiliu bendruomeniškumo, susivienijimo jausmu, kurį skaitytojas gali justti U. Kaunaitės romane.

Šioje siužeto vietoje aplinka šiek tiek detalizuojama: pasirodo Lenino prospektas, minimi Aukščiausiosios Tarybos rūmai (dabartiniai Seimo rūmai), biblioteka, kuri neįvardijama, bet aišku, kad kalbama apie Nacionalinę biblioteką. Tai pastatai, tuo metu įgavę istorinę laisvės kovų atmintį. Kaip matyti, akcentuojamas kitas su šia data sietinas erdvėlaikis nei U. Kaunaitės romane, kuriame svarbus televizijos bokštas. Pastarasis Sausio 13-osios chronotopas, ko gero, yra dominuojantis tautos atmintyje. Su juo ši data siejama ypač tų, kurie neturi gyvos šių įvykių atminties (vis dėlto „pagrindinis“ veiksmas vyko ten), tad nenuostabu, kad jis pasirodo būtent kūrinyje „Sudie, rytojau“ – juk jame į visus įvykius žiūrima iš tolesnės, ne iš dabarties perspektyvos.

Vis dėlto ne tik minėtos erdvės susijusios su pačia to meto įvykių būseną. Ji persmelkia visą miestą, kiekvieną kiemą, butą ir šeimą. Vilnius tampa *mirties* erdvėlaikiu. Mirtis apima viską:

Vienišas troleibusas juos nuvežė namo, ten, kur dar nezvimbė kulkos ir tankai nevažiavo į jų sapnus. Bet ir ten sienos kalbėjo apie mirtį. [...] Bet Vilniuje nebuvo įmanoma nekalbėti apie mirtį. Vilniuje nebuvo įmanoma nuo jos pasislėpti. Vilnius patamsėjo, pajuodo ir nutilo. (p. 153)

Šioje kūrinio vietoje babos personažas įgauna metaforinę reikšmę – ji, nuolat kalbanti apie mirtį, ir galiausiai mirštanti, tarytum atkartoja istorinį kūrinyje vaizduojamo laikmečio naratyvą iki Sausio 13-osios įvykių. Minėtoji humoristinė mirties plotmė kūrinyje slepia tikras, skaudžias gyvenimiškas patirtis, sunkią to meto realybę. Tampa akivaizdu, kad baba – kaip ir visi žmonės – ir miestas nedalomai susiję, tik visa tai įprasminama pasitelkus būtent jos personažą. Miestas atliepia žmonių būsenas. Mirus babai, „[k]iemas, gatvė, miestas – visa buvo ištuštėję“ (p. 138). Ji pati įkūnija tokį Vilnių. Iš pradžių tarytum svarstoma, kodėl baba miršta:

[n]iekas nežinojo, nuo ko mirė baba. Ji nebuvo tokia ligota, kaip įsivaizdavo. Nebuvo ir tokia sena, kad mirtų šiaip sau, nuo senatvės. Galbūt jų šeimoje, kaip buvo įsitikinusi teta Marija, kuriai mama paskambino pirmiausia, žmonės mirdavo ne dėl ligos, o iš liūdesio. (p. 135)

Tačiau galiausiai Beatričės lūpomis nuskamba keistas, bet kūrinio kontekste reikšmingu tampantis paaiškinimas – „nes per daug kalbėdavo apie mirtį“ (p. 146) Mirtis – nuolatinė šalies istorijos palydovė, tačiau jei nori išlikti ir tapti laisvas Vilnius turi „kalbėti“ apie laisvę, o ne apie mirtį. Jame turi tapti įmanoma nekalbėti apie mirtį. Taigi taip užsibaigia antrasis kūrinio skyrius, o trečiasis pradėdamas visai kita intonacine gaida. Po žiemos ateina pavasaris, ir viskas iškart pasikeičia:

Viskas nutiko išsyk: išsprogo medžių lapai, prasikalusi žolė tarsi švelnus žalias pūkelis paslėpė žiemos purvą, o pavargę, papilkėję žmonės nusimetė žieminius šalikus, kepures, pirštines ir tapo spalvingi. Šaligatviai, gatvės, keliai, kiemai, aikštės ir alėjos – visas miestas, iki tol Beatričei šnibždėjęs apie mirtį, staiga ėmė skleistis ir kalbėti apie gyvenimą. (p. 155)

Taigi Vilnius po kovos tampa gyvenimo erdvėlaikiu. Jis nusimeta tamsų rūbą ir ima skleistis gyvybe. Kaip matyti, būtent Sausio 13-oji kūrinyje (o ir pačioje istorijoje) atlieka tautos lūžio taško funkciją, nors šis dar nėra jos pačios apčiuopiamas, įsisąmoninamas.

Lūžį patiria ir Beatričė. Kartu su pavasariu jos (tiesa, ir paties Oskaro – jis taip pat tampa daug laisvesnis) gyvenimas taip pat ima keistis. Tiek, kaip minėta, draugystė su Oskaru, tiek minėti istoriniai įvykiai Beatričei dovanoja ir pažintį su senuoju miestu. Būtent nuo to laiko miestas ima su mergina kalbėtis, („šnibždėjęs apie mirtį, staiga ėmė [...] kalbėti apie gyvenimą“, p. 155 [išryškinta mano – G. B. D.]), jis personifikuojamas, nors tai ir nėra taip ryškiai pateikiama kaip romane „Sudie, rytojau“. Beatričė ima pastebėti miestą, identifikuoti Vilniaus tapatybę („Pavasarij Vilnius buvo toks gražus. Kaip ji anksčiau to nepastebėjo?“ (p. 156), vis dėlto ji pati su miestu nesikalba kaip Vytautė ir dialogo neužmezga. Tačiau ima dažniau lankytis jo senamiestyje, ir Vilnius protagonistei nušvinta kitomis spalvomis:

Gali klaidžioti su juo [Oskaru] po sulytą Vilnių, mindyti ištrupėjusias šaligatvių plyteles. Dabar ir Vilnius atrodė nebe toks pilkas. Nuo čerpinių senamiesčio namų stogų sklido akinamai auksinis švytėjimas, auksine šviesa degė langai, auksu sprogo kaštonai. (p. 165)

Abiejuose romanuose Senamiestis vaizduojamas kaip „tikrasis“ Vilnius, būtent su šia erdve siejami bet kokie reikšmingi pokyčiai – tiek miesto, tiek romano protagonistų. Beje, kūrinyje kelis kartus paminimas ir pirmajame romane svarbus Rotušėje buvęs „Pieno baras“, pačiame kūrinyje jis reikšmingesnio vaidmens neatlieka, tačiau akivaizdu, kad ši erdvė giliai įstrigusi miestiečių atmintyje kaip to laikmečio Vilniaus neatsiejama dalis.

Šioje romano dalyje išryškėja, kad autorei labai svarbi galimybė ir reikiamybė fiksuoti tikrovę. Šis poreikis perteikiamas per Oskarą, kuris trokšta užaugęs būti fotokorespondentu: „Fotografuočiau, kas vyksta. Rodyčiau, kas vyksta *iš tikrųjų*, supranti? Kaip pas mus, Vilniuje. Sausį.“ (p. 200) Frazė „kas vyksta *iš tikrųjų*“, žinoma, pavartojama siekiant atkreipti dėmesį į sovietmečio laikotarpiui būdingą tiesos slėpimą. Beje, pasirinkti tokią profesiją tuo metu atrodė kažkas neįtikėtino, visiškai netinkančio tokiems laikams. Paradoksalu, kad daug įprasčiau tuomet atrodė, kad berniukai „norėdavo būti kosmonautais“ (p. 200), o būti fotokorespondentu Beatričei atrodė labai drąši svajonė – šiais laikais, ko gero, drąsą dėl šių svajonių suvoktume atvirksčiai. Reikšmės suteikimas teisybės atskleidimui, be abejonės, paaiškina ir kodėl kūrinio naratyvą autorė pasirenka pratęsti papasakodama apie jo autobiografiškumą.

Kūrinyje formuluojama mintis, kad laisvė gali būti našta. Tačiau būtent per šiuos kruvinus istorinius įvykius, kuriuose Beatričė sudalyvauja *pati* (kitaip nei Vytautė), leidžia jai apčiuopti, skaudžiai įsisąmoninti laisvės kainą – nepriklausomybė tampa ne savaime suprantama jos tapatybės dalimi: „Niekas neturėjo mirti, galvojo Beatričė, tai tiesiog nesąžininga. Taip neturėjo būti, kartojo ji. Mirtis nebūna lengva, ji yra sunkiausias dalykas pasaulyje. Ir laisvė nebūna lengva. Laisvė, galvojo ji, gali būti toks siaubingas dalykas.“ (p. 153) Taigi laisvė ir mirtis yra neatskiriamos vieno medalio pusės. Mirtis – laisvės kaina ir kovos pasekmė. Beje, kalbant apie laikmečio aplinkybes, reikšminga tampa upė. Kūrinyje minima tik Vilnelė: „Užuot grįžę tuo pačiu keliu, pasuko palei Vilnelę. Ėjo prieš srovę.“ (p. 206) Galima teigti, kad Vilnelė kūrinyje simbolizuoja gyvenimo tėkmę, o akcentuojamas ėjimas prieš jos srovę – nepriklausomybės kovas.

Romano topografija

Svarbu atkreipti dėmesį, kad šis romanas įdomus tuo, jog nors miestas čia neatskiriamas nuo pagrindinės jo minties ir pačios protagonistės, vis dėlto nemažą romano dalį jis esti visiškai nebylus. Jei ne kūrinio pradžioje paminėtas Vilnius, sunku būtų identifikuoti, kad tai būtent šis miestas. Miestas pirmajame skyriuje – tarytum beveidis. Tai

susiję su pasirinktu kūrinyje vaizduoti jo erdvėlaikiu – miegamaisiais rajonais. Šiose erdvėse vykstantis veiksmas, jame veikiantys personažai neturi visiškai jokios distancijos nuo kasdienybės – jų gyvenimas sukasi tik apie buitį. Todėl nematyti beveik jokių kultūrinės atminties ženklų. Be to, kaip jau rašyta, miesto tapatybė susijusi su jame gyvenančiomis kartomis. Kūrinyje ryškiai reprezentuojama Beatričės šeima neveikia ir nėra susijusi su jokių kitu miesto erdvėlaikiu. Kita vertus – tie miegamieji rajonai juk irgi neatsiejama tų laikų paties miesto tapatybės dalis, nors, kaip teigia L. Donskis, ji ir esti nehumanizuota, negebanti reprezentuoti viso miesto. Taip pat galima teigti, kad pirmojoje romano dalyje chronotopo atžvilgiu aiškiai dominuoja laikas. Vėliau miestas po truputį įgauna erdvinį pavidalą – Vilniaus tapatybė skleidžiasi pamažu ir, ko gero, gali kilti klausimas, kodėl šį kūrinių pasirinkta vadinti „miesto romanu“ – į jį bus atsakyta tolesnės analizės metu.

Taigi pagrindinis romane vaizduojamo miesto erdvėlaikis – miegamieji rajonai. Kaip atskleista anksčiau, „Sudie, rytojau“ miegamasis rajonas, Fabijoniškės, atlieka periferinės erdvės vaidmenį. Lyginant abu kūrinius, pastebėtina, kad skiriasi ne tik svarba, tačiau ir tai, kaip jie pateikiami. Akivaizdu, kad abiejuose kūriniuose šie rajonai suvokiami kaip bendruomeniška vieta. Beatričės laiptinėje gyvena puikiai jai pažįstama babos draugė Katažyna, jos vaikystės draugai Alioša ir Viktorija, bendraklasė Petrutė – visi vieni kitus puikiai pažįsta, kiekvieno jų charakteriai gana išplėtoti. Tačiau „Sudie, rytojau“ jai suteikiama teigiama konotacija, o šiame romane – atvirkščiai: „Tame kieme neįmanoma pasislėpti, pagalvojo Beatričė. Vis tiek kas nors tave stebi. Iš už penkiaaukščio ar devynaukščio langų pro nertas užuolaidėles žvelgia smalsios akys.“ (p. 12) Tokia atmosfera, ko gero, buvo pakankamai gabi dėl istorinio laikotarpio – kaip vaizduojama ir romane, vieni kitus nuolat įtarinėdavo esant KGB šnipais, galinčiais ką nors paskusti.

Apskritai „Niujorko respublikoje“ miegamasis rajonas vaizduojamas kaip šalta, niūri, pilka vieta, kurioje viskas taip pažįstama, kad net bloga: „Iš penkto aukšto smelkėsi raugintų kopūstų sriubos kvapas. Jo tiesiog neapkentė.“ (p. 12) Be to, kūrinyje nėra atskleidžiama, kokiame rajone daugiausiai vystosi veiksmas, t. y. kur gyvena Beatričės šeima. Tai, žinoma, sustiprina beveidės erdvės įspūdį. Nesvarbu, kuris miegamasis rajonas vaizduojamas – visi jie tarytum vienodi. Tiesa, kelis kartus minimas Dzeržinskio (Kalvarijų) turgus, tad galima numanyti, kad šeima gyvena jam artimose apylinkėse.

Aprašomas Beatričės kelias iš mokyklos į namus puikiai pažįstamas daugeliui vilniečių, gyvenusių bet kuriame miesto sovietmečio miegamajame rajone. Tai tarytum bendros, visiškai neindividualizuotos erdvės:

Reikėjo tik pereiti mokyklos kiemą, prasukti pro stadioną, pro vaikų žaidimo aikštelę, kur styrojo vienišas gaublys ir ant sūpuoklių sklendė lapai, nerti tarp pilkų daugiaaukščių ir įsmukti į vieną

niekuo neišsiskiriantį jėjimą į laiptinę. Šis blokinių namų kvartalas buvo toks pat kaip tūkstančiai kitų. Kvadratu išdėstytų penkiaaukščių ir devynaukščių langai liūdnei žvelgė į ankštą kiemą, kuriame lingavo geležinės sūpynės, o smėlio dėžėje jau savaitę kiurksojo pastatyta pilis. (p. 12)

Būtent miesto miegamųjų rajonų erdvėlaikis yra neatskiriama protagonistės tapatybės dalis. Apskritai pastebėtina, kad pagrindiniai protagonistų gyvenami erdvėlaikiai lemia ir kiekvieno kūrinio protagonistų gyvenimo aplinkybes – ir jos gana stereotipiškos. Vytautė, gyvenanti prestižiniame Vilniaus rajone, gyvena nieko nestokojančioje šeimoje, ją visi mėgsta, jai viskas sekasi. Beatričei – atvirksčiai. Miesto miegamojo rajono erdvėlaikis tarytum nulemia ir jos tapatybę – jos kasdienybė skurdi, santykiai su aplinkiniais komplikuoti. Kaip jau teigta teorinėje darbo dalyje, kūrinių erdvėlaikiai tarytum įrėmina protagonistų identitetą, ir nors, viena vertus, jas apriboja, tačiau, kaip paaiškėja vėliau, jas ir įgalina veikti. Būtent toks erdvėlaikis sukelia Beatričės troškimą gyventi kitaip. Taigi miestas abiejuose kūrinuose esti kovos – ir istorinės, ir asmeninės – už laisvę erdvėlaikis.

Pirmąkart senojo Vilniaus erdvėlaikiui priklausantis objektas paminimas tik antroje kūrinio dalyje, tai – pilis, kurią aplankyti Beatričę pakviečia Oskaras. Jos pavadinimas (žinoma, tai Gedimino pilis) taip pat neįvardijimas, kultūrinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų, o ir mitinė atmintis čia visiškai nereikšminga, priešingai nei romane „Sudie, rytojau“, kur, kaip matyti iš kūrinio analizės, ji išryškinama kaip neatsiejama Vilniaus erdvėlaikio dalis. Taigi abiejuose kūrinuose matome tą pačią erdvę, tačiau jiems suteikiama reikšmė – arba kaip tik nesuteikiama – yra visiškai skirtinga. Viename kultūrinė atmintis gyva, nes jai protagonistė suteikia reikšmę, kitame – ne. Tai vėlgi sietina su A. Cicėnaitės kūrinijje itin svarbia sovietmečio tema. Beatričė viską matuoja šio laikmečio kategorijomis – Gedimino pilis jai yra vieta, kurioje dar neseniai galima buvo išvysti sovietų režimo atributus.

Jedviem keliaujant link pilies, minimas laikrodžio bokštas, parkas – Vilnių pažįstantis skaitytojas supranta, kad tai Katedros laikrodžio bokštas ir buvęs Sereikiškių parkas, tačiau tekste jie taip pat bevardžiai. Senojo miesto tapatybė kol kas tarytum paklūsta sovietmečio laikotarpiui būdingam atminties ištrynimui, naikinimui. Apskritai toks miesto erdvėlaikis Beatričei visiškai svetimas: „Beatričė ten buvo taip seniai, kad nieko neprisiminė.“ (p. 101) Keliaujant iki pilies Vilniaus centru, aktualizuojamos būtent tos vietos, kurios aiškiai susijusios su sovietmečio atmintimi – Lenino prospektas, Operos ir baleto teatras, kavinė „Nykštukas“.

Pastarosios dvi vietos iššaukia protagonistei prisiminimus. Kaip pastebi švedų tyrėjas Mattiasas Ekmanas, A. Assmann yra išskyrusi dvi autobiografinių atsiminimų rūšis: *aktyvioji atmintis* (vok. *ich-gedächtnis*; angl. *the I-memory*) ir *pasvyvioji atmintis* (vok. *mich-*

gedächtnis; angl. *the me-memory*)¹⁵². Aktyvioji atmintis susijusi su sąmoninga pastanga ką nors prisiminti. Dažniausiai ji suaktyvinama mums norint ką nors papasakoti apie save ir savo prisiminimus kitam. Pasyvioji atmintis grįžta netikėtai, jos proveržį gali iššaukti žodžiai, kvapai, garsai ir žinoma vietos. Būtent taip ir nutinka Beatričei – pamačiusi Operos ir baleto teatrą, kavinę „Nykštukas“, ji šiuos pastatus susieja su savo vaikystės miesto erdvėlaikiu – šios „kultūros figūros“ sužadina jos individualią atmintį. Kaip yra rašęs italų filosofas, rašytojas Umberto Eco, „[a]tsiminti tai lyg vienu metu konstruoti erdvę ir keliauti per ją. Taigi mes jau kalbame apie architektūrą. Atsiminimai yra sukurti taip, kaip sukurtas ir miestas“¹⁵³. Pastebėtina, kad prisiminimai, sietini su šiomis vietomis, aprašyti gana detalai. Beatričei šios vietos asocijuojasi su laiku, kai tėvai dar sutarė. Taigi nors Beatričė ten lankėsi vos po vieną kartą, šie prisiminimai lieka neišdildomi dėl patirtų malonių patirčių, o miesto aplinka struktūrizuoja protagonistės atmintį. Vis dėlto miesto architektūra pati kaip išskirtinis objektas Beatričės visiškai neaktualizuojama, miesto atmintis, galinti jai atsiskleisti per pastatus, lieka nepažadinta, visiškai nesvarbi.

Vis dėlto minėtame pilies bokšte jaunuoliai išvysta Lietuvos trispalvę, tad dar kartą paryškinama, kad romane miesto erdvėlaikis konstruojamas remiantis sovietmečio ir šalies nepriklausomybės skirtimi – ji pati svarbiausia: „Beatričė žinojo, kad dar visai neseniai čia kybojo kitokių spalvų vėliava – raudonos, baltos ir žalios. Raudonosios fone buvo nupaišyti kūjis su pjautuvu ir penkiakampė žvaigždė.“ (p. 103) Skirtis dar nėra aiški, erdvėlaikiai persipynę. Nors formaliai pasikeitė ne tik vėliava, bet ir himnas, dingo pionieriai ir spaliukai, o juos pakeitė skautai, paprasto žmogaus realybė tokio pokyčio nepatiria ir apskritai ją sunkiai suvokia. M. Halbwachsas, aiškindamas, kodėl net įvykus dideliems istoriniams sukrėtimams, kuomet, atrodo, viskas keičiasi (pavyzdžiui, ekonominė situacija) visuomenėje vis tiek išlieka stabilumo, nepajudinamumo įspūdis, teigia, kad tai lemia aplinka, žmonės supanti erdvė – kol viskas vyksta visiems pažįstamoje erdvėje, t. y. kol negriaunami pastatai, neardomos gatvės ir pan., tol išlieka apgaulingas įspūdis, kad nieko nevyksta¹⁵⁴. Kita vertus, ir pats miestas gali keistis tik įvykus žmonių sąmonės ir istorinės-kultūrinės tapatybės transformacijai – tam reikia laiko. Nors Lietuva jau nepriklausoma, bet dar toli gražu niekas *ne nauja, ne balta*, kaip Beatričės vartomame „Otto“ kataloge.

Mergina per istorijos pamokas taip pat nuolat girdi, kad laikai pasikeitė. Tačiau šis pasikeitimas jai kol kas tik žodžiai. Vytautei laisvė natūrali tapatybės dalis ir dėl to ji neapčiuopiama, Beatričei ji – tik trokštama, bet niekaip neveikianti jos kasdienybėje, taigi

¹⁵² Mattias Ekman, „The Memories of Space“, *ADGD conference*, Nottingham Trent University, 2009.

¹⁵³ Umberto Eco, „Architecture and Memory“, *VIA: The Journal of the Graduate School of Fine Arts*, Cambridge: MIT Press, 1986, Nr. 8, p. 89.

¹⁵⁴ Maurice Halbwachs, *The Collective Memory*, New York: Harper & Row, 1980, p. 130.

dėl to ir neapčiuopiama: „Bet jis [istorijos mokytojas] niekada nepatiks lindavo, kada tie nauji laikai ateis į jų namus.“ (p. 87) Be to, Beatričei tik trylika, apie nepriklausomybę ji nemąsto politinėmis, filosofinėmis kategorijomis, kaip tai daro beveik į suaugusiųjų pasaulį žengianti Vytautė. Laisvę ji dažnai supranta kaip asmeninę gerovę.

Kūrinio naratyve, kaip ir pirmajame romane, svarbų vaidmenį atlieka panoraminė miesto perspektyva. Ši perspektyva visų pirma romane susijusi su jausmu, kai Beatričė pati jaučiasi pakylėta, kai jaučiasi įsimylėjusi: „Jis užpildė jos kūną, širdį ir pakėlė ją virš žemės. Virtusi paukščiu ji purtelėjo pro duris ir nuskriejo virš kalėdinio miesto.“ (p. 133); „Pagalvojus apie Oskarą širdį apėmė kone nepakeliamas lengvumas. Lyg širdis būtų paukštis, galintis išskrietį iš balkono ir nuplasnoti virš mingančio miesto.“ (p. 170) Kaip matyti, pakylėtumas tiek tiesiogine, tiek netiesiogine prasme visada sietinas su paukščio įvaizdžiu. Taip pat Vytautė, žvelgdama į miestą iš viršaus perkonstruoja savo tapatybę, o Beatričė tai darydama atranda paties miesto tapatybę. Kalnas tampa atskaitos tašku, nuo kurio perspektyvos pamatome ne tik sovietmetį menančius pastatus, bet ir senąjį Vilnių, jo tapatybė yra įvardijama:

Apačioje plytėjo balta marška užklotas Vilnius. Ten, už upės, Sporto rūmai, parodė Oskaras. O dar toliau pasislėpusi jų mokykla. Jos nesimato už armijos pilkų devynaukščių. Kitoje pusėje – Tauro kalnas, Senamiestis, išraižytas bažnyčių bokštų. (p. 140)

Čia kaip ir „Sudie, rytojau“, Oskaras Vilnių fotografuoja išsitraukęs „Zenitą“. Tačiau baltuojantys Vilniaus stogai ir viską gaubianti jo šviesa, „liūdna ir pavargusi“ (p. 104), šis miesto negyvybingumas vis dar atliepia sovietmečio tikrovę. Vis dėlto nuo šios kūrinio vietos senasis Vilnius tampa matomas. Pabrėžtina, kad būtent susipažinusi su Oskaru Beatričė pamažu ima pažinti šią miesto dalį.

Kūrinyje topografija toli gražu nėra tokia tiršta kaip U. Kaunaitės romane. Nerasime čia pirmajam romanui būdingų topografinių elementų – bažnyčių, tiltų, kalnų ir kitų pavadinimų. Dažnai minimos gatvės ir yra tiesiog gatvės, pernelyg daug dėmesio joms neskiriama (prisiminkime, „Sudie, rytojau“ minimos kone visos senamiesčiui priklausančios gatvės ir ne tik), įvardijama tik vienintelė jų, ir ta pavadinta su rusų atmintimi sietinu vardu – M. Gorkio. Skaitytojas gali tik įsivaizduoti, koku tiksliai maršrutu veikėjai patenka vienur ar kitur. Šitaip autorė sukuria galimybę egzistuoti daugybei Vilniaus žemėlapių, susikuriančių kiekvieno paauglio, skaitančio kūrinį, galvoje.

Laisvės ir respublikos samprata

Kaip jau parodyta, senamiestis ir jo apylinkės kaip miesto dalis „Niujorko respublikoje“, atrodytų, nėra taip dažnai pasirodantis, tačiau jo reikšmė čia nepaneigiama. Kūrinyje su senamiesčiu besiribojanti topografinė vieta – Užupio rajonas – yra esminė, nors

pirmąkart paminima tik maždaug kūrinio viduryje. Jis, skirtingai nei romane „Sudie, rytojau“, vaizduojamu istoriniu laikotarpiu turi visai kitokią tapatybę. Tai, kad Užupis taps prestižine Vilniaus centro dalimi, kurioje gyvena jau Vytautė, tuo metu dar nebuvo galima pagalvoti. Tada jis buvo dar apleistas, garsėjo kaip narkomanų ir alkoholikų vieta. Vis dėlto net ir tuomet jis buvo visai kitokia erdvė nei miegamieji rajonai, neatitiko įprasto Beatričės miesto vaizdinio:

Namai čia stūksojo visai ne tokie kaip Beatričės rajone. Jie buvo tokie seni, kad atrodė lyg teatro dekoracijos. Regis, tik stumtelėsi ir viskas subyrės. Gatvėje nebuvo nė vieno žmogaus. Juodu [Beatričė su Oskaru] prasilenkė su vienišu girtuokliu. Jį Beatričė pasvarsčiusi vis dėlto priskyre prie alkoholikų. (p. 106)

Užupyje Oskaras ir Beatričė randa pašiūrę, panašų, kad ji įrengta dar Antrojo pasaulinio karo metais kaip slėptuvė:

– Čia galėtų būti mūsų Respublika, – pataisė ji.

– Nepriklausoma Respublika, – rimtai papildė Oskaras. – Bet jai reikia pavadinimo.

[...] Beatričė pamąstė. Kaip tyčia joks įdomesnis pavadinimas nešovė į galvą. [...] Čia buvo [...] slėptuvė, kurioje juodu galėjo pasislėpti ir niekas jų nerastų. Vieta, į kurią galima pabėgti lyg į kitą pasaulį.

[...]

– Žinau! Niujorko respublika! – iškilmingai paskelbė ji. (p. 108–109)

Ši Užupio vieta – esminga kūrinio kontekste (tai teigia ir paties romano pavadinimas). Visų pirma, Vilniaus topografiniame žemėlapyje įsteigiamas Niujorko chronotopas. Nors Beatričė negali nuvykti ten, ji gali Niujorką turėti čia – Vilniuje („Čia buvo Vilnius, bet kartu ir ne jis“, p. 108). Antra, jaunuoliai ją *paskelbia* respublika – savo asmenine respublika. Šalies paskelbimas Respublika tarytum savaime implikuoja geresnio gyvenimo teiginį: „– Dabar čia nepriklausoma Respublika. Dabar viskas bus geriau [...]“ (p. 105) Šis veiksmas tarsis atkartoja visos Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo paskelbimą. Juk pats terminas „republika“ nurodo į santvarką, kuri grįsta lygiomis galimybėmis. Tai vieta, kur jie galės būti *nepriklausomi*. Tiek sąvoka „republika“, tiek Niujorkas semantiškai implikuoja ta patį laisvės dėmenį – juk miestas kūrinyje svarbus būtent kaip laisvės (keliauti, turėti, rinktis) vieta. Tai svarbiausia jį apibrėžianti savybė šiame kontekste.

Apskritai pastebėtina, kad motyvas, kai vaikas ar paauglys randa užuovėją atskiroje, gana ribotoje, su saugumu sietinoje erdvėje, yra gana dažnas vaikų literatūroje. Tokioje vietoje jis paprastai jaučiasi gerai, savimi – taip jaučiasi ir Beatričė. Įprasta, kad su saugumu dažnai sietina namų erdvė, tačiau šiuo atveju protagonistė namuose anaipol nesijaučia jaukiai. Galima teigti, kad namus Beatričė randa Niujorko respublikoje.

Taigi turime respubliką respublikoje. Niujorko respublika tarytum laisva nuo pat pradžių, jos neslegia sunki istorinė atmintis: „Niujorko respublika nebuvo okupuota“, tačiau ir dėl to, kad „[t]ą pavasarį miestas turėjo svarbesnių reikalų“ (p. 158). Tuo metu miestas – Vilnius – pats steigia savo laisvę; kaip tą daro ir Beatričė su Oskaru Niujorko respublikoje. Tai – vieta, simbolizuojanti atsinaujinimą, pokytį, vaizduojanti laisvės lūžį: ir asmeninės, ir metaforine prasme kūrinio kontekste – istorinės. Niujorko respublikos chronotopas romano naratyve leidžia suformuluoti svarbią kūrinio mintį – laisvas žmogus esti tik laisvoje šalyje. Šis Niujorko respublikos paskelbimo motyvas rodo, kad vis dėlto ateina nauja Lietuvos karta, kuriai ir priklauso Beatričė su Oskaru – tai karta, kuri žūtbūt siekia laisvės, ją patys kuria. Beje, įdomu, kad kūrinyje tarsi kuriamas Užupio kaip užprogramuotos laisvės erdvės įspūdis. Kaip žinia, dabar (nuo 1998 m.) Vilniuje Užupis irgi vadinamas respublika, o jos neoficialioje konstitucijoje pagrindinis yra būtent laisvės įstatymas.

Kai Oskaro tėvai paskelbia, kad jų šeima išsikrausto į Ameriką, Beatričė ir Oskaras nusprendžia, kad jiems reikia pabėgti. Žinoma – į Niujorko respubliką. Galbūt tuomet Oskaras liks Vilniuje, o Beatričė ims rūpėti tėvams. Paaugliai Oskaras ir Beatričė pabėgdami išbanda savo ir aplinkos ribas, apie kurias jau kalbėta darbo įvade apibrėžiant paauglių literatūros išskirtinumą. Vaikams bėgant į slėptuvę, Beatričė staiga pasijaučia maža dideliame mieste: „Vilnius tada Beatričei atrodė toks didelis – didesnis už visą gyvenimą. Didesnis buvo tik Niujorkas.“ (p. 196) Vilnius jai – nėra pažįstama jos pačios tapatybės dalis kaip Vytautei. Jis Beatričei – vis dar nepažinta erdvė, kurios ji pažinti ir nesvajuoja, nes drauge šis miestas yra erdvė, besisiejanti su tuo, nuo ko nori pabėgti. Tačiau paradoksalu tai, kad ten ir randasi protagonistės laisvės užuomazgos – pačiame Vilniuje. Niujorko respublika taip pat pakeičia ir Beatričės kaip dar jauno paauglio tapatybę. Ten „per vieną akimirką [...] užaugo“ (p. 160), viena koja ji tarytum įžengia jau į suaugusiųjų pasaulį.

Vis dėlto jaunuolių planas baigiasi nesėkmingai. Oskarą išsiveža, o Beatričės tėvai ir tąsyk lieka viskam abejingi – jiedu net nepastebi, kad mergina nenakvojo namuose. Oskaras tepalieka merginai raštelį, kuriame žada, kad jiedu susitiks Niujorke. Kūrinio pabaigoje Beatričė iš tikrųjų skuba su juo susitikti, o „Post scriptum“ taip pat atskleidžia, kad taip nutiks ir ne fikcijoje (kuriamas įspūdis, kad kaip tik autorės rašomuoju momentu jos sesuo skuba į pasimatymą su suaugusiu Oskaru: „Iš kitos Žemės rutulio pusės Beatričė man ką tik brūkštelėjo, kad eina į *susitikimą* su Oskaru“¹⁵⁵, p. 222), ir tai ir yra paskutinis jų dviejų istorijos faktas, pateikiamas skaitytojui.

¹⁵⁵ Žodis „susitikimas“ išskirtas pačios autorės. Kūrinyje vaizduojama, kad *eiti į susitikimą* yra pačių paauglių suaugusiųjų gyvenimui priskiriamas veiksmas, t. y. eiti į susitikimą – būti arti suaugusiųjų pasaulio.

Romane „Sudie, rytojau“ matome daug skirtingų personažų miesto erdvėlaikių, o šiame kūrinyje išryškintas tik Oskaro miestas. Kūrinio pabaigoje pasirodo epizodas, kuriame pamatome Beatričę vieną klaidžiojančią po Vilnių kaip Vytautė, visa tai įvyksta po lemtingo išsiskyrimo su Oskaru. Būtent tuo metu ji ir susieja tam tikras jo erdves su savo pamiltu vaikinu, o pats miestas ir vėl atliepia jos niūrią nuotaiką:

Beatričė iš lėto nusileido kalva. Perėjo tiltelį ir kirto didžiulį neįaukiai tuščią parką. Ji neis namo. Dar ne. Pasuko link senamiesčio. M. Gorkio gatvėje stūksojo nepasiekiamoji dolerinė [...]. Beatričė pėdino palei pastatus aptrupėjusiu tinku, vos besilaikančiomis arkomis: atrodo, jos bet kurią sekundę gali subyrėti ir mirtinai prispausti praeivius, o kadaise prašmatnūs barokiniai papuošimai sudužti į šipulius. Ji pasiklydo siaurų vingiuotų gatvelių labirintuose. Kiekviena tų gatvelių priminė Oskarą. (p. 206)

Čia vėlgi matyti protagonistės trapus santykis su senuoju Vilniumi – ji jo gerai nepažįsta. Tai visiška priešprieša Vytautei, kuri kartais nori pasiklysti, bet taip gerai pažįsta miestą, kad tai padaryti jai neįmanoma. Kita vertus, tai ir nuoroda į Beatričės būseną – ji tokia nusiminusi, kad atrodo, lyg dėl to negebėtų lengvai orientuotis erdvėje. Iki pat kūrinio pabaigos Oskaro kuriamas miesto erdvėlaikis, kaip ir Vytautės, esti senojo Vilniaus erdvėlaikis – juk su juo ji atranda būtent šią miesto dalį. Čia vėlgi atrodo kuriamas stereotipinis miesto ir kūrinio veikėjų santykis – Oskaras taip pat esti iš gana pasiturinčiai gyvenančių, sėkmingų personažų. Vis dėlto istorijos pabaigoje šis įspūdis sugriaunamas, nes Beatričė Oskarą mato visur: „[...] jis buvo išrašytas Vilniaus šaligatviuose, trupančiuose senamiesčio namuose, miegamųjų rajonų blokuose, daržovių krautuvėlėse ir kioskuose“ (p. 213). Tik tai laikina, nes tuojau pat skaitytojo dėmesys kreipiamas į ateitį – kai viskas pasikeis, kai „Vilnius taps naujas, spalvotas ir stiklinis“¹⁵⁶ (p. 213), tuomet Oskaro miestas taps nematomas, nes nebeliks vietų, su kurių atmintimi jis surištas – kintant miestui, kinta ir atmintis. Tačiau šios vietos lieka Beatričės atmintyje – kol jas atmins ir jos bus gyvos, tol egzistuos ir Oskaro miesto erdvėlaikis.

Taigi miesto erdvėlaikio kitimas nuo kūrinio pradžioje vaizduojamų miegamųjų rajonų, kurie aiškiai sietini su sovietmečio atmintimi, iki Užupio, kuri Beatričei ir Oskarui tampa respublika, simbolizuoja šalies, o ir paties miesto kelią į laisvę, įprasmina jo nepriklausomybės siekį. Miestas – šio kelio atspindys, jo erdvėlaikis – kelio į laisvę erdvėlaikis.

¹⁵⁶ Įdomu, kad šiuolaikiniam Vilniui, kuris įvardijamas kaip naujas ir stiklinis, šiame kūrinyje suteikiama teigiama konotacija – priešingai nei U. Kaunaitės romane, kuriame šie jo bruožai atmetami kaip netinkantys miestui.

Niujorkas ir Vilnius kaip sapnas

Kaip ir „Sudie, rytojau“, taip ir šio kūrinio pabaigoje atsikartoja pradžios tekstas:

Septintasis avenu kvepėjo keptais kaštonais. Raudoni Beatričės bateliai melodingai kaukšėjo šaligatviu. Vienoje rankoje ji nešėsi elegantišką juodą rankinę, kitoje – popierinį puodelį su juoda kava. Tiesiai virš galvos kažkas čirkstelėjo. Beatričė vos spėjo pakelti akis, kad išvystų *Passer domesticus*, kitaip sakant, paprasčiausią žvirblį. (p. 7, p. 215)

Tačiau nors tekstas tas pats, jo funkcija skirtinga. Romano pradžioje šis vaizdinys tėra paauglės Beatričės sapnas, iš kurio ją pažadina mokytoja. Šis sapnas neatsitiktinis – mergina kaip tik buvo perskaičiusi Margaritos laišką, kuriame ji aprašo visus šiuos dalykus. Niujorkas Beatričei dar nepatirta ir nesuvokiama, trokštama, bet *svetima* erdvė. Pabaigoje skaitytojas supranta, kad visas šis reginys yra tikras, veiksmas tikrai vyksta Niujorke – tik pati mergina jau suaugusi. Vis dėlto ši svajonės išsipildymą – nuvykti ir netgi gyventi Niujorke – pati protagonistė vis tiek suvokia kaip pasakišką sapną, jis nėra savaime suprantamas, ji vis dar jaučia šio įvykio stebuklą: „Beatričė suvirpėjo lyg prabudusi iš sapno, taip primenančio tikrovę. Apsidairė ir nukaukšėjo toliau. Ji tarsi skriejo virš pilkų šaligatvio plytelių, lyg jai netikėtai būtų išaugę sparnai. Lyg būtų išmokusi skraidyti. Lyg dėl to būtų kaltas kaštonų kvapas.“ (p. 216)

Čia reiktų grįžti prie protagonistės ornitologijos pomėgio – Beatričė domisi paukščiais, nes ji trokšta laisvės – ir fizinės, ir dvasinės. Ji, būdama dar vaikas, svajoja: „Jei būčiau paukštis, [...] skrisčiau ne į Pietų Afriką. Skrisčiau į Niujorką.“ (p. 49) Mėgstamiausias jos skyrelis knygoje apie paukščius yra tas, kuriame rašoma apie jų migraciją. Taigi paukštis – laisvės, skrydžio simbolis. Jos svajonės nuolat svyruoja nuo nepasitikėjimo savimi („Gal be reikalo mintinai mokosi lotyniškus paukščių pavadinimus. Galbūt jai niekada nepavyks iš čia ištrūkti. Ir ji neišmoks skristi“, p. 178) iki tikėjimo, kad pavyks: „Galbūt vieną dieną ji patikės, kad gali skristi. Galbūt vieną dieną ji išskleis rankas lyg sparnus ir nusklės virš miegančio savo miesto. / Vieną dieną ji ištrūks iš čia.“ (p. 208) Beatričei paukštis kaip gyvūnas, nors ir nesuasmenintas, kaip Vytautei – šuo Vilké.

Kūrinio pabaigoje tampa akivaizdu, kad Beatričė, kaip ir visi kiti romano personažai, esti paukštis¹⁵⁷. Viena vertus, Beatričė esti paprastas žvirblis. Ji, atvykusi į Niujorką iš Vilniaus, į kitą miestą, kaip ir pats žvirblis, „ne vietinis, o Amerikoje introdukuotas“ (p. 215). Bet vis dėlto šis paukštis priskiriamas Niujorko erdvėlaikiui. „Post scriptum“ dalyje pabrėžiama, kad Beatričė Kamilės akimis visuomet buvo kitokia, nepritampanti, netinkanti tai aplinkai: „Gal išvis ji čia buvo atsidūrusi per klaidą, kaip nuo

¹⁵⁷ Antrajame knygos viršelyje pateikta iliustracija – mergina su paukščio sparnais – taip pat aliuzija į šią reikšmę.

migruojančių paukščių vados nuklydęs paukščiukas, priglaustas sėsliųjų.“ (p. 220) Tačiau čia ji atranda visiškai kitą savo tapatybę – iš skurdaus miegamojo rajono buto aplinkos kilusi savimi nepasitikinti mergina tampa Niujorko – milžiniško metropolio, kuriame maišosi daugybė kultūrų – dalimi, romano pabaigoje sukuriama jos kaip rafinuotos moters įvaizdis. Protagonistei šis miestas užaugina sparnus, jis ją pakylėja ir išlaisvina – kaip Vytautę Vilnius.

Kita vertus, protagonistė – paprasčiausias balandis. Šis paukštis – Vilniaus chronotopo dalis. Beatričei, skirtingai nei Vytautei Londonas, Niujorko erdvėlaikis tampa *savas*. Dar daugiau – per Niujorką toks pasirodo ir Vilnius. Knygos pabaigoje Vilnius, kaip ir Niujorkas, virsta miestu-sapnu – „Laikas nežmonišku greičiu ėmė suktis Beatričei priešais akis. [...] Vėl stovėjo prie kiosko ir skaičiavo kapeikas dviem cigaretėms ir dėžutei degtukų. [...] Beatričė suvirpėjo lyg prabudusi iš keisto sapno, taip primenančio tikrovę“ (p. 217) – ir tik tada iš *atstumo* tampa *savas* (Vytautė, kaip parodyta pirmoje analizėje, irgi – tik iš naujo – pajaučia Vilniaus svarbą jos tapatybei), galiausiai ji šį miestą priima, o ne atmeta. Beje, toks Vilnius esti ir Oskarui, pagyvenusiam užsienyje: „Man ir čia gerai. Visi kalba lietuviškai“ (p. 105); „Nieko ten [užsienyje] stebuklingo. Man čia labiau patinka.“ (p. 105) Taigi Beatričės tapatybė tarytum dvilypė – jai priklauso ir Niujorkas, ir Vilnius. Niujorką ji atranda Vilniuje, o Vilnių – Niujorke. Abu šiuos miestus sieja paukščio simbolis. Tačiau Vilniaus tapatybė Beatričės atmintyje, viena vertus, tarsi amžinas, jai ir pačiam miestui buvęs svarbus pavasaris („Ji vėl pajuto tą pavasarį, kuris, atrodė, truko amžinai“, (p. 217), tačiau, kita vertus, ji išlieka persmelkta liūdesio. Ir nors jis toli,

Beatričė žinojo, kad jis niekur nedingo. Nes tai buvo miestas, kuris išliks jos sapnuose. Nes jos akys visuomet bus kupinos liūdnos to miesto šviesos [...]. Vilniaus šviesa, blausiai auksinė, tolima ir tuščiaidurė, sklido iš sugriautų vaikystės namų, siauručių senamiesčio kraujagyslių, vienas po kito gėstančių miegamųjų kvartalų langų. (p. 217)

Balandis su kaštono lapu snape pavaizduotas ir knygos viršelyje, tai balandžio su alyvmedžio šakele, kultūrinėje atmintyje gajaus motyvo iš Biblijos, transformacija. Galima manyti, kad tai nuoroda į romane plėtojamą iškovotos laisvės ir atėjusios taikos bei geresnės ateities vilties siužetinę liniją. Balandis iliustracijoje esti baltos spalvos ne tik dėl aliuzijos į biblinį motyvą. Su baltumu, kaip jau buvo aptarta, siejamas ir pats Niujorkas – kaip šviesaus gyvenimo vieta. Tik kaštono lapas šiuo atveju – simbolis, siejantis Lietuvą ir Ameriką: tokį patį kaštoną galime išvysti abiejose šalyse. Tačiau net ir čia apčiuopiami kultūriniai skirtumai – „Vilniuje jie nevalgo kaštonų. Vilniuje žaidžia su jais, mainosi, spardo, mokykloje įkomponuoja į rudenines puokštes, palieka mirkti rudens lietuje kartu su liepsnojančiais lapais“ (p. 8). Kepti kaštonai – egzotika, kuri vilioja Beatričę. Kepti kaštonai čia simbolizuoja nepatirto, neragauto gyvenimo skonį.

Taigi Beatričės tapatybės kismas glaudžiai susietas su keturiais pagrindiniais aspektais: Oskaru, Sausio 13-osios įvykiais, Užupio rajonu ir emigracija į Niujorką. Visi jie yra skirtingos miesto erdvėlaikio dalys. Galima teigti, kad miesto funkcija kūrinyje yra nepakeičiama jo naratyvo dalis – jis iš esmės susijęs su protagonistės identiteto formavimusi, jo kitimu, būtent tai, pagal šiame darbe pasitelktą apibrėžimą, „Niujorko respubliką“ leidžia laikyti „miesto romanu“.

Išvados

Šiame magistro darbe teigiama, kad miestas (išskirtinai – Vilnius) vis dažniau pasitelkiamas kaip vaizdavimo objektas šiuolaikinėje lietuvių paauglių literatūroje ir tam skiriama per mažai tyrėjų dėmesio, tad tyrime susitelkiama į miesto vaizdinį, kuriamą ryšį tarp paauglio ir miesto, paauglio tapatybės raišką miesto erdvėse dviejuose kūriniuose paaugliams: U. Kaunaitės „Sudie, rytojau“ ir A. Cicėnaitės „Niujorko respublika“. Siekiant atskleisti, koks vaizduojamas miestas, kaip jis veikia paauglio gyvenime ir kaip jis pats veikia miestą, kokią įtaką miestas turi besiformuojančio individo tapatybei, kiek ir kaip svarbi miesto istorinė-kultūrinė atmintis kiekvieno kūrinio atveju, pasitelkta M. Bakhtino „erdvėlaikio“ sąvoka ir atminties studijų prieigos.

Darbe teigiama, kad abu kūriniai gali būti laikomi „miesto romanais“. Šis teiginys grindžiamas neatskiriamu protagonistų – Vytautės ir Beatricės – ir miesto ryšiu, darančiu įtaką jų, paauglių, tapatybės formavimuisi. Kūrinių kaip miesto romanų identifikavimas leidžia teigti, kad miesto vaidmuo paauglių literatūroje toks ryškus, kad reikalauja atskiro tyrėjų dėmesio. Taip pat galima teigti, kad lietuvių paauglių literatūroje formuojasi naujas požanrio diskursas. Darbe parodoma, kad ryšys tarp miesto ir protagonistės abiejuose romanuose atsiskleidžia nevienodai, o kiekvienas kūrinys suformuoja kitokį miesto erdvėlaikį.

Visų pirma, skirtumas nulemtas visiškai skirtingai vystomos protagonistų tapatybės problematikos. Darbe teigta, kad miestas neišvengiamai (per)kuria, formuoja ir steigia individo identitetą – tai atsiskleidžia abiejuose analizuotuose kūriniuose. Vytautei, gimusiai jau nepriklausomybės laikais, miestas tampa svarbus siekiant išsilaisvinti nuo savo tobulumo, ieškodama jame atsakymų į jai kylančius klausimus, bandydama suvokti savo identitetą – Vilniuje ji visa tai atranda. Beatricė, niekuo nuo daugumos neišsiskirianti mergina, savo vaikystę praleidusi dar sovietmečio aplinkoje, Vilniuje nesijaučia laisva, todėl nuo jo gręžiasi į Niujorką – protagonistė „sukuria“ jį ir savo gimtajame mieste. Abiejuose kūriniuose pateikiamas paauglio, suvokiančio miestą kaip savo tapatybės dalį, vaizdinys.

Visų antra, skirtingai atsiskleidžiantį miesto ir paauglio ryšį kūriniuose nulemia ir nesutampantis dominuojantis istorinis erdvėlaikis. Abiejuose romanuose miestas pasirodo kaip jungiantis praeitį su dabartimi ir ateitimi. „Niujorko respublikoje“ miesto erdvėlaikyje esminė esti laiko kategorija – visas romano naratyvas nulemtas sovietmečio ir pirmųjų nepriklausomybės metų konteksto. „Sudie, rytojau“ šios temos taip pat svarbios, tačiau daugiausia siužetas vystomas daug vėlesniais nei pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo laikais. Vis dėlto romane svarbesnė erdvės kategorija – miesto topografija (gatvės, tiltai, pastatai) ne tik itin tiršta, bet ir veikia kaip senojo Vilniaus kultūrinės atminties terpė. A.

Cicėnaitės kūrinys topografiniai miesto elementai pasirodo itin retai ir daugiausia jie susiję su sovietine, o ne senojo Vilniaus atmintimi, kuri pačios jaunos Beatričės nereflektuojama, tačiau sužadina jos individualius prisiminimus.

Kaip „tikrasis“ Vilnius abiejuose romanuose suvokiama būtent senoji miesto dalis, nors A. Cicėnaitės kūrinys ji vaizduojama gerokai rečiau. Apskritai romanuose labai skiriasi miesto kultūrinės atminties svarba ir refleksija. Architektūrinė miesto tapatybė romane „Niujorko respublikoje“ pasirodo tik kaip vietos, kurių istorinės-kultūrinės atminties, jei ji nesusijusi su sovietmečiu, protagonistė visiškai neaktualizuoja. U. Kaunaitės kūrinys senoji architektūra yra fundamentali Vilniaus tapatybės dalis. Ji – istorinės-kultūrinės atminties saugotoja ir esti esminė Vytautės tapatybės transformacijai. Jos niokojimas ar naikinimas tampa pilietiniu, socialiniu klausimu ir viena priežasčių, nulemiančių Vytautės pasirinkimą tapti architekto.

Kūriniuose dominuojantis miesto erdvėlaikis apibrėžia protagonistės tapatybę. Jis susijęs su sociokultūriniais aspektais. „Niujorko respublikoje“ vaizduojami vienodi, nuobodūs miegamieji rajonai nulemia tai, kad Beatričė yra tarytum masės dalis, niekuo neišsiskirianti, kompleksuota paauklė. „Sudie, rytojau“ daugiausiai matomas senasis, kultūrinės atminties prisotintas Vilnius, o prestižiniame rajone gyvenanti Vytautė – neįtikėtina protinga, talentinga ir nieko nestinga. Taip pat pateikiami ir kiti personažai. Apskritai miestas kūriniuose vaizduojamas ne tik kaip kultūrinės atminties, bet ir kiekvieno žmogaus kaip individo, susaistyto socialiniais ryšiais, atminties erdvė.

Miestų erdvėlaikiai romanuose skiriasi kartų atžvilgiu, tad ir kolektyvinės atminties svarba juose skirtinga. „Sudie, rytojau“ nepriklausomas Vilnius vyresniosios kartos yra siejamas su didinga, šviesia ateitimi ir dedamu lūkesčiu į jaunąją kartą, siekiu perduoti jai istorinę atmintį. „Niujorko respublikoje“ nepriklausomybė vyresniajai kartai iš artimiausios Beatričės aplinkos neturi nieko bendra su laisve ir kitokiu gyvenimu, į bet kokią pasikeitimą ji žiūri arba apatiškai, arba nepatikliai, ir neturi intencijos kurti kolektyvinės atminties naratyvą. Jaunajai kartai priklausančios protagonistės nepriklausomybę suvokia taip pat skirtingai. Vytautei ji žinoma dėl kolektyvinės senosios kartos atminties perdavimo, tačiau pati mergina jos neapčiuopia, nes dėl gimimo nepriklausomoje Lietuvoje istorinė laisvė Vytautei yra savaime suprantama jos tapatybės dalis. Beatričė pati gyvena nepriklausomybės įvykių sukuryje, dėl to ji suvokia jos kainą.

Abiejuose kūriniuose neatskirama Vilniaus tapatybės dalis yra kitos tautos, tačiau nė viename jų miestas nėra kuriamas kaip daugiakultūris. U. Kaunaitės romane išryškunami lietuvių ir lenkų istoriniai bei kultūriniai ryšiai, iš jų kylanti Vilniaus krašto klausimo problematika, lenkų asmenybės ir jų gyvenimo atspindžiai mieste. Kitos tautos

(žydai, totoriai) pasirodo per topografinius miesto objektus, tačiau jų atmintis neplėtojama. A. Cicėnaitės kūrinys matomi tik rusai, tai, žinoma, nulemia istorinis romano erdvėlaikis. Tačiau lietuvių ir rusų santykiai nėra pateikiami kaip ryškus konfliktas, daugiau koncentruojamasi į pačią karo ir laisvės tematiką.

Romanuose yra vietų, kuriose persidengia istoriniai erdvėlaikiai, miesto topografija, leidžiantys atrasti ir kūrinius vienijančius aspektus. Pastebėta, kad abiejuose kūriniuose svarbus panoraminis miestų erdvėlaikis. „Sudie, rytojau“ žvilgsnis į miestą iš *viršaus* tampa Vytautės tapatybės lūžio momentu, jis jai padeda išlaisvėti nuo tobulumo. „Niujorko respublikoje“ per panoraminį vaizdą pirmą kartą matomu tampa senasis Vilnius, suaktualinama ir jo, ne tik su sovietmečiu susijusių erdvių tapatybė. Abiejuose romanuose ši perspektyva sietina ir su protagonisčių meilės erdvėlaikiu. Be to, U. Kaunaitės romane svarbi perspektyva į *viršų*, A. Cicėnaitės kūrinys ji nerandama. Romanus taip pat vienija ir vaizduojama distancija iš *atstumo*, dėl kurios Vytautė miestą atranda iš naujo, o Beatričė jį pirmą kartą priima kaip savo tapatybės dalį.

Kūriniuose svarbi laisvės problematika. Išsiaiškinta, kad miestas romanuose – ir laisvės, ir nelaisvės erdvėlaikis. Visų pirma, tai asmeninė protagonistų (ne)laisvė. Abiejuose romanuose miesto erdvėlaikis ir apriboja protagonistes, ir skatina veikti. „Sudie, rytojau“ Vilnius esti dar vienas protagonistas, personifikuotas kūrinio veikėjas, veikiantis visame tekste. Nors istorinis erdvėlaikis lemia per didelius į protagonistę sudėtus lūkesčius, trukdančius jai suprasti save, galiausiai miestas tampa erdve, kuri Vytautę išlaisvina nuo jos tobulumo. „Niujorko respublikoje“ miestas didžiąją dalį – beveidis, nematomas ir ribojantis Beatričės laisvę. Būtent tai ją ir įgalina siekti atrasti save kitoje erdvėje.

Taip pat miestas yra ir istorinės (ne)laisvės erdvėlaikis. Kūriniuose fundamentali istorinė atmintis, daugiausiai sietina su Sausio 13-osios įvykiais ir Kovo 11-ąja kaip esminiais tautos lūžio momentais. Su laisvės erdvėlaikiu susijusi ir pagrindinė abu romanus siejanti vieta – Užupio rajonas, tačiau ji vaizduojama skirtingai. Vytautės Užupis – prestižinė vieta, Beatričės – marginalizuota erdvė, tačiau vis tiek tai išskirtinė vieta. „Niujorko respublikoje“ ji paskelbiama respublika, taigi – laisvės erdve. Ji tampa ir asmeninės Beatričės tapatybės transformacijos vieta, ir gali būti suprastina kaip istorinės laisvės metafora. Kaip laisvės chronotopas pateikiamas ir Niujorkas.

Atskleista, kad romanų miesto erdvėlaikiai yra kelionės erdvėlaikiai. Vytautės kelionė į save patiriama per vaikščiojimą po miestą, taip palaikant dialogą su miestu, atpažįstant jo kultūrinę atmintį, bet ir atrandant savo asmeninį kelią. Beatričės kelionės erdvėlaikis, susijęs su jos tapatybės transformacija, yra Niujorkas. Taip pat mieste susipina ir mirties bei gyvenimo erdvėlaikiai. Romane „Sudie, rytojau“ jie susiję su Vytautės

pasirinkimu atgimti naujam gyvenimui atradus kitokią save. „Niujorko respublikoje“ šie erdvėlaikiai įrėmina istorinį Lietuvos atgimimą.

Abiejuose kūriniuose miesto ir protagonistų tapatybės neatskiriamumo atžvilgiu svarbi kūrinio sandara. Pabaigoje atkartojamas pradžios tekstas nulemia miesto kaip sapno erdvėlaikio atsiradimą. „Sudie, rytojau“ kartu su sapnu aktualizuojamas ir Vilniaus įkūrimo mitas. Vytautės pasirinkimas kurti miestą toliau tampant architektė veikia kaip šio mito atminties tąsa. „Niujorko respublikoje“ Niujorko kaip miesto-sapno samprata siejama su svajonių išsipildymu, su iš pirmo žvilgsnio nerealistišku jų siekimu. Vilnius suvokiamas kaip erdvė, kuri lieka tik protagonistės sapne, jis nebėra jos gyvenamos tikrovės dalis.

Apibendrinant galima teigti, kad abu miesto romanai atskleidžia naują šiuolaikinio paauglio paveikslą lietuvių paauglių literatūroje – jo kaip individualios tapatybės kūrimasis neišvengiamai yra nulemtas miesto erdvių, o šios yra neatskiriamos nuo istorinės-kultūrinės atminties. Miestas lietuvių paauglių literatūroje nėra postmodernus, kokį jį galima sutikti šiuolaikinėje didžiųjų šalių literatūroje – čia jokios reikšmės neturi moderniosios technologijos, skaitmenizacijos procesai, tradiciškai sietini su šiuolaikinio paauglio miestiečio gyvenimu. Lietuvių paauglių literatūros miesto erdvėlaikis daugiausia yra istorinės atminties erdvėlaikis.

Kiekvieno naratyvo lygmenyje ši atmintis reiškiasi ir paties protagonisto patiriama skirtingai: priimama arba atmetama, aktualizuojama arba ne. Tačiau ji leidžia kalbėti apie konstruojamą glaudų, nors nebūtinai darnų, ryšį tarp paauglio ir miesto. U. Kaunaitės kūrinyje itin susitelkiama ne tik į vidinį paauglio pasaulį, jo tapatybės formavimosi niuansus, bet ir į tai, kokią paauglys turi reikšmę pačio miesto tapatybės audiniui. Miestas čia ne tik veikiantis, bet ir veikiamas. Be to, abiejų romanų paaugliai ne tik susieti ryšio su miestu – jie jį galiausiai suvokia, apmąsto ir reflektuoja.

Galima pastebėti, kad lietuvių paauglių literatūroje kuriamas ir romantizuoto, idealizuoto miesto vaizdinys. Nors, pavyzdžiui, A. Cicėnaitės romane Vilnius pasirodo kaip laisvę ribojanti vieta, vis dėlto kuriamas optimistinis požiūris į kitą – Niujorko – miestą. Miestas paaugliui asocijuojasi su savęs kaip individo atradimo erdve, vieta, kuri jį išbando, bet pasiūlo išeitį. Miestas lietuvių paauglių literatūroje – ne dekonstruojantis, o rekonstruojantis ir perkonstruojantis.

Apskritai abu romanai suprastini kaip atminties mediatoriai, perduodantys ją šiuolaikiniam paaugliui skaitytojui, keliantys miesto istorinės-kultūrinės atminties svarbą, parodantys jos aktualumą dabartyje ir kviečiantys diskutuoti apie jos vietą paauglio gyvenime.

Bibliografija

Šaltiniai

1. Cicėnaitė, Akvilina, *Niujorko respublika*, Vilnius: Alma littera, 2015.
2. Kaunaitė, Unė, *Sudie, rytojau*, Vilnius: Žara, 2011.

Teorinė ir kritinė literatūra

1. Assmann, Aleida, „Memory, Individual and Collective“, in: *The Oxford handbook of contextual political analysis*, Robert E. Goodin, Charles Tilly, Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 869.
2. Assmann, Aleida, „Miesto atmintis“, in: *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, Alvydas Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 19–34.
3. Assmann, Aleida, *Cultural memory and western civilization: functions, media, archives*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 410.
4. Assmann, Jan, „Collective Memory and Cultural Identity“, *New German Critique*, Durham: Duke University Press, 1995, Nr. 65, p. 125–133.
5. Assmann, Jan, „Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory“, *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, Aleida Assmann, Sebastian Conrad, London: Palgrave Macmillan, 2010, p. 121–137.
6. Assmann, Jan, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 319.
7. Assmann, Jan, John Czaplicka, „Collective Memory and Cultural Identity“, *New German Critique*, Durham: Duke University Press, 1995, Nr. 65, p. 125–133.
8. Bakhtin, Mikhail, *The Dialogic Imagination: Four Essays*, Austin: University of Texas Press, 2017, p. 443.
9. Baliutavičiūtė, Eglė, „Vilnius jauno žmogaus pasaulėvaizdyje (Unės Kaunaitės romane „Sudie, Rytojau“)“, *Rubinaitis*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos Lietuvos skyrius, 2015, Nr. 76 (4), p. 3–6.
10. Bemong, Nele, Pieter Borghart, Michel De Dobbeleer, Kristoffel Demoen, Koen De Temmerman, Bart Keunen, *Bakhtin's theory of the literary chronotope: reflections, applications, perspectives*, Gent: Academia Press, 2010, p. 213.
11. Benevolo, Leonardo, *Europos miesto istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 294.
12. Bertašavičiūtė, Rima, „Chronotopas“, *Avantekstas: Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*, Vilniaus universitetas. Prieiga internetu: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt> (Žiūrėta: 2020-05-09)

13. Blommaert, Jan, Anna De Fina, „Chronotopic identities: On the timespace organization of who we are“, in: *Diversity and Super-diversity: Sociocultural Linguistic Perspectives*, Didem Ikizoglu, Jeremy Wegner, Anna De Fina, Washington: Georgetown University Press, 2017, p. 1–15.
14. Boyer, Christine, *The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*, Cambridge: MIT Press, 2006, p. 560.
15. Brenner, Neil, „What is critical urban theory?“, *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, London: Carfax Publishing, 2009, Nr. 13 (2-3), p. 198–207.
16. Bryden, Inga, „Crossing the Street: Literature and Urban Space“, *Working With English: Medieval and Modern Language, Literature and Drama*, Nottingham: University of Nottingham, 2009, Nr. 5 (1), p. 21–32.
17. Campagnaro, Marnie, „Frames for the Body. Spaces and Places in Children’s Literature“, *Encyclopaideia*, Torino: Il Segnalibro, 2017, Nr. 21 (53), p. 2–7.
18. Campbell, Patricia, *Campbell’s scoop: reflections on young adult literature*, Lanham: Scarecrow Press, 2010, p. 245.
19. Carrol, Jane Suzanne, „Catalysing Urban Interaction: Individual and Crowded Identities on New York City“, *Children’s Literature and New York City*, Pádraic Whyte, Keith O’Sullivan, New York: Routledge, 2014, p. 97–110.
20. Certeau, Michel, *The practice of everyday life*, Berkeley: University of California Press, 2011, p. 229.
21. Charlton, Emma, Dominic Wyse, Gabrielle Cliff Hodges, Maria Nikolajeva, Pam Pointon, Liz Taylor, „Place-Related Identities Through Texts: From Interdisciplinary Theory to Research Agenda“, *British Journal of Educational Studies*, Oxford: Blackwell, 2011, Nr. 59 (1), p. 63–74.
22. Chen, Xiangming, Krista E. Paulsen, Anthony M. Orum, *Introduction to Cities: How Place and Space Shape Human Experience*, Hoboken: Wiley Blackwell, 2018, p. 435.
23. Čiubrinskas, Vytis, „Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos“, in: *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, Vytis Čiubrinskas, Jolanta Kuznecovienė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008, p. 7–11.
24. Clark, David, *Urban World/Global City*, London: Routledge, 2010, p. 235.
25. Crowe, Chris, „Young Adult Literature: What Is Young Adult Literature?“, *The English Journal*, Urbana: National Council of Teachers of English, 1998, Nr. 88 (1), p. 120–122.

26. Donskis, Leonidas, „Miesto likimas komunistinėje ir postkomunistinėje Lietuvoje“, Saulius Žukas, *Baltos lankos*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, Nr. 5, p. 159–183.
27. Donskis, Leonidas, *Moderniosios sąmonės konfigūracijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 281.
28. Donskis, Leonidas, *Tarp vaizduotės ir realybės: ideologija ir utopija nūdienos civilizacijos teorijoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 239.
29. Eco, Umberto, „Architecture and Memory“, *VIA: The Journal of the Graduate School of Fine Arts*, Cambridge: MIT Press, 1986, Nr. 8, p. 88–94.
30. Eeckhout, Bart, Bart Keunen, „Urban Novel“, in: *Encyclopedia of Urban Studies*, Ray Hutchison, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2011, p. 1039.
31. Ekman, Mattias, „The Memories of Space“, *ADGD conference*, Nottingham Trent University, 2009.
32. Erll, Astrid, Ann Rigney, „Literature and the production of cultural memory: introduction“, *European Journal of English Studies*, Lisse: Swets & Zeitlinger, 2006, Nr. 10 (2), p. 111–115.
33. Falconer, Rachel, „Young Adult Fiction and the Crossover Phenomenon“, in: *The Routledge Companion to Children's Literature*, David Rudd, London: Routledge, 2010, p. 87–99.
34. Foucault, Michel, *Power/knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, New York: Pantheon Books, 1980, p. 270.
35. Ganser, Alexandra, Julia Pühringer, Markus Rheindorf, „Bakhtin's Chronotope on the Road: Space, Time, and Place in Road Movies Since the 1970s“, *Facta Universitatis Series: Linguistics and Literature*, Niš: University of Niš, 2006, Nr. 4 (1), p. 1–17.
36. Goga, Nina, Bettina Kümmerling-Meibauer, *Maps and Mapping in Children's Literature: Landscapes, Seascapes and Cityscapes*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2017, p. 267.
37. Halbwachs, Maurice, Lewis A. Coser, *On collective memory*, Chicago: University of Chicago Press, 2008, p. 244.
38. Halbwachs, Maurice, *The Collective Memory*, New York: Harper & Row, 1980, p. 186.
39. Hamer, Naomi, „The City as a Liminal Site in Children's Literature: Enchanted Realism with an Urban Twist“, *The Looking Glass: New Perspectives on Children's Literature*, Toronto: Toronto Centre for the Study of Children's Literature, 2003, Nr. 7 (1), p. 4–5.

40. Hill, Crag, *The Critical Merits of Young Adult Literature: Coming of Age*, New York: Routledge, 2016, p. 200.
41. Jameson, Fredric, *Postmodernism, Or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham: Duke University Press, 1991, p. 438.
42. Kūmin, Beat, Cornelia Osborne, „At Home and in the Workplace: A historical introduction to the „spatial turn“, *History and Theory*, Hoboken: Wiley, 2013, Nr. 52 (3), p. 305–318.
43. Lehan, Richard, „Urban Signs and Urban Literature: Literary Form and Historical Process“, *New Literary History*, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1986, Nr. 18 (1), p. 99–113.
44. Lehan, Richard, *The City in Literature: An Intellectual and Cultural History*, Berkeley: University of California Press, 2007, p. 330.
45. Levithan, David, *Love Is the Higher Law*, New York: Ember, 2011, p. 167.
46. Levy, Diane Wolfe, „City Signs: Toward a Definition of Urban Literature“, *Modern Fiction Studies*, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1978, Nr. 24 (1), p. 65–73.
47. Löffler, Catharina, *Walking in the City: Urban Experience and Literary Psychogeography in Eighteenth-Century London*, Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2017, p. 357.
48. Lutters, Wayne G, Mark S. Ackerman, „An Introduction to the Chicago School of Sociology“, Interval Research, 1996. Prieiga internetu: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.80.7034&rep=rep1&type=pdf> (Žiūrėta: 2020-05-09)
49. Mahler, Andreas, *Stadt Bilder: Allegorie Mimesis Imagination*, Heidelberg: Winter, 1999, p. 326.
50. Martišiūtė-Linartienė, Aušra, „Sakralaus ir demoniško miesto vaizdiniai lietuvių dramaturgijoje“, *Literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, Nr. 48 (1), p. 44–58.
51. Maskuliūnienė, Džiuljeta, „Dvylika knygų apie tikrovę: klaustukai, šauktukai, daugtaškiai (2011 m. realistinė ir pažintinė lietuvių vaikų proza)“, *Rubinaitis*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos Lietuvos skyrius, 2012, Nr. 61 (1), p. 2–8.
52. McNulty, Niall, *Reading the City: analysing literary space in selected postapartheid urban narratives*, Durban: University of KwaZulu-Natal, 2005, p. 109.

53. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Vilniaus istorija“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2018. Prieiga internetu: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Vilniaus-istorija-125336> (Žiūrėta: 2020-05-09).
54. Moran, Joe, *Interdisciplinarity*, London: Routledge, 2010, p. 205.
55. Mumford, Lewis, *The Culture of Cities*, New York: Harcourt, Brace and Co., 1938, p. 586.
56. Mykolaitytė, Aurelija, „Trauminė sovietmečio atmintis šiuolaikinėje lietuvių literatūroje“, *Sovijus. Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, Nr. 4 (2), p. 44–53. Prieiga internetu: <http://www.sovijus.lt/wordpress/wp-content/uploads/2017/01/44-53-Mykolaityte.pdf> (Žiūrėta 2020-05-10)
57. Nikolajeva, Maria, „Recent Trends in Children’s Literature Research: Return to the Body“, *International Research in Children’s Literature*, Edinburg: Edinburgh University Press, 2016, Nr. 9 (2), p. 132–145.
58. Nikolajeva, Maria, *Children’s Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic*, London: Routledge, 2017, p. 237.
59. Nilsen, Alleen Pace, James Blasingame, Kenneth L. Donelson, Don L. F. Nilsen, *Literature for Today’s Young Adults*, Boston: Pearson, 2014, p. 446.
60. Petrulionytė, Justina, *Miestas literatūroje: Kauno reprezentavimo strategijos šiuolaikinėje lietuvių prozoje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017, p. 154.
61. Pike, Burton, *The Image of the City in Modern Literature*, Princeton: Princeton University Press, 1981, p. 168.
62. Prieto, Eric, *Literature, geography, and the postmodern poetics of place*, New York: Palgrave Macmillan, 2016, p. 159.
63. Quinn, Edward, *A dictionary of literary and thematic terms*, New York: Checkmark Books, 2002, p. 360.
64. Repšienė, Rita, Odeta Žukauskienė, Žilvinė Gaižutytė, *Atmintis, vaizdas, kultūra*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 183.
65. Rybicka, Elżbieta, „Place, Memory, Literature (from the perspective of geopoetics)“, *Teksty Drugie*, 2012, Nr. 2, p. 126–139. Prieiga internetu: http://rcin.org.pl/Content/52172/WA248_71381_P-I-2524_rybicka-place.pdf (Žiūrėta: 2020-05-09)
66. Rotella, Carlo, „Urban Literature: A User’s Guide“, *Journal of Urban History*, Beverly Hills: SAGE Publications, 2017, Nr. 44 (4), p. 797–805.

67. Rubavičius, Vytautas, „Miestas ir miestiečiai: kultūrinė atmintis ir tapatumas“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2013, Nr. 71, p. 111–125.
68. Samalavičius, Almantas, *Miestas ir protas: urbanistinės teorinės refleksijos XX a. Vakaruose*, Vilnius: Technika, 2013, p. 158.
69. Scott, Allen J., Michael Storper, „The Nature of Cities: The Scope and Limits of Urban Theory“, *International Journal of Urban and Regional Research*, Oxford: Blackwell, 2015, Nr. 39 (1), p. 1–15.
70. Šeina-Vasiliauskienė, Viktorija, *Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 290.
71. Simmel, Georg, *Sociologija ir kultūros filosofija rinktinė*, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 605.
72. Šmitienė, Giedrė, „Savas miestas: asmens savasties aspektas. Utena Alfonso Nykos-Niliūno kūryboje“, *Literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, Nr. 48 (1), p. 59–76.
73. Snell, Heather, Lorna Hutchison, *Children and Cultural Memory in Texts of Childhood*, New York: Routledge, 2014, p. 236.
74. Stanton, Joseph, „Bank Street and Beyond: New York City in the Here and Now Books of Lucy Sprague Mitchell and Margaret Wise Brown“, in: *Children's Literature and New York City*, Pádraic Whyte, Keith O'Sullivan, New York: Routledge, 2014, p. 7–22.
75. Strelcova, Aleksandra, „Mirties tema šiuolaikinėje paauglių prozoje“, *Rubinaitis*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos Lietuvos skyrius, 2013, Nr. 76 (3), p. 7–10.
76. Šutinienė, Irena, „Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas“, *Filosofija. Sociologija*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2002, Nr. 13 (1), p. 63–67.
77. Tally, Robert, *The Routledge Handbook of Literature and Space*, London: Routledge, 2017, p. 375.
78. Tambling, Jeremy, *The Palgrave handbook of Literature and City*, London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 863.
79. Vervečkienė, Liucija, „Pabrėžta, nutylėta, pateisinta: „kartų efektas“ senelių, tėvų ir anūkų sovietmečio atmintyje“, *Politologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, Nr. 96 (4), p. 8–37.

80. Vervliet, Raymond, Annemarie Estor, „Cultural Thematics and Cultural Memory: Towards a Socio-Cultural Approach to Literary Themes“, *Methods for the Study of Literature As Cultural Memory*, Raymond Vervliet, Annemarie Estor, Amsterdam : Rodopi, 2000, Nr. 6, p. 19–30.
81. Viliūnas, Giedrius, „Pratarmė“, *Literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, Nr. 48 (1), p. 7.
82. Vorobjovas, Mikalojus, *Vilniaus Menas*, Kaunas: Spindulys, 1940, p. 95.
83. Wirth, Louis, „Urbanism as a Way of Life“, *American Journal of Sociology*, Chicago: The University of Chicago Press, 1938, Nr. 44 (1), p. 1–24.

Summary

This master thesis analyzes the image of city in contemporary young adult literature. Only realistic prose was chosen for examination. A prominent role of the city motivated the choice of Unė Kaunaitė's "Goodbye, Tomorrow" and Akvilina Cicėnaitė's "The Republic of New York" for this work. It was highlighted that most attention by the Lithuanian young adult literature authors is given to Vilnius and seldom – to Kaunas.

The part of this work that presents theoretical approaches discusses the city as a phenomenon and an object of research. It overviews the rise and development of city depictions in literature and includes the most significant insights of urban theorists and literary scholars. Consideration about the usage of terms that describe this subgenre is also presented in this part.

The main goal of this work is to analyze the role and expression of the city in chosen literary sources. Memory studies and Mikhail Bakhtin's chronotope concept were chosen as the methodological approaches for this thesis. Attention is paid to paradigms of space, time and protagonist and the city in the context of historical-cultural memory. The theory behind terms that are used for analysis is also presented in the theoretical part of the thesis.

Main tasks of this work are to analyze the chronotopes of both novels, display their significance to protagonists' identity formation, relationships between individuals, generations and the city in respect of historical-cultural memory. Novels are analyzed by addressing developing problems of protagonist identities, city topographies and historical chronotope. Motifs of walking around Vilnius and questions on city's architectural identity destruction and preservation are distinguished in Kaunaitė's novel. Interpretation of Cicėnaitė's adds to this work an important concept of a republic and the influence of autobiographical details on novel's narrative.

This analysis reveals that the city manifests itself as a memory space that links the past and the present and is an inseparable constituent of young adult's identity. The city (re)creates, forms and establishes young adult's identity, restricts and also enables its activity. Young adults understand and reflect the city as a part of their identity, as a space, which allows discovering themselves. The young adult and the city are connected by an indivisible relationship, although it presents itself differently: harmoniously in Kaunaitė's novel and complex in the novel of Cicėnaitė.

City imagery is different in the novels, but both of them use city's panoramic view and have common chronotopes of a dream, journey and (in)dependence. The old town and its architecture and the suburban areas are parts of Vilnius' identity, but only the

historical part is considered the “real” one. The memory of soviet era is an integral part of Vilnius and becomes essential in Cicėnaitė’s novel. Events of January 13th and March 11th are distinguished as fundamental constituents of city’s memory. Overall, it was noticed that the city in Lithuanian young adult literature is depicted also as an idealized, non-deconstructing space. Such space is represented by Vilnius in “Goodbye, Tomorrow” and by New York in “The Republic of New York”.

The thesis states that both literary works can be called city novels because of inseparable relationship between the city and protagonists. It can be declared that a new discourse is forming in Lithuanian young adult literature, in which the city has significant role. This is the first study that analyses and emphasizes the phenomenon of the city in the field of Lithuanian young adult literature research and can become the basis for a broader research. The thesis should be of value to literary critics, teachers, librarians, urban anthropologists.